

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Ἐφιπος ἰπέφς ἐπί ἀλόχου.

Μηνιαία Ἐπιθεώρηση • Δεκέμβριος 2001 • τεύχος 95 • € 2,93 • δρχ. 1000

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Δεκέμβριος 2001
τεύχος 95 • 2,93 ευρώ/δρχ. 1000

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Έλλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 29,35 ευρώ/10.000 δρχ.
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 14,67 ευρώ/5.000 δρχ.
Φοιτητική (12 τεύχη): 22,01 ευρώ/7.500 δρχ.
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 44,02/ευρώ15.000 δρχ.

Ευρώπη

Έτήσια (12 τεύχη): 35,22 ευρώ/12.000 δρχ.

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 44,02 ευρώ/15.000 δρχ.

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 άριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε νά
άναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)

ή
μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Άθήνα 11472
τηλ. 6470079 & fax: 6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Έκτύπωση: Άφοί Χρυσόχοϋ
Στυμφαλίας 8,
Περιστέρι, τηλ. 5719937

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Νίκος Θεοτοκάς, Ευρώ, τό κοινό μας γλωσσάρι.....5

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΜΠΟΣΤ

Μένης Μποσταντζόγλου, Μέ άφορμή τόν
«Δόν Κιχώτη»8
Χαρά Μπακονικόλα-Γεωργοπούλου12
Πάρις Τακόπουλος, Μπόστ ή μία τέταρτη
σταυροφορία γιά τό θέατρο του Παραλογικού19
Λήδα Πρωτοψάλτη, Ένας ήθοποιός πλησιάζει
τόν Μπόστ27
Θανάσης Παπαγεωργίου, Μιά άπολογία29

Νίκος Θεοτοκάς, Τό νεοφιλελεύθερο πρόταγμα
της Μπολόνια33
Δημήτρης Κυρτάτας, Τό πύρ της Κολάσεως40

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

Κώστας Βούλγαρης, γράφει γιά τόν Σωτήρη
Δημητρίου (Ήβραδυπορία του καλού)
Βασίλη Ρούβαλη (Νησιτικός νοϋς) και
γιά τό ποιητικό Έργαστήριο
Τάκης Σινόπουλος44
Άντώνης Άρμένης, Τό περιοδικό Historein49
Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις.....50

Πίνακας έξωφύλλου: Πίνακας του Μπόστ, «Έφιππος
ιπέφς επί άλόγου»

ΕΥΡΩ-EURO

Τό κοινό μας γλωσσάρι

Ἄπό καιρό (καί μέ ἀνυπολόγιστο ἀκόμα κοινωνικό κόστος) ἔχουν φτιαχτεῖ οἱ προϋποθέσεις ὥστε τό εὐρώ νά γίνει τό κοινό γλωσσάρι τῶν οικονομικῶν συναλλαγῶν σέ ὀλόκληρη σχεδόν τήν Εὐρωπαϊκῆ Ἑνωση. Πολύ γρήγορα θά οἰκειωθοῦμε μέ τήν προπαίδεια τῶν μετατροπῶν καί τότε, χειραφετημένο ἀπό τίς ἐθνικές διαλέκτους τοῦ χρήματος, τό νέο νόμισμα θά βασιλεύσει στήν καθημερινότητα τῶν συναλλαγῶν. Μπροστά στίς ἀνάγκες τοῦ καθημερινοῦ βίου οἱ διάλεκτοι καί οἱ γλῶσσες τοῦ χρήματος μαθαίνονται στήν πράξη, εὐκολα καί γρήγορα. Γιά νά θυμηθοῦμε τόν Φερνάν Μπρωντέλ, τό νόμισμα καί ἡ πίστις «εἶναι ἓνα καί τό αὐτό γλωσσάρι [...] πού κάθε ἄτομο ὑποχρεώνεται νά μάθει. Μπορεῖ νά μήν ξέρει νά διαβάζει ἤ νά γράφει [...]. Νά μήν ξέρει ὅμως νά λογαριάζει, θά σήμαινε ὅτι καταδικάζεται νά μήν ἐπιβιώσει. Ἡ καθημερινή ζωή βρῖσκεται στό ὑποχρεωτικό σχολεῖο τοῦ ἀριθμοῦ».

Δυσκολότερα ἀναγνώσιμο εἶναι τό ἰδεολογικό φορτίο πού φέρνει μαζί του τό νέο μας νόμισμα. Ὅπως προφητεύουν κάποιοι σχολιαστές, ἐπειδή ὑπάρχει καί μόνο, θά φέρει «τή διαφάνεια στίς τιμές ἀγαθῶν καί ὑπηρεσιῶν σέ ὅλη τή ζώνη τοῦ εὐρώ». Θά ὑποδείξει σέ «ἐπιχειρήσεις καί ἐπαγγελματίες νά γίνουν ἀνταγωνιστικότεροι, δηλαδή παραγωγικότεροι» καί θά ἀναγκάσει τό κράτος «νά μειώσει τίς ἐπιβαρύνσεις πού ἐπιβάλλει στήν παραγωγική διαδικασία, μεταρρυθμίζοντας καί ἀπλουστεύοντας τό φορολογικό σύστημα, νά βελτιώσει καί τίς δικές του ὑπηρεσίες, νά συμπίσει παρασιτικά κέρδη καί εἰσοδήματα». Στόν λόγο τῶν προφητῶν, τό νέο εὐρωπαϊκό νόμισμα μετουσιώνεται σέ κοινωνικό ὑποκείμενο ἰκανό νά «σπρώχνει», νά «ὑποδεικνύει», νά «διαφωτίζει»... Ἡ ἰδεοληψία πού δίνει στό χρήμα δική του πνοή καί βούληση δέν εἶναι, φυσικά, διόλου καινούρια. Ὁ γέρο-Μάρξ μᾶς προοίκισε μέ θαυμαστές σελίδες κριτικῆς ἀπέναντι σ' αὐτήν τήν ἀντίληψη.

Τό εὐρώ δέν εἶναι μιά ἐξέλιξη καλή, μόνο καί μόνο ἐπειδή ὑπάρχει. Ἡ προοπτική τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ καί τοῦ μπλερισμοῦ θά μποροῦσε νά τό ἐγγράψει στούς χειρότερους ἐφιάλτες μας. Ὡστόσο, τό εὐρώ εἶναι ἓνα στοίχημα καί μιά πραγματικότητα πού, ὅσο καί νά τήν ξορκίζουμε, δέν γίνεται νά ἐξαφανιστεῖ. Ἄς κρατήσουμε, λοιπόν, τή βεβαιότητα πού συνόδεψε ἀπό τήν ἀρχή τήν εὐρωπαϊκῆ ἐπιλογή τῆς Ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς. Ὅτι, καί ὑπό τούς δυσμενέστερους συσχετισμούς, ἡ δράση τῶν λαῶν ἀπ' τήν Ἰβηρική ὡς τά Οὐράλια, μπορεῖ νά δώσει στήν πραγματικότητα νέες μορφές καί νέα περιεχόμενα.

Τό εὐρώ φέρνει ἐπιτακτικά στό προσκήνιο τή συζήτηση γιά τό μέλλον τῆς Εὐρώπης, γιά τήν εὐρωπαϊκῆ διάσταση τοῦ συνδικαλισμοῦ, τῶν ἀντιστάσεων, τῶν θεσμικῶν προτάσεων καί τῶν πρωτοβουλιῶν τῶν εὐρωπαίων δημοκρατῶν καί ἀριστερῶν πολιτῶν. Τά προβλήματα πού ἤδη σωρεύει ἀλλά καί τά νέα πεδία παρέμβασης πού χαράσσει ἀναζωογονοῦν τίς μέριμνες γιά

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

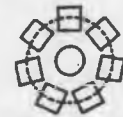

τόν συντονισμό τῶν εὐρωπαϊκῶν κομμάτων τοῦ ριζοσπαστικοῦ καί οἰκολογικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, γιά τήν προοπτική τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοκρατικοῦ σοσιαλισμοῦ. Τή μία ὄψη τῶν κερμάτων τοῦ εὐρώ, ἔστω καί συμβολικά, τήν κοσμοῦν παραστάσεις ἐθνικές τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἔστω καί ἀχνά, στήν ἄλλη ὄψη, τήν κοινή, ἃς χαράξουμε σημάδια ἀπό τή δυναμική τῆς Γένοβα, τή φρεσκάδα τῶν κοινωνικῶν κινημάτων καί τήν ἐπιχειρούμενη ἀνασυγκρότηση τῶν δυνάμεων τοῦ σοσιαλισμοῦ στήν Εὐρώπη.

Νίκος Θεοτοκάς

INSTITUTE OF GROUP ANALYSIS (ATHENS)

GROUP-ANALYTIC SOCIETY (LONDON)

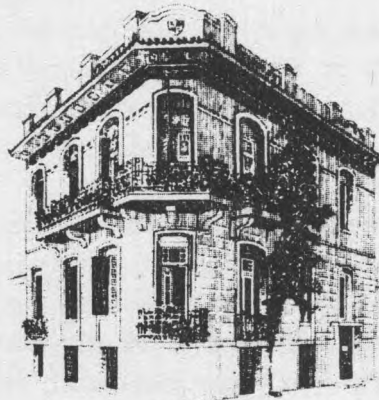
30th WINTER WORKSHOP

Myth and Reason in Psychotherapy

The inadequacy of Reason to conceive the range and complexity of Reality and of human relationships, reveals the necessity of Myth

Athens, January 17th - 20th, 2002

20 YEARS
1982-2002

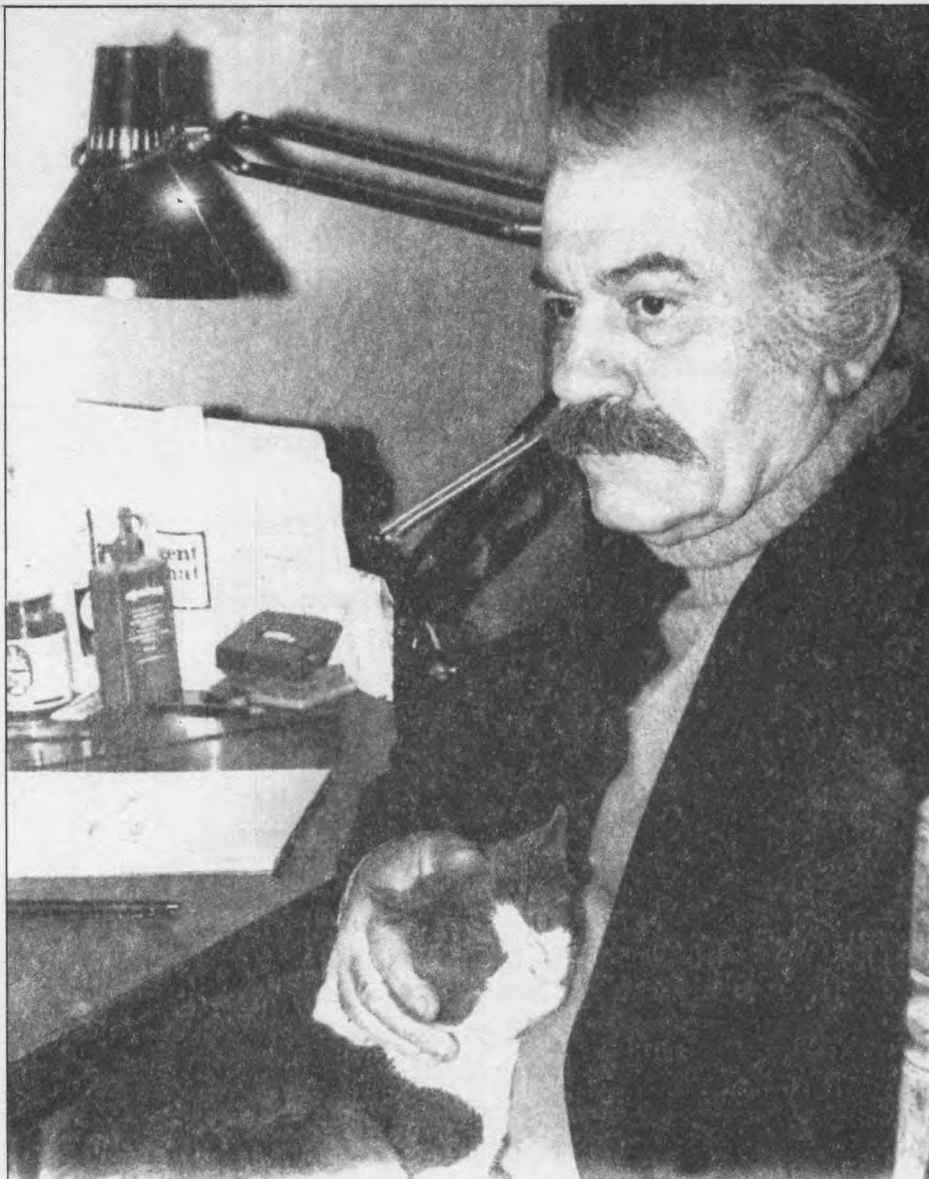
Information:

Institute of Group Analysis (Athens)

Haralambi 1 & Mavromihali, 114 72 ATHENS-GREECE
Tel.: 30 (1) 6435980 - 30 (1) 6447533 Fax: 30 (1) 6445140
e-mail: igaa-opc@otenet.gr - www.opc.gr

Group-Analytic Society (London)

258 Belsize Road, LONDON NW6 4BT, U.K.
Tel.: 44(0)2073161824 Fax: 44(0)2073161880
e-mail: groupanalytic.society@virgin.net
www:groupanalyticsociety.org

Γιατί ένα αφιέρωμα στο Μπόστ; Αφορμή ήταν η παράσταση του θεάτρου «Στοά», με αποσπάσματα από έργα του κυρίου Μέντη και γενικό τίτλο «'Ακούω ήχον κώδωνος», με επιλογή-σύνθεση κειμένων από τον Θανάση Παπαγεωργίου. Στόν ίδιο ανήκει και η σκηνοθεσία. Ο Παπαγεωργίου με τους άξιους συνεργάτες, ξανάφεραν στή σκηνή έναν πολύ «γελαστικό» Μπόστ, με βαθιά γνώση του χιούμορ, της γλώσσας και του ύφους του. Η αιτία είναι ότι ο Μπόστ, αυτός ο θεομπαίχτης, βρίσκεται ακόμη ανάμεσά μας, σάν τήν αύρα μιᾶς ἐποχῆς πού συνεχίζει νά μᾶς δροσίζει.

Τά κείμενα πού δημοσιεύονται ἐδῶ εἶναι παρμένα ἀπό τό πρόγραμμα τῆς ἐν λόγω παράστασης τῆς «Στοᾶς». Εὐχαριστοῦμε κι ἀπό ἐδῶ τόν Θανάση Παπαγεωργίου πού ἐπέτρεψε τήν ἀναδημοσίευσή τους. Ὅσον ἀφορᾷ τά σκίτσα τοῦ Μπόστ εἶναι ὅλα ἀπό τό λεύκωμα «Μπόστ», ἔκδοση τῆς θεατρικῆς ἐταιρείας «Στοά», 1996.

Α.Ε.

Ένα σημείωμα του Μπόστ μέ αφορμή τόν «Δόν Κιχώτη»

Έγραψα τόν «Δόν Κιχώτη» ειδικά για τόν Κατράκη. Πρόκειται για μιά σάτιρα μέ αίχμές για σημερινά πράγματα και καταστάσεις. Δυστυχώς ό Κατράκης, σήμερα πού ό κάθε ήθοποιός απέκτησε στέγη κι έγινε θιασάρχης, βρίσκεται χωρίς θέατρο κι έτσι ό «ΔΟΝ ΚΙΧΩΤΗΣ», δέ θά παιχθεϊ. Γιατί θίασος πού νά διαθέτει ήθοποιό μέ τίς σωματικές διαστάσεις και τόν δυναμισμό του Κατράκη δέν υπάρχει.

Άτυχία, βέβαια, αλλά όχι και πρός θάνατον. Χιλιάδες συγγραφείς έχουν έργα τους στό συρτάρι. Άλλωστε δέν είναι ούτε ή πρώτη, αλλά ούτε και ή τελευταία φαντάζομαι απογοήτευση πού θά δοκιμάσω.

Τό 1963 είναι ή χρονιά των άλεπάλληλων άποτυχιών μου στην έφορμησή μου κατά του θεάτρου. Έδωσα ένα μονόπρακτο στον Κούν, τήν «ΑΠΩΛΕΣΘΕΙΣ ΚΟΡΗ». Τραγωδία εις πράξιν μίαν και εικόνας 12, μετά συνοδείας έγχορδων οργάνων. Δέν «τόπιασε», τό βρήκε ίσως άσήμαντο, ίσως διότι ήταν τής Σχολής του «τετριμμένου» τό όποιον υπεραγαπώ, ίσως και διότι ήταν έργο χωρίς μήνυμα.

Δέν σās άποκρύπτω ότι φιλοδοξούσα νά τό δώ παιγμένο από τους θαυμάσιους μαθητάς του και τους ικανότατους ήθοποιούς του. Δέν στενοχωρήθηκα όμως πού δέν παίχτηκε. Περισσότερο στενοχωρήθηκα ξέροντας πόσο θά στενοχωρήθηκε ό Κάρολος Κούν, ψάχνοντας δικαιολογία για νά μήν μέ στενοχωρήσει. Κατάλαβα, πώς για νά μήν φέρνεις τους θετρώνες σέ δύσκολη θέση, τό καλλίτερο άπ' όλα είναι νάχεις δικό σου θέατρο και ν' άνεβάζεις μόνος σου τά άριστουργήματά σου. Αυτός ήταν ό λόγος πού παρακινήθηκα τό καλοκαίρι ν' ανοίξω μάντρα Καραγκιόζη στην Πλάκα. Ό Καραγκιόζης και ό Χατζηαβάτης είναι τά πειθαρχικότερα άνδρείκελα. Μήτε φιλοδοξίες έχουν, μήτε βεντετισμούς και προσφέρονται για πειραματισμούς. Βρήκα φίλους πού πίστεψαν στον έκσυγχρονισμό κι έβαλαν τά κεφάλαια. Δυστυχώς έδω έμπλεξα μέ τήν Πολεοδομία κι άργησα νά πάρω τήν άδεια. Τρίτη άτυχία ήταν του Κατράκη. Και τέταρτη και τελευταία άτυχία, δοκίμασα μέ τό σκέτες του «Τζάμπορη», πού έγραψα για τό ΠΑΡΚ, για νά βοηθήσω ειδικά τόν Μίχην Θεοδωράκη. Και λέω άτυχία, γιατί τό σκέτες μου έπεστράφη από άμφοτέρους τους

Βινιέτα για τό «Αμάρτημα τής μητρός μου»

Θεοδωράκηδες, (Μίκην και Κρίταν), ως μή «γελαστικόν». Και παρά τήν ἐπιμονήν μου, ὅτι ἐγώ στό τέλος-τέλος θά ντροπιαστῶ ἂν δέν βγεῖ «γελαστικόν», δέν κατόρθωσα νά πείσω κανέναν. Διότι παρ' ὅλο πού ἀμφοτέροι ἦταν ἄνθρωποι τοῦ θεάτρου, τούς διέφυγε κάτι σημαντικόν. Ὅτι κείμενο γραμμένο γιά τόν Μανέλλη και σκηνοθετημένο ἀπό μένα, θά ἔβγαζε γέλιο, ἀκριβῶς στά πύ «τετριμμένα» σημεῖα. Τό πᾶν δέν εἶναι οἱ ἐξυπνάδες τοῦ κειμένου, ἀλλά τό ὕφος τοῦ ἠθοποιῦ κατά τό σερβίρισμα τῶν φράσεων. Τόν Μανέλλη τόν θαύμαζα γιά τήν κωμικήν του φλέβα ἀπό μικρός, ὅταν ἔπαιζε στό Θέατρο τοῦ «Λαοῦ». Μέ δύο λόγια τόν ἔχω σπουδάσει. Και μέ μεγάλη χαρά καταπιάστηκα νά γράψω τό νούμερο στό ὁποῖο θά ἐμφανίζόταν ὡς πρόσκοπος. Μετά μου ἀνήγγειλαν ὅτι τόν ρόλο θά τόν ἔπαιζε ὁ Εὐθυμίου. Σφάλμα. Διότι ἔργο γραμμένο γιά τόν Μανέλλη, μόνο ὁ Μανέλλης μπορεῖ νά τό ἀποδώσει. Ὅπως κι ὁ Μίμης Θεοδωράκης, ἀλλοιώτικο κομμάτι θά γράψει γιά τόν Μπιθικώτση και ἄλλη μουσική θά ἐτοιμάσει γιά τήν φωνή τῆς Κάλλας. Ἄν ἐπρόκειτο γιά τόν Εὐθυμίου, ἄλλης ποιότητος ἀστεῖα θά ἐτοιμάζα γιά τόν καλό αὐτό ἠθοποιό, ὅπως κι ἄλλου εἶδους θά ἦταν τά κείμενα πού θά προορίζοντο γιά τόν Χόρν. Ἡ ἐπιπολαιότης ὅμως μέ τήν ὁποῖαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεάτρου μας, τακτοποιοῦν παρασκηνακῶς τέτοια θέματα και ἀπορρίπτουν κείμενα μέ τόσην εὐκολίαν, γεννᾶ θλιβερές σκέψεις γιά τό μέλλον τῆς σατιρικῆς μας παραγωγῆς, ὅταν μάλιστα οἱ ἐπί κεφαλῆς, δέν φημίζονται οὔτε γιά τό χιούμορ τους, οὔτε διακρίνονται γιά τό μέγεθος τῆς φαντασίας τους. Τό νά μιλεῖ ἓνας ἄνθρωπος γιά τό Θέατρο, τή στιγμή πού ἔχει γράψει μονάχα ἓνα σκέτς, ὅλο κι ὅλο διαρκείας μιᾶς ὥρας, εἶναι ἀναίδεια. Ἐπιτρέψτε μου ὅμως νά πῶ μερικές γνώμες γιά τό Θέατρο και νά σᾶς μιλήσω μέ τό θάρρος ἑνός σκιτσογράφου, πού παρουσίασε πάνω ἀπό 500 «ὀμιλοῦσες» γελοιογραφίες, πού ἡ κάθε μιά μέ μιά μικρή προέκταση, ἂν παρουσιαζόταν ζωντανή ἐπί σκηνῆς, θά πλούτιζε τήν Ἑλληνική Ἐπιθεώρηση μέ ἰσάριθμα σκέτς.

Τό μειονέκτημα κάθε εικόνας, εἶναι ἡ ἔλλειψη κινήσεως και μουσικῆς ὑποκρούσεως. Πλεονέκτημα ὅμως εἶναι, ἡ ἐλευθερία φαντασίας, πού ἐπιτρέπει στόν ἀναγνώστη νά δώσει ὁποιαδήποτε ἐρμηνεῖα ὑποκριτικῆς θέλει, στά διαλεγόμενα πρόσωπα ἑνός σκίτσου. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία, πῶς πολλά ἀπό αὐτά, ἂν δοκίμαζαν νά τά ἐρμηνεύσουν και νά τά ποῦν ἐπί σκηνῆς πολλοί ἄσσοι μας, θ' ἄφηναν ἀδιάφορους τούς θεατάς, ἂν δέν προκαλοῦσαν ἴσως και τήν ἀγανάκτησίν τους. Κι αὐτό θά συνέβαινε, διότι ὁ πειρα-

σμός του «γελαστικού» θά τους οδηγούσε σε ακρότητες και απαράδεκτα καταγκιοζηλίκια, εκεί ακριβώς που χρειάζεται σοβαροφάνεια, ειρωνεία μόλις διαφαινόμενη και συκρατημένο παίξιμο.

Αν ο Σαρλώ άρесе, είναι διότι εμφανιζόμενος, σε άφοπλίζει προκαταβολικά ότι είναι έξυπνος. Παίζω κωμωδία, δέν σημαίνει ότι κάνω ύστερισμούς, όπως πολύ όρθά έγραψε ο φίλος μου Μάριος Πλωρίτης τελευταία, μέ άφορμή παιζόμενο έργο που «παρεξηγήθηκε» από τους ύποκριτάς λόγω κεκτημένης ταχύτητος, ούτε κραυγάζω για να προκαλέσω την εύθυμία των θεατών. Είναι λυπηρόν και άποκαρδιωτικό, στη χώρα που γεννήθηκε η Σάτιρα να άνθει η φαρσοκωμωδία και να καταστρέφονται κωμικοί ήθοιοιοί μέ ταλέντο, από άδαεΐς σκηνοθέτες ή μακαρίους, άγράμματους θεατρώνες, που έξαντλούν την άυστηρότητά τους σε πρόστιμα για άλλες ύποθέσεις και έπιτρέπουν άσυδοσίες σε κείμενα συγγραφέων και παιζίματα ήθοιοιών, που θάλεγε κανείς παρουσιάζονται επί σκηνής, για να τέρψουν Κάφρους, ή για ν' αντιμετώπισουν κοινό που δέν μπορεί να άφομοιώσει άλλο, από ύπονοούμενα και σόκιν. Αν ήμουν Υπουργός Παιδείας, θ' άπαγόρευα τό παίξιμο τόσων ξένων έργων και σχεδόν θά ύποχρέωνα τους έπιχειρηματίας, ν' άνεβάζουν επί ποινή άφαιρέσεως της άδειας, Έλληνικά έργα. Η γνώμη ότι τό ξένο θεατρικό έργο βοηθάει τον Έλληνα συγγραφέα να γράψει καλλίτερα, είναι έσφαλμένη. Και ο Αίσχύλος και ο Ευριπίδης και ο Σοφοκλής και ο Άριστοφάνης, άγνοούσαν τό Γαλλικό βουλευάρτο κι όμως έγραψαν άρκετά καλά έργα.

Ο Έλληνας συγγραφέας γράφει καλλίτερα όταν ύπάρχει άμιλλα. Ασφαλώς μέ την πρώτη φουρνιά δέν πρόκειται να δοΰμε άριστουργήματα, αλλά εύκολότερα θά παρουσιαστούν καλά έργα μέσα σε 23 θιάσους που θά παίξουν σχεδόν ύποχρεωτικώς Έλληνικά, παρά μέσα σε 2-3 θέατρα που κάνουν την παραχώρηση να παίξουν και ντόπια. Κι αν ύπάρχουν και μερικοί διψώντες θεαταί ή άνήσυχοι συγγραφείς, που θέλουν πάση θυσία να παρακολουθήσουν και τά νέα ρεύματα, ως πηγαίνουν να τά βλέπουν έξω. Δέν χρωστάει τίποτα ο άνύποπτος θεατρόφιλος, έλλείψει άλλης παραγωγής, να καλεΐται σε διάφορα «Κορίτσια» (στόν άέρα, στη θάλασσα κλπ.), ή να παρακολουθεΐ τη μαμα που θέλει μπαμπά, να σπαζοκεφαλιάζει έν έτει 1963 διά τό «Τί είναι ο Ζαμός;» σε εποχή προβλημάτων, που είναι χρησιμότερο να ξέρει «Τί είναι η ΕΡΕ», ώστε να μήν την ξαναψηφίσει. Και τώρα λίγα για την κριτική. Έκτός από έλάχιστες εξαιρέσεις δύο-τριών φωτισμένων

Η μαμά Έλλάς, ή Άνεργίτσα και ο Πειναλέων

ρακολουθήσουν και ὀλίγο θέατρο, τὰ ἔργα τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων συγγραφέων πού ἀγγίζουν σύγχρονα προβλήματα, μποροῦν νά περιμένουν. Θάρθει μέρα πού οἱ ἴδιοι οἱ θεατρῶνες θά ἀγανακτήσουν, θά φτάσουν σέ ἀδιέξοδο καί θά ζητήσουν τό καινούργιο. Ἡ «πόρτα» δέν ἀστειεύεται καί ἡ θεά τῆς ἄδειας κάσσας κάνει «προοδευτικό» τόν ἐπιχειρηματία. Ἡ νίκη ἀνήκει στούς νέους πού πιστεύουν μέ πάθος στό Θέατρο. Σ' αὐτούς πού γράφουν καί βλέπουν σήμερα πόρτες κλειστές. Σ' αὐτούς πού ξέρουν νά περιμένουν. Ἐκ πρώτης ὄψεως, ἡ εἰκόνα πού δίνω μπορεῖ νά φαίνεται μαύρη. Ὅσο ὅμως ὑπάρχουν Κούνδουροι, πού κωφεύοντας στίς συνταγές τῶν παραγωγῶν ἐξακολουθοῦν νά γυρίζουν ἔργα ἀντιεμπορικά, κι ὅσο ὑπάρχουν Γαλανοί, πού ἐπωμίζονται οἱ ἴδιοι τήν εὐθύνη τῆς σκηνοθεσίας γιά ν' ἀποφύγουν τίς ἐμπορικές προσθήκες τῶν παραγωγῶν καί νά παρουσιάσουν στό κοινό πού σέβονται, τό ἔργο ὅπως τό φαντάστηκαν κι ὅπως τόγραψαν, τό μέλλον ἀνοίγεται ρόδινο. Οἱ νέοι Ἑλληνες συγγραφεῖς θά γίνουν οἱ αὐριανοί κυρίαρχοι τῆς Θεατρικῆς Σκηνῆς, ἂν δέν ὑποκύψουν καί δέν ἔρθουν σέ συμβιβασμούς μέ τους κακούς ἐπιχειρηματίες πού περιφρονοῦν τό κοινό.

Μένης Μποσταντζόγλου
1963

Τό ἐκκρεμές τοῦ Μπόστ

Ἀρχίζοντας νά γράφω γιά τόν Μπόστ, μελαγχολῶ μέ τή σκέψη πώς ἂν μ' ἔβλεπε ἀπό καμιὰ μεριά ὁ συγγραφέας, θά οἴκτιρε, κατά πάσα πιθανότητα, τή φιλότιμη προσπάθειά μου νά ἐντοπίσω καί νά κατανομάσω τήν ἰδιοτυπία τῆς θεατρικῆς γραφῆς του. Ὁ καλλιτέχνης Μπόστ θά μπορούσε, ἴσως, νά μᾶς πεῖ πώς, ἂν ἓνα κείμενο λειτουργεῖ σκηνικά, αὐτό φτάνει γιά νά θεωρηθεῖ ἓνα καλό θεατρικό ἔργο, καί ὅτι, ἂν αὐτό τό καλό ἔργο προκαλεῖ ἀσυγκράτητο γέλιο, αὐτό σημαίνει πώς εἶναι ἓνα καλό κωμικό ἔργο καί πώς, πέρα ἀπ' αὐτό, τίποτε οὐσιαστικό δέν ἀπομένει νά εἰπωθεῖ. Ὡστόσο, τό κωμικό στοιχεῖο στά θεατρικά ἔργα τοῦ Μπόστ,

Κοστούμα ἀπό τό
«Ρωμαῖος καί Ἰουλιέτα»

παρά τις ευνόητες εικαστικές τάσεις ενός συγγραφέα πού είναι συνάμα και ζωγράφος, τροφοδοτείται κυρίως από τή γλώσσα τῶν κειμένων και από τήν αὐτοαναίρεση τοῦ ἐκάστοτε μύθου. Ὁ Μπόστ δέν παρεμβάλλει στά κείμενά του πολλές σκηνικές ὁδηγίες, ἀλλά και οἱ λίγες πού ὑπάρχουν δέν παραπέμπουν καθαυτές σέ ἀστεῖες εἰκόνες, οὔτε κωμικές στάσεις ἢ χειρονομίες. Ἀπλῶς μᾶς μεταφέρει ἐξ ἀρχῆς στό περιβάλλον ὅπου ἐκτυλίσσεται ἡ ἱστορία του, χωρίς νά φροντίζει ιδιαίτερα γιά τήν ἐξωτερική δόμηση τῶν ρόλων και τήν ἐκφραστική κίνηση τῶν ἠθοποιῶν. Ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς κωμωδίας δημιουργεῖται σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό μιά εἰκονοκλαστική χρήση τοῦ λόγου και τοῦ μύθου, πού ἀπό τήν ἀρχή μᾶς «μπάζει» σ' ἕναν κόσμο γελοῖα ἀντίξοο, ὅπου κάθε λέξη, κάθε γεγονός, κάθε πρόσωπο ἰσχύει και ταυτόχρονα ἀκυρώνεται, γίνεται οἰκεῖο και συνάμα ἀνοίκειο. Ἀλλά ἄς προσπαθήσουμε νά δοῦμε τί συμβαίνει μέ τή γλώσσα και τόν μῦθο τοῦ Μπόστ.

1. Ἡ γλώσσα

Τό κωμικό ἀποτέλεσμα πού ἐπιτυγχάνεται στή λογοτεχνία μέ τήν παράδοξη, ἀνορθόδοξη ἢ πλημμελή χρήση τῆς γλώσσας εἶναι γνωστό. Ἐπίσης, ἡ εἰσαγωγή μιᾶς ἰδιωματικῆς, τεχνικῆς, ἐπιστημονικῆς ἢ ὑπαινικτικῆς γλώσσας στόν διάλογο ἀποτελεῖ συχνά ἕνα κωμικό μέσον πού χρησιμοποιεῖται ἤδη ἀπό τόν Ἀριστοφάνη. Στήν περίπτωση τοῦ Μπόστ, ὅμως, ἔχουμε μιά διαφορετική ἐπεξεργασία αὐτοῦ τοῦ ὕλικου: παρατηροῦμε μιά ἀέναη ταλάντωση τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου, ἡ ὁποία δέν ὀριοθετεῖται ἀπό ἕνα ἀπλό δίπολο, ἀλλά ἀπό μιά δέσμη πόλων, ὅπου ἀντιπαρατάσσονται ἑτερόκλητες ἀξίες και ἀξιώματα: ἐννοιακά, ὑφολογικά, γραμματικά, συντακτικά, μορφολογικά, ἰδεολογικά και πολιτισμικά ἐν γένει. Καί εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, στό θέατρο τοῦ Μπόστ, πάνω σ' αὐτήν τή γλωσσική αἰώρα, μποροῦν νά ἀνέβουν ὅλα τά πρόσωπα. Ἔτσι, δέν μπορεῖ ὁ θεατής νά ἀπομονώσει ἕναν συγκεκριμένο γραφικό τύπο πού μιλάει γιά κωμικό τρόπο (λόγω καταγωγῆς, ἀπαιδευσίας ἢ πνευματικῆς ἔπαρσης), ἀφοῦ ὅλα τά πρόσωπα τοῦ ἔργου μᾶς ἐπιφυλάσσουν λεκτικές ἐκπλήξεις. Ἡ γοητεία αὐτοῦ τοῦ ἐκκρεμοῦς, πού εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ Μπόστ, ἔγκειται ἀκριβῶς στό γεγονός ὅτι περνάει ἀθόρυβα, ρυθμικά, και μέ μιά παιδική σχεδόν ἀθωότητα ἀπό τή μιά ἀκραία τῆς ἐκδοχῆ στήν ἄλλη. Καί αὐτός ὁ διακριτικός τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ λόγος κάνει τή «σκανταλιά» του, ὑπογραμμίζει ἀλλόκοτα τήν

κωμική του διάσταση. 'Αλλά ἄς δοῦμε ποιὰ εἶναι τὰ ἀντίπαλα πεδία πάνω στὰ ὁποῖα κινεῖται ἡ γλῶσσα τοῦ Μπόστ.

α. 'Ανατολή καί Δύση: οἱ κωμικοί τύποι πού παρουσιάζει ὁ Μπόστ δέν διστάζουν νά «ἐμπλουτίσουν» τόν λόγο τους μέ τουρκικές ἢ καί γαλλικές λέξεις κι ἐκφράσεις, ἀκόμη κι ἂν αὐτό δέν ἀνταποκρίνεται πρὸς τήν κοινωνική τους θέσης, τήν τάξη τους, τό μορφωτικό τους ἐπίπεδο κλπ. 'Η 'Ανατολή καί ἡ Δύση χρωματίζουν ἐναλλάξ τό ἑλληνικό λεξιλόγιο. 'Ο μάγκας Δολοφόνος (στά «Σαράντα χρόνια Μπόστ») ἀνακατεύει μέ πολλή ἄνεση στά λόγια του τίς παραγγελιές καί τούς μπαγλαμάδες μέ τίς μανδάμ καί τὰ τραπέζια ρεζερβέ.

β. Καθαρεύουσα καί δημοτική: ὁ ἥρωας τοῦ Μπόστ δέν ὀρρωδεῖ πρὸ τοῦ αἰωνίου γλωσσικοῦ προβλήματος τῶν Ἑλλήνων. Μπορεῖ, βέβαια, νά μιλάει μιά συντηρητική καθαρεύουσα, ἡ ὁποία, ὅμως, διολισθαίνει συνεχῶς πρὸς τή δημοτική, καί μάλιστα σέ στιγμές ὅπου ἐλάχιστα θά τό περίμενε ὁ θεατής. Τά πρόσωπα αὐτῆς τῆς κωμωδίας, πού ἀδιαφοροῦν μέ χαρωπή ἀφέλεια γιά τή γλωσσική δεοντολογία καί συνέπεια, παίρνουν, ἄλλοτε ἀπό τήν καθαρεύουσα κι ἄλλοτε ἀπό τή δημοτική ὅ,τι τούς ἔρχεται πιό εὐκολο ἀνάλογα μέ τή στιγμή, ἀγνοώντας τήν αἰσθητική ἀντίφραση.

γ. Πεζός λόγος καί ἔμμετρος λόγος: τὰ πρόσωπα τοῦ θεάτρου αὐτοῦ μπεινοβγαίνουν ἀβίαστα στό πεζό καί στό ποιητικό κείμενο, ἢ καί στό τραγούδι. 'Οπως τὰ πρόσωπα τοῦ ἑλληνικοῦ κωμειδουλίου καί τοῦ γαλλικοῦ βωντεβίλ, χρησιμοποιοῦν τήν ποιητική καί ὠδική ἔμφαση ὄχι γιά νά ἄρουν τή φαιδρότητα τοῦ ὕφους, ἀλλά, ἀντίθετα, γιά νά τήν φτάσουν στά ὄριά της.

δ. Γλωσσική ἀκρίβεια καί λεκτική παραμόρφωση: ὁ Μπόστ δέν ἀφήνει οὔτε στιγμή τόν θεατή του νά ἐπαναπαυθεῖ πάνω σέ μιά φυσιολογικά διατυπωμένη φράση, ἀφοῦ ἐντελῶς ἀπρόβλεπτα ἐπανερχεται μέ κάποια ἄλλη, πού προκαλεῖ σκανδαλωδῶς τό γλωσσικό του αἶσθημα. 'Ετσι, κατά τή συνάντησή της μέ τή Μήδεια, ἡ καλόγρια, μέ ἀξιοπρεπέστατο ὕφος, θά πεῖ:

«Κυρία, χαίρομαι πολύ πού ἔλαβα μιά κλήση
ὅτι κυρία ὑψηλή θέλει νά μοῦ μιλήσει
Πόλυ μέ λέν χαϊδευτικά. Τό πλήρες Πολυξένη,
κι ἐνῶ ὠμίλουν ἀρχικῶς ἤμουν διακεκομμένη».

νά μὴν ἀναγνωρίζονται. Ἄλλωστε, εἶναι προφανές ὅτι ὁ συγγραφέας δέν ἔχει καμμιά διάθεση νά τίς ἰδιοποιηθεῖ καί νά τίς ἀφομοιώσει, ἀλλά ἀντίθετα τίς προβάλλει ἐπιδεικτικά σ' ἓνα ἀταίριαστο γι' αὐτές θεματικό «φόντο», πού ἀκυρώνει καί τήν παραμικρή λυρική, ἐλεγειακή ἢ στοχαστική τους διάσταση, μέ τήν ὁποία προβάλλονται ἐκ παραδόσεως στή συνείδηση τοῦ μέσου Ἑλληνα. Ἔτσι, ἀπό τούς στίχους τῶν τραγουδιῶν τοῦ Ζαμπέτα καί ἀπό τή ρεμπέτικη «ἐλεγεία» τοῦ Ἀθανασόπουλου πού τόν σκότωσε ἡ πεθερά του, φτάνουμε εὐκολα στούς δημῶδεις στίχους καί στόν Θεοδωράκη, κι ἀπό κεῖ στήν ὄπερα καί τό «χορωδιακό τῶν ναυτῶν», πού γιά τίς ἀνάγκες τοῦ ἔργου, μεταγράφεται ἐπί τό ἑλληνοπρεπέστερον ὡς «χορωδιακό κλεφτῶν» (στήν κωμωδία «Μαρία Πενταγιώτισσα»). Καί ἡ Μήδεια, μέ κάθε σοβαρότητα, θέλει νά ἐξιστορήσει στόν Εὐριπίδη «τοῦ Βόλου τά ἐννιάμερα».

ζ. Ὄνόματα ἱστορικά καί ἐπινοημένα: τά πρόσωπα τοῦ θεάτρου τοῦ Μπόστ φέρουν ἄλλοτε ὀνόματα παρμένα ἀπό τήν Ἱστορία ἢ τό θρύλο, ἄλλοτε φανταστικά ὀνόματα, τῶν ὁποίων ἡ συμβολική ἀποκωδικοποιεῖται εὐκολά. Τίποτε δέν ἐμποδίζει τόν συγγραφέα νά συμμειγνύει πρόσωπα ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν στό ἴδιο ἔργο, καί νά τά βάζει νά συνομιλοῦν φυσιολογικά καί ἄνετα, ἀψηφώντας τά ὄρια ἀνάμεσα στόν πραγματικό καί τόν φανταστικό, τόν ἀρχαιοελληνικό καί νεοελληνικό, τόν παγανιστικό καί χριστιανικό κόσμο. Δέν πρόκειται ἀπλῶς γιά «ποιητική ἄδεια», ἀλλά γιά ἠθελημένη κατάργηση τῶν ὁρίων αὐτῶν, ἐν ὀνόματι, πάντοτε, τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ τῆς κωμωδίας πού, γιά τόν δημιουργό τῆς «Φάουστας», φαίνεται νά εἶναι πρῶτιστα ἡ πρόκληση γέλιου. Ἔτσι, στό κείμενο πού τιτλοφορήθηκε «40 χρόνια Μπόστ», καί συγκεκριμένα στό διάλογο πού χαρακτηρίζεται περιπαικτικά «ἐμβόλιμο» (=παρωδία τοῦ ἰντερμέδιου), κάποιος μέ τό ὄνομα Πειναλέων συζητάει μέ τόν Ἀριστοφάνη, καί φυσικά ὄχι γιά ποίηση οὔτε γιά κωμωδία, ἀλλά γιά τήν Α.Τ.Α. καί γιά τούς ὑπαλληλικούς μισθούς. Ὁ θεατρικός λόγος, λοιπόν, τοῦ Μπόστ αἰωρεῖται ἀμέριμνα, στολισμένος μέ πλεονασμούς, παίζοντας πεντόβολα μέ ὁμόηχες λέξεις, καί προκαλώντας ἀψιμαχίες ἀνάμεσα στήν κυριολεξία καί τή μεταφορά. Ἐρωτοτροπεῖ χαριτωμένα μέ τά πιό ἀντιφατικά, ὅπως εἶδαμε ἐνδεικτικά παραπάνω, γλωσσικά, λογοτεχνικά καί καλλιτεχνικά μορφώματα. Σκωπτικός καί αὐτοσαρκαζόμενος, λόγιος καί λαϊκός μοιάζει μέ ἑλληνόμορφο ἀρλεκίνο, πού

τό μισό κοστούμι του είναι δυτικό και διανοουμενίστικο και τό άλλο μισό είναι ανατολίτικο και άπαιδευτο.

2. 'Ο μύθος

'Ο Μπόστ έμπνέεται αποκλειστικά από τήν ελληνική πραγματικότητα τήν όποία δέν παύει νά διακωμωδεϊ μέ τόν γνωστό άκακο και συνάμα πληθωρικό τρόπο του. 'Αλλά ή ελληνική πραγματικότητα δέν έξαντλείται στά πλαίσια του επίκαιρου φαινομένου ή γεγονότος. Στο κάτω κάτω, άσημος ή επώνυμος, ό 'Ελληνας του Μπόστ κουβαλάει μέσα στά κύτταρά του τά σημάδια τής πανάρχαιης φυλής του, έστω και άν είναι ανακαταμένα—πρέπει νά τό παραδεχτοϋμε— μέ ποικίλα άλλα αναφομοίωτα δυτικότερα και ανατολίτικα στοιχεία πού τόν καθιστοϋν υπόδειγμα πολιτιστικά διχασμένου ανθρώπου. 'Ετσι, ό συγγραφέας άντλεί τά θέματά του από τήν αρχαιότητα (όπως ή Μήδεια), από τή νεότερη 'Ελλάδα του θρύλου και τής ιστορίας (Μαρία Πενταγιώτισσα και κάποιες σκηές από τό σπονδυλωτό έργο «40 χρόνια Μπόστ»), ή από τήν κοινωνική ζωή τής 'Ελλάδας των 2 τελευταίων αιώνων («Φαύστα», «'Ο έφευρέτης», σκηές από τό «40 χρόνια Μπόστ» και πολυάριθμα σατιρικά σκέτς επιθεωρησιακού τύπου μέ επίκαιρα θέματα από τήν πολιτική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή τής 'Ελλάδας). Φυσικά, γιά τό Μπόστ, τό ζήτημα δέν είναι νά μιμηθεί ή νά διασκευάσει έργα του παρελθόντος, αλλά νά τά παρωδήσει, μετουσιώνοντας τό δράμα σέ κωμωδία, τήν άσχήμια σέ γελοιογραφία, τήν όποια κοινωνική ή ήθική σύγχυση σέ κωμικό παραλήρημα. 'Η λογοτεχνία του παρελθόντος και ή ιστορία αποτελοϋν άπλως μία άφορμή ή έναν σχεδόν τυχαίο διακόπτη—θά λέγαμε— πού θέτει σέ κίνηση άπειρα κωμικά γρανάζια, τά όποια έξ ίσου εύκολα θά μπορούσαν νά τεθοϋν σέ λειτουργία μέ όποιαδήποτε άλλη λογοτεχνική ή ιστοριογραφική άφορμή.

'Από μία τέτοια όπτική, κι ό ίδιος ό μύθος όχι μόνο παίρνει άλλόκοτους και άυθαίρετους δρόμους, αλλά και διακόπτεται από ποικίλα έπεισόδια πού ανακόπτουν τήν έκτύλιξή του. 'Ο Μπόστ βρίσκει χίλιες δυό ευκαιρίες γιά νά παρεμβάλλει τήν ιστορία του ξεκαρδιστικά στιγμιότυπα από τή ζωή άλλων προσώπων, πού ξεφυτρώνουν από άλλους καιρούς και άλλους τόπους. 'Ετσι, ή Μήδεια στά χέρια του κωμωδιογράφου μεταμορφώνεται πολύ φυσικά σέ μία «κακούργα δολοφόνισσα», πού σφάζει μία χριστιανή «καλογραία» άντεράστριά της και τά δύο της παιδιά, γιά νά βάλλει

Τό
**CINTURATO
PIRELLI**
είναι ό **ΒΑΣΙΛΕΥΣ**
των **ελαστιωών**
έλλείψει
ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΩΣ.

ΔΙΑΚΗΡΞΙΣ.
Οπλιώ προϋποϋπρωπίνου θεσφασάς τις κορπύ
θαλασπιότις Μον όλ είναι έργα αλ δεσμευμένους
θά άιθαροϋν τί θέ μένο αρθροϋ αλλότροι μέζ νά
έπίζαίνται αλλομερταί πύ έργαθότις πύ φρονημά Σας
νέσφρ τού Βασίλειου - Τεινίουρά το

ΕΛΛΗΝ - ΑΣΧΕΤΡΕΙ ΠΙΠΡΩΝ - ΑΓΑΡΑ ΤΗΣ ΠΙΡΕΛΛ

Διαφήμιση του
Cinturato τής Pirelli

τά πράγματα στή θέση τους, μέ μιά άπλή λογική πού θυμίζει πρακτική αριθμητική, όπως κάθε μπακαλίστικη μικροηθολογία:

«Δέν έχω τύψεις. Τά παιδιά έπρεπε νά σφαγοῦνε
καί λόγον πού πηδάγανε καί πού δέν μελετάγανε
καί επί πλέον δέχονταν κι άνδρες νά τά πηροῦνε».

Ἡ κωμική —άλλά πάντοτε καλόκαρδη— απομυθοποίηση τῶν κλασικῶν μας ἔχει συντελεστεῖ καί μέ τό παραπάνω. Ἀλλά ὁ πληθωρικός Μπόστ έννοεῖ νά γελοιοποιήσει ἀκόμη καί τό «χάπ-
πυ έντ» τοῦ εὐκολοῦ θεάματος, καί μάλιστα μέ τή μέθοδο τῆς ὁμοιοπαθητικῆς: στό τέλος, μαθαίνουμε πώς ἡ Μήδεια, ὄχι μόνο δέν σκότωσε τά παιδιά της γιά τους λόγους πού γνωρίζαμε ἀπό τήν τραγωδία, ἀλλά καί πώς τά έν λόγω παιδιά δέν ἦταν κάν τά δικά της παιδιά:

«ἦταν δύο φίλοι τῶν παιδιῶν πού ἔπαιζαν κρυφτό
καί εἶχαν ἔμπνευση κακή νά μποῦνε στό παλάτι
τῆν ὥρα πού ἐθόλωσε τῆς Μήδειας τό μάτι».

Ἡ τραγική ἥρωίδα τοῦ Εὐριπίδη, μαγικά μεταμορφωμένη σέ πρωταγωνίστρια ξεκαρδιστικοῦ, παρωδιακοῦ θρίλλερ, ἀποχωρεῖ φύχραιμα γιά νά πάει νά μπουγαδιάσει τά ματωμένα ροῦχα της. Τέτοιες τερατώδεις συμπτώσεις καί ἀλλόκοτα γεγονότα συμβαίνουν καί στή «Φαύστα» ἔργο πού ὁ συγγραφέας —σατιρίζοντας ἀκόμη καί τά δραματικά εἶδη— χαρακτηρίζει «ίλαροτραγωδία». Ἡ Ρίτσα, ἐτῶν τεσσάρων καί παιδί ἀστῶν τοῦ 1860, κολυμπώντας κοντά στόν πατέρα της, ἐξαφανίζεται στά βάθη τῆς θάλασσας ἀπό ἀβλεψία τοῦ πατέρα της, πού, ὡς ἐρασιτέχνης, ψαρεύει ἀπορροφημένος στό ἔργο του. Μετά ἀπό λίγες μέρες, τό Ριτσάκι ἀνευρίσκεται ζωντανό στήν κοιλιά ενός κήτους πού ἔπιασε ὁ πατέρα μέ τό ἀγκίστρι του. Μυρίζει, ὅμως, τόσο έντονα ψαρίλα, πού κατασπαράσσεται ἀπό τίς γάτες τοῦ σπιτιοῦ μέσα στήν κουζίνα. Οἱ παραλογισμοί τοῦ μύθου καί τῶν προσώπων τοῦ ἔργου εἶναι ἀμέτρητοι. Δέν μένει τίποτε ὀρθιο σ' αὐτήν τήν ἔξοχη κωμωδία «ἐποχῆς»: οἱ φυσικοί νόμοι ἀκυρώνονται, τά ένστικτα καί τά ὀρμέφυτα ἀπουσιάζουν πανηγυρικά, τά σοβαρά γεγονότα χάνουν τή βαρύτητά τους, ένῶ χίλιες-δυό ἀσήμαντες κοινωνικές στιγμές ἐπενδύονται μέ τήν παράλογη σοβαρότητα πού δείχνουν τά νήπια ὅταν ὑποδύονται, στά παιγνίδια τους «μεγαλίστικους» ρόλους πού δέν καταλαβαίνουν. Ἐδῶ, δέν ὑπάρχει «ιερό καί ὄσιο», καί ἡ μηχανική συμμόρφωση πρὸς τοὺς κοινωνικούς κώδικες φέρνει στήν ἐπιφάνεια μιά ψυχική ἀγκύλωση καί μιά πνευματική στρεβλότητα, χρόνια καί καθολική, τοῦ μέσου Ἑλληνα,

τοῦ μέσου ἀνθρωπάκου, πού ὁ συγγραφέας δείχνει παρ' ὅλα αὐτά — νά τόν ἀγαπάει.

Τό ἔργο τοῦ Μπόστ εἶναι μιά διαχρονική σάτυρα ἡθῶν, καί ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ μιά τέτοια ἀντιφατική ἔκφραση.

Ἄς μοῦ τό συγχωρήσει ὁ ὀξυδερκής παραδοξολόγος Μπόστ, καί ἄς μοῦ τή συγχωρήσει καί ὁ ἀντιφατικός Ἑλληνας τοῦ θεάτρου του.

Χαρά Μπακονικόλα - Γεωργοπούλου

Μπόστ

ἢ μιά τέταρτη σταυροφορία γιά τό Θέατρο τοῦ παραλογικοῦ

Ἔνας πιστός γνωστός μου, μοῦ εἶπε πρό ἡμερῶν μέ ἀφορμή τά πέντε «Πρό τῶν Θερμοπυλῶν» μονόπρακτά του —τά ὅποια ἐφρόντισε νά μὴν ἔρθει νά δεῖ— ὅτι, κατ' αὐτόν, τό θεάτρό μου μοιάζει μέ ἔργο Μπόστ. Πῆγα ἀμέσως νά τοῦ ἀπαντήσω, ὅτι ἴσως ἐννοεῖ πῶς τό Θέατρο τοῦ Μπόστ μοιάζει μέ τό δικό μου, ἀλλά δέν τό ἔκαμα, διότι φίλη ἢ ἀλήθεια, ἀλλά πιό φίλος ὁ Μέντης.

Ἡ ἐκμαιευτική αὐτή ἀπάντησις τοῦ γνωστοῦ μου μέ βασάνισε γιά πολλές μέρες, δημιουργώντας πολλά ἐκτρωτικά ἐρωτήματα ἐντός μου. Ἰδιαίτερα μετά ἀπό τήν πρόταση, πού μοῦ ἔγινε νά μιλήσω σήμερα γιά τό Θέατρο τοῦ φίλου μου.

Τί μέ συνδέει καί τί δέν μέ συνδέει τελευταῖα τελευταῖα μέ τό ἔργο τοῦ Μέντη; Γιατί γιά τά πρῶτα πρῶτα δέν γίνεται λόγος. Γίναμε φίλοι ἀπό τήν πρώτη ἀνάγνωσις τῶν ἔργων, τοῦ ἑνός ἀπ' τόν ἄλλον, καί τοῦ ἄλλου ἀπ' τόν ἕνα. Τό γεγονός, ὅτι μόνον ἐγώ ἔπινα, καί μόνον ἐκεῖνος ζωγράφιζε, δέν στάθηκε ἐμπόδιο στή φιλία μας, ἢ ὅποια εἶχε ὡς σννδετικό, ἄθραυστο, κρίκο τή Μαρία πρῶτα, καί μετά τά παιδιά τους, τοῦ Κώστα καί τοῦ Γιάννη κατὰ μὴ ἀλφαθητική σειρά. Τό ἀντίθετο μάλιστα, ἐάν ἔπινε καί ἐκεῖνος, καί ζωγράφιζα καί ἐγώ, ἴσως τότε ἢ τυχόν θεατρική

ἀντιζηλία μας (πού μου μετέγγισε ως μολυσμένον αἷμα, ὁ ἄπιστος γνωστός μου), νά ηῦξανε διά νά μήν πῶ θά κραταιοῦτο.

Ἄλλά γιά νά μπῶ στό θέμα μου, ἀπό τόν λιγότερο σύντομο δρόμο, τόν εὐθύ — ἂν καί διερωτᾶμαι, ἂν χρειάζεται μιά τέτοια παλινδρόμηση, γιά τήν ὁποία, ὅπως θά ἔλεγε ὁ Μέντης, δέν γνωρίζει κανείς ἂν ἀξίζει κανείς νά μπεῖ ἢ νά μήν μπεῖ— σᾶς ἐξομολογοῦμαι, ὅτι τό Θεάτρό του, ὅπως καί τό δικό μου, ἔχουν ως πρωταγωνίστρια τήν γλώσσα, ὅπως ἔχει παραδεχτεῖ τουλάχιστον γιά τόν Μπόστ ἡ Λήδα Πρωτοψάλτη, πού ἔχει δευτεραγωνιστήσει σέ ὅλους σχεδόν τούς πρώτους ρόλους τῶν ἔργων του. Βέβαια, ἀμαρτία ἐξομολογημένη, ἐστί διπλή χαρά καί ἀμαρτία. Ἐνῶ γιά τά ἔργα μου πολύ λίγοι θίασοι ἀπετόλμησαν νά διαλέξουν ως πρωταγωνίστρια τή γλώσσα μου, ἡ δική του γλώσσα πρωταγωνίστησε, πρωταγωνιστεῖ καί θά πρωταγωνιστεῖ, ἄνευ μεταγλωττισμοῦ — ἂν καί πολλές φορές «ἐθνικά» παραποιημένη— εἰς τόν ἑλληνικόν αἰῶνα τόν ἅπαντα. Δέν θά ἀναζητήσω τήν γυναίκα ως αἰτία. Διότι ἄρκετα μίλησα γιά τό ἔργο μου, ἐνῶ ὅλοι περιμένατε νά μ' ἀκούσετε νά μιλάω μόνο γιά τό Θεάτρό μου. Ὅχι τώρα πού τό ξανασκεπτομαι δέν εἶναι τόσο συγκοινωνοῦντα δοχεῖα τά ἔργα μου, καί τά δικά του. Ἄν καί ἔχουν νά κάνουν καί τά δύο μέ τό κενόν καί μέ ἔψιλον καί μέ ἄλφα γιῶτα. Μήπως συγκενωοῦντα λοιπόν;

Ἴσως ἡ καλύτερη μονογραφία γιά τό θεατρικό ἔργο του, ἔχει γραφτεῖ ἀπό τή Χαρά Μπακονικόλα, ἡ ὁποία ἔχει γράψει καί γιά μένα μιά μονογραφία καί μάλιστα ἐκτενεστέρα, τοῦ Μπόστ θεωρημένη ως καλύτερα, ἂν καί συντομοτέρα. Τουλάχιστον ὁ Μέντης, προτιμοῦσε τήν δική του, ἐνῶ διετείνετο, ὅτι ἡ δική μου κέρδιζε στήν μετάφραση, ὅπως τά ἔργα τοῦ Καζαντζάκη.

Τό ἐρώτημα παραμένει αἰωρούμενο ως ἐκκρεμές τοῦ Φουκῶ, πῶς δηλαδή κατόρθωσε ἀπό γελοιογράφος νά γίνει θεατρικός συγγραφεύς; Ἐάν ἕνας γελοιογράφος δέν κρύβει πότε μέσα του ἕναν θεατρικό συγγραφέα, ἐκεῖνος ως ἐπιβεβαίωση τοῦ κανόνα, τόν ἔκρυβε καί μάλιστα, εὐτυχῶς, γιά μᾶς, δέν τόν ἔκρυψε ποτέ ἀπό μᾶς.

Τά σχέδιά του καί οἱ γελοιογραφίες του ἀπετέλεσαν ἀπ' τήν πρώτη στιγμή ἕνα ξάφνιασμα, γιατί ἔτσι στά καλά «ξαπλούμενα», ἀνακαλύψαμε ἕνα ὀλόκληρο καινούργιο ἑλληνικό κόσμο γύρω μας, πού σατίριζε διά χειρός του, τόν ἴδιο μας τόν ἑαυτό. Δυστυχῶς αὐτή ἡ ἐπανάσταση, πού πραγματοποιήθηκε στή γελοιογραφία μέ πρῶτο ἐκεῖνον, καί πού ἔγινε δεκτὴ ἀπό τό ἀναγνω-

στικό κοινό, σάν νά ἦτανε ἔτοιμο ἀπό καιρό, ἄργησε νά ἐκδηλωθεῖ σέ ἄλλους καλλιτεχνικούς τομεῖς καί ιδιαίτερα στό Νεοελληνικό Θέατρο. Ὅλοι σήμερα οἱ γελοιογράφοι ἀκόμα καί οἱ πιό νέοι, ὅπως ὁ Μητρόπουλος, ὁ Κύρ, ὁ Ὀρνεράκη, ὁ Λογό, ὁ Στάθης, καί οἱ ἄλλοι πλὴν Φωκίωνα, —ὅπως μᾶς θύμισε ὁ Ἡλίας Πετρόπουλος προτελευταῖα— θεωροῦν τούς ἑαυτούς τους σάν παιδιά του.

Ἀλλά, νά, πῶς, κι ἐδῶ, θαυματούργησε, ὁ Μέντης, ὡς δαιμόνιο τοῦ τυπογραφείου, κι ἔδωσε τή λύση στό Θέατρο, χωρίς νά λύσει ποτέ τή σιωπή του. Τά λόγια τῆς κάθε γελοιογραφίας του εἶχαν τό σπέρμα ἢ μᾶλλον τά σπέρματα πολλῶν θεατρικῶν πράξεων. Κάποτε ὁ Φωκίων Δημητριάδης ζητιάνευε σχεδόν ἀπό τούς δημοσιογράφους μιάν ἰδέα στά γραφεῖα τῶν Νέων γιά νά τή μετατρέψει σέ αὐριανή γελοιογραφία. (Εὐτυχῶς, πού αὐτός δέν ἔγραψε Θέατρο, ὅπως ὁ Ψαθάς). Ὁ Μπόστ ὄχι μόνον εὑρισκε μόνος του τήν ἀρχική ἰδέα, ἀλλά καί τίς ἀλλεπάλληλες ἐπερχόμενες, οἱ ὁποῖες ὡς γενεές, ἢ ὡς ἱστορία, δέν ἐπαναλαμβάνοντουσαν ποτέ, κι ἄς λένε οἱ ἱστορικοί ἢ οἱ «κλωνολόγοι». Ἡ κάθε γελοιογραφία του, εἶναι ἓνα μονόπρακτο. Μιά γελοιογραφία του, γιά νά σχεδιασθεῖ, μπορούσε νά κρατήσῃ κ' ἓνα ὀκτάωρο γιά νά μὴν πῶ ἐννιάωρο, καί παρεξηγηθῶ πολιτικά. Κ' ἦτανε ἓνα ἔργο τέχνης δουλεμένο μέ πολλές ὑπερωρίες, πολλές φορές μὴ πληρωθεῖσες μαζί μέ τό κανονικό ὠρομίσθιο, ἐπειδὴ ὁ ἐκδότης διαφωνοῦσε μέ τό πολιτικό ὑπονοούμενο τῆς γελοιογραφίας του. Ποῦ ἀνήκει ὅμως τό θέατρό του; Ἀνήκει στό Θέατρο τοῦ Παράλογου —ὅπως λένε καί γιά τό δικό μου— ἢ στό σουρρεαλιστικό, ὅπως ἀποκαλοῦνε ἑλληνικά, τό ὑπερπραγματικό;

«Κατ' ἀρχήν», μέ την ὀρθήν σημασίαν τῆς λέξεως, δέν ἀνήκει οὔτε εἰς τήν Δύσιν οὔτε εἰς τήν Ἀνατολήν, / παρ' ὅλο πού κάποτε εἰς τήν ἡβὴν τοῦ βίου του εἶχε φορέσει τοῦ ναύτου τήν στολήν. Ἀλλ' οὔτε καί εἰς τόν Βορράν καί εἰς τόν Νότον πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἄλλης πολιτικῆς παρεξηγήσεως. Διὰ τοῦτο πέφτει ἀποκλειστικά εἰς τούς ὤμους μου τό βάρος αὐτῆς τῆς ἐξηγήσεως.

Τί εἶναι τό Θέατρο τοῦ Παράλογου, καί τί σχέση ἔχει ἡ ζωὴ μέ τή λογική, ὅταν, σήμερα, τό «σκέπτομαι» σημαίνει δέν ὑπάρχω! Καί γιατί μόνον σήμερα; Ἡ ἀρχαία τραγωδία δέν ἦταν μιά ἐξήγησις τοῦ παράλογου θεάτρου τῆς ζωῆς Θεῶν τε καί ἀνθρώπων; Ἀλλ' ὅπως θά ἔλεγε καί ὁ Σαίξπηρ, τήν τεχνικήν τοῦ ὁποίου, ὅπως καί μιάν τραγωδία ἐμιμήθη «ἀκλόπως» ὅμως, τί τό

κοινόν, έμοῦ, τοῦ όμιλοῦντος καί τῆς Ἐκάβης; Οὐδέν. Ἄλλά τό μή λογικόν δέν βρίσκειται μέσα στόν γράφοντα «παρόλογο» θέατρο, ἀλλά «έξω του», ἄσχετα ἂν τό «έξω του» εἶναι καί δικό του μέσα καμιά φορά. Κι αὐτό εἶναι τό ποιητικό —ή θεατρική πράξις έννοῶ— τοῦ λεγόμενου θεάτρου τοῦ παράλογου, (προσέξατε καί τό παράλογο τῆς ρυθμικῆς γραμματικῆς μου; «λεγόμενου - θεάτρου - παράλογου!); μᾶς φέρνει πίσω στή ζωή. Αὐτό πού προκαλεῖ τό λυτρωτικό, καθαρτικό, γέλιο: ἡ ἀντιπαράθεσις τοῦ λογικοῦ —ή τοῦ παρόλογου αὐτή τή φορά— μέ τήν ζωή τοῦ πραγματικοῦ λόγου. Γελᾷ ὁ μωρός κᾶν τί μή γελοῖον εἶ.

Ἐκεῖνο πού κέρδισε ἀμέσως —κι ὄχι ἄμεσα— ὁ Μπόστ ἦταν τό γέλιο καί τῶν λίγων καί τῶν πολλῶν, σπάζοντας τό φράγμα τοῦ σοβαροφανοῦς σωστοῦ, ἄσχετα ἐάν γνώριζε πάντα, αὐτό τό «όλιγο-πόλυον» γιατί ἀκριβῶς γελοῦσε, ἢ ἂν γελοῦσε γιά λάθος λόγο. Ὅπως π.χ. ἐπώνυμοι «χιουμορίστες» γράφαν ἀνορθόγραφα κάθε συλλαβή τους, στά ἐγκώμιά τους γιά τόν Μπόστ πιστεύοντες, ὅτι οὕτω τόν ἔχουν καταλάβει, ὡς ἄλλοι σταυροφόροι στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἄλλά ἄς ὑπάγωμεν ὀπίσω σ' αὐτές τίς καταραμένες καί καθηγιασμένες ἀπ' αὐτόν Σταυροφορίες, οἱ ὁποῖες ὅμως ἦσαν τό πρῶτον ἔναυσμα, γιά νά μήν πῶ τό ὑγρόν πῦρ τῆς φιλίας μου μαζί του, ἐκείνου περιπατοῦντος χωρίς νά πέσει ὁ μεταξὺ μας τοῖχος: οὔτε μέ τό Κλεινόν Ἄστυ μου, οὔτε μέ τούς Ἀποστάτες μου, τούς ὁποῖους μάλιστα «έξωφύλλησε», οὔτε μέ τήν Κενή μου Διαθήκη τήν ὁποῖαν ἐάν δέν ἐλάτρευεν ποτέ του δέν ἐμίσησεν οὔτε ὡς δόξαν, οὔτε ὡς χρῆμα.

Ἀντιγράφω ἐξ ἀμνησίας —ὅπως συνήθως ὀμιλῶ— μερικά ἀπ' τά στιχάκια ἢ τούς τίτλους τῶν σταυροφορικῶν σχεδίων του, ὄχι μόνο γιά νά τονίσω τήν θεατρικότητά τους, ἀλλά καί γιά νά σας ἀποδείξω, ὅτι αὐτοί οἱ στίχοι ἦσαν τά προεόρτια τῆς «Φαύστας», τῆς «Μήδειας» καί τοῦ «Ρωμαίου καί τῆς Ἰουλιέτας».

Εἶς σταυροφόρος προτρέπει μίαν πιστήν σύζυγον:

Μή τόν σύζυγον θυμᾶσαι, παῦσε πλέον νά γελᾶς;

Καί ταχέως ἄς ριφθῶμεν εἰς τάς σαρκικάς ἡδονάς.

Καί ἀφοῦ ἡ σύζυγος ἀπαντήσῃ στήν παραίνεσιν τοῦ σταυροφόρου, ὁ ὁποῖος τῆς λέγει «χωρίς ἐσέ δέν ἠμπορῶ νά ζήσω», ὅτι τήν «θέλγει ἡ πρωτοτυπία τῶν λόγων του»,.... «εἰς πελάγη εὐτυχίας ἀρμενίζει ἡ ἀρμενίς / κερατεῖ τόν σύζυγόν της, γίνεται μοιχαλῆλις».

Ἄλλοῦ, σταυροφόρος παίζων μέ πάθος τό ὄργανόν του, ὡς ἄλλος

Ἰάκων

προάγγελος τοῦ μποστικοῦ Ρωμαίου κάτωθεν μπαλκονίου, λέγει στήν Ίουλιέτα του:

«Κάνει πολύ κρύο
εἶναι καιρός γιά δύο.

Ζητῶ μαγγάλι μέσ τήν θερμή σου ἀγκάλη»,
γιά νά τοῦ ἀπαντήσει ἐκείνη:

«Ὡς φαίνεσθε ἔχω μεγάλη τύχη
πού ἀκούω ὄλο ὠραῖοι στίχοι,
ἐπίσης ὠραία μουσική
ἀλλά τό μυαλό σας ὄλο ἐκεῖ!».

(Λυποῦμαι πού δέν ἔχω μνήμη Γιώργου Κατηφόρη, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ὀλόκληρο τό Μπόστ ἀπ' ἔξω, ἐνώ ἐμένα, δέν μέ ἀποστηθίζει οὔτε ἀπό μέσα).

Πῶς νά ἀποδοθεῖ θεατρικά αὐτό τό πολύ τρελό ἀνατρεπτικό παιγνίδι, γιά κάθε «ἐγκατεστημένο» θίασο καί γιά κάθε ὑποκριτική καί ὑποκρισία; Ναί εἶναι δύσκολο. Πρῶτοι ἴσως, ἐκτός ἀπό μερικούς ἄλλους τρελούς, μαγεύτηκαν οἱ μουσικοί (ἀκούσαντες «ὄλο ὠραῖοι στίχοι»), ὅπως ὁ Κηλαϊδόνης καί ὁ Βασίλης Δημητρίου ἀλλά καί ὁ φίλος του Μίχης Θεοδωράκης, πού ἀνεκάλυψαν τή θεατρικότητά του, μέσα ἀπό τόν μουσικό λόγο του.

Ὁ πρῶτος τολμήσας σκηνοθέτης ν' ἀνεβάσει τήν «Φαύστα», ἦταν ὁ Γιώργος Ἐμιρζάς, χαρίσας στό Θέατρο, καί ἕναν συγγραφέα καί τήν Κώνστα, τήν πρώτη διδάξασα —καθώς κι ἕναν κριτικό, ἐμένα ἀπό τίς στῆλες τῶν Νέων Ἑλληνικῶν τῶν Ἀποστολίδων. Οἱ πρῶτες θεατρικές κριτικές μου ἄρχισαν τότε νά διαβάζονται περισσότερο ἀπό τά κείμενά μου. Ἐδῶ πρέπει νά σημειώσω, ὅτι ὁ Ρένος Ἀποστολίδης ἦταν αὐτός πού παρότρυνε τόν Κόκκα νά βάλει πρωτοσέλιδο τό σκίτσο του στήν ὄχι καί τόσο ἐλεύθερη Ἑλευθερία του. Κι ἄς ἰσχυρίζεται ὁ ἴδιος ὅτι δέν διαθέτει χιούμορ.

Τοῦ Κόκκα ὅμως μή ἔχοντας χιούμορ πολύ,
ὁ Μπόστ πέταξε σάν πουλί
ἀποκτεῖσαν τήν ἐλευθερία του σέ ἄλλη γῆ
γράφοντας πλέον ἀποκλειστικά στήν Αὐγή.

Κι ἀπέ σύν Δημητρίου, ἀκολούθησε ὁ Θανάσης Παπαγεωργίου καί ἡ Λήδα Πρωτοψάλτη —τά ὀνόματα τῶν ὁποίων εἶναι συνηφασμένα πιά μέ τό θέατρό του— καί ἀκολούθησαν δεκάδες ἄλλων μεταξύ τῶν ὁποίων, πρῶτος γιά μένα ὁ Δημήτρης Δημητρούλιας τοῦ Πειραματιοῦ Λαρίσσης, ἴσως γιατί μοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία, τήν προτροπῆς τῆς Μαρίας Μποσταντζόγλου, νά δώσω τόν πρῶ-

το μου παρθενικό λόγο για τό έργο του. Όπως βλέπετε μοῦ ἀρέσει ἡ λέξη: πρῶτος.

Καί ἐπανερχομαι στήν ποίηση, καί στό Βάθος Ἀντιμύθος του, γιατί μ' αὐτόν τόν τρόπο ὑπερασπίζομαι καί τό δικό μου έργο. Γιατί μεταξύ ἐκείνου κι ἐμοῦ οὐδέποτε ἐρρήθη «τό ἐμόν ἢ τό σόν» τό ψυχρόν τοῦτο ρῆμα. Ἀπελάμβανε τά έργα μου σά νά ἦσαν δικά του καί τανάπαλιν. Μόνον πού ἐγώ εἶχα περισσότερες ἀπολαύσεις, γιατί, ἐκεῖνος, εἶχε περισσότερες παραστάσεις.

Λοιπόν εἶναι μιά διέξοδος νά γράψει κανείς για ἕνα φίλο του, γιατί ἔτσι ἀποκαλύπτει ἢ ἀνακαλύπτει καί τόν πραγματικό δικό του ἑαυτό, ἄσχετο μέ τόν ὁποιοδήποτε ρωμείικο «Ἐαυτούλη» του. (Ἰδιαίτερα ὅταν αὐτός ὁ φίλος ἔχει πεῖ στήν τελευταία του συνέντευξη πρὸς «Κακά Παιδιά», ὅτι δύο κυρίως, μεταξύ ἄλλων, Ἑλληνες θεατρικούς συγγραφείς, ἐκτός ἀπό τόν ἑαυτό του, παραδέχεται, ἐμένα, καί τόν Διαλεγμένο. Για τήν ἀκρίβεια εἶπε τόν Διαλεγμένο κ' ἐμένα, ἀλλά ἐπειδή στήν δεύτερη κασέτα πού βγάλανε τά Κακά Παιδιά, παρέλειψαν τ' ὄνομά μου, βάζω κι ἐγώ, τώρα, πρῶτο τό δικό μου, ὄνομα.

Πίσω, πάλι, στό Θέατρο. Τό Θέατρό μας ἀπομυθοποιεῖ. Εἶναι ἐναντίον παντός μύθου. Καί ναί μέν κάθε μύθος, ὑποτίθεται, πῶς χρειάζεται για νά συνεχιστεῖ ἡ ζωή τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά κατά πλάτος, στό βάθος κῆπο τοῦ Ἀδάμ, τούς παραπλανοῦν κάποιοι κατηραμένοι ὄφεις ἢ εὐλογημένες Εὔες. Για νά μήν πῶ τούς ἀποπλανοῦν. Καί ὁ Μπόστ ἦταν κι ἐκεῖνος κατά πάσης ἀποπλάνησεως ἐνηλίκου.

Δηλαδή τό έργο του εἶναι μόνον ἕνα «ἀντί», πού γελοιοποιεῖ τά πάντα, ἄνευ ὀρίου; (Γιατί κατά τήν Ἑλένη Βλάχου εἶχε περάσει τά ἐσκαμένα, ἐσκεμένα, ὅταν τῆς παρέδωσε πρὸς δημοσίευση τό «Ἀμάρτημα τῆς Μητρός μου», καί ὡς ἐκ τούτου τοῦ ἔδωσε τό ἀπολυτήριο του, προτοῦ τελειώσῃ τήν «Ἐκλογική» του θητεία, μαζί της).

Φυσικά ὄχι. Τό έργο μας μπορεῖ νά μοιάζει ἀντίλογος, ἀλλά πρό παντός εἶναι λόγος. Καί λέγω «φυσικά» καί ὄχι βεβαίως, γιατί ἕνα εἶναι τό βέβαιον: ὑπάρχει ποίησις στά πέριξ τῶν δρώμενών του. Μιά ἀριστοφάνεια ποίησις πού περιχέει πᾶν τό περιγραφόμενον γελοῖον. Για τόν Μπόστ αὐτή εἶναι καί ἡ κύρια φυσική του δύναμις. Ὑπαντρεῖ ἢ «ὑπογυνεύει» εἰς σάρκαν μίαν, ἄνευ θρησκευτικοῦ ἢ πολιτικοῦ γάμου, τό κωμικόν μέ τήν ποίηση. Καί τό ὄνομα τῶν «τεκταινομένων» αὐτοῦ, Χιοῦμορ, εἰς τόν ἐνικόν καί τόν πληθυντικόν, διά νά μήν ἀναφερθῶ καί εἰς τόν δυϊκόν.

Θά μοῦ πεῖτε ὄχι πάντα. Κάποτε τά κείμενά του καί ἡ ζωή του ἦσαν, ὀλίγον ἔγκυα, ἀπό στράτευση. Καί οἱ γελοιογραφίες του, καί τά θεατρικά του ἔργα. "Ε, λοιπόν; Μήπως καί ὁ Ἀριστοφάνης καί ὁ Μαγιακόφσκυ δέν φαίνονται στρατευμένοι; Λέγω φαίνονται γιατί δέν εἶναι. Κι ἀφήνω ἐκεῖ τό θέμα πρὸς ἐπανεξέταση, ὄχι πλέον σέ εἰρηνοδεῖον, γιατί ἔχει καταργηθεῖ ὁ θεσμός του, ἀλλ' οὔτε καί σέ πολεμοδικεῖον τό ὁποῖον δέν θά καταργηθεῖ ποτέ, ἰδιαίτερα τώρα πού τό πολυεθνικόν ὄργανον τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν εἰσέρχεται βιβλικῶς, ἄνευ περιτομῆς εἰς τόν κόλπον τοῦ Ἰντερνέτ. "Εχω δεῖ ὅλα τά ἔργα του, ἀκόμα καί αὐτά πού δέν ἔχει γράψει, καί ἐδῶ θά ἤθελα νά σας ἀποκαλύψω κάτι, ἔστω κι ἂν ἴσως τό θεωρήσετε εὐκόλως ἐννοούμενο, ὡσάν «τοῦ Βόλου τά ἐννημέρα», τῆς Βολιώτισσας Μήδειάς του. Εἶναι ὁ μόνος συγγραφεύς πού κατορθώνει νά δώσει στό στιγμιαῖο τῆς ἐπικαιρότητος ἐπαναληπτική διάρκεια. Ἴσως, γιατί τά ἐπίκαιρα ἐπαναλαμβάνονται, ἢ γιατί ἐπιλέγει ἐκεῖνα πού ἐνστικτωδῶς ξέρεи ὅτι θά ἐπαναληφθοῦν.

Τόν βοηθεῖ καί ὁ ἄναρχος λόγος του, ὅπως καί τό γεγονός ὅτι οἱ ἀνθρώπινοι μῦθοι ἀπό τόν ἱστορικό πολυθεϊσμό ἕως τόν ὑπαρκτό χριστιανισμό, δέν ἔχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους —ὄλοι ἄλλωστε ἔχουν τήν κατάληξη «ισμός»— καί φυσικά —πάλι φυσικά— τόν βοηθεῖ τό διαχρονικό κέφι του καί ἡ διαχρονική γλώσσα του (ὅ,τι ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει μέ τίς μεταφράσεις τοῦ Ἀριστοφάνη καί τῶν Ἑλλήνων καί ξένων Τραγικῶν ὅπου ἐναλλάσσονται τραγικό καί κωμικό ὕφος, ἀδιακρίτως εἶδους).

"Ὅπως θά ἔλεγε ὁ Μπόστ:

Ἐάν οἱ μῦθοι γεννιοῦνται πρὸς προστασίαν τῶν δυναστευομένων προλετάρων ἀγροτῶν, ἐμπόρων καί ἀστῶν, / Στό τέλος καταλήγουν οἱ προστάτες τῶν συμφερόντων κάθε φιλόσοφου, θεατρολόγου, ἐπιστήμονος, κι ὅλων τῶν δυναστῶν.

Πέντε εἶναι τά θεατρικά ἔργα τοῦ Μπόστ πού θά μείνουν, καί ἄς εἶναι τέσσερα, —χωρίς αὐτό νά θεωρηθεῖ ὡς τετραγωνισμός τοῦ Πενταγώνου. Ἡ «Φαύστα», ἡ «Μαρία Πενταγιώτισσα», ἡ «Μήδεια» καί ὁ «Ρωμαῖος κ' ἡ Ἰουλιέτα». Τό πέμπτο εἶναι ὅλος ὁ ἀντιμῦθος τοῦ Μπόστ, πού περιέχεται σέ ὅλα τά ἔργα του, τά σχέδιά του, τίς ἐπιθεωρήσεις του, καί ὅλες τίς ἄλλες θεωρήσεις πού ἔκανε μόνος του ἢ μέ ἄλλους, ἀπό τόν Δόν Κιχώτη του, τόν Ἐφευρέτη του, ἕως τό Βάθος Μύθος. Μέ πρώτους καί καλύτερους τήν Ἀγία Οἰκογένειά του, πού τήν ξεγέννησε ὁ Γιώργος Σαββίδης καί ἕνας «Ταχυδρόμος», τήν Μαμά

Ἑλλάδα, τόν Πειναλέοντα, καί τήν Ἀνεργίτσα, καί τήν «Ὁμορφὴ Πόλι» του, πού τήν ἀγάπησαν ὅλοι, Ἑλληνίδες, Ἑλληνες, ὅπως δέν ἀγάπησαν τό «Κλεῖνον Ἄστου» μου, τό ὅποῖον ἂν μέ ἔδесе διά ζωῆς μέ τόν ἐπίγειο Μέντη, μέ ἔλυσε διά θανάτου μέ τόν «οὐράνιο» Ἄλκη Θρύλο.

Τό θέατρο τοῦ Μπόστ θά μείνει ἐν ζωῇ, ὄχι μόνο γιατί ἡ Ἑλλάδα ποτέ δέν πεθαίνει, ἀλλά γιατί τά κείμενά του εἶναι ζωντανά, ἀντίθετα μέ τά κείμενα τοῦ Βερναρδάκη καί τοῦ Εὐριπίδη καί τοῦ Σαίξπηρ, τά ὅποια ἐτάφησαν στήν νεωτέρα Ἑλλάδα ἀπό τήν πρώτη μεταφραστική ἢ μή σύλληψή τους. Κ' ἐδῶ μιά τελευταία σπονδή πρὸς τοὺς ἀθάνατους νεκροὺς, ἀκαδημαϊκοὺς, κριτικοὺς καί μή: Ἡ «Φαύστα» του, ἡ «Πενταγιώτισσα», ἡ «Μήδεια» καί ὁ «Ρωμαῖος καί ἡ Ἰουλιέτα» του δέν ἦταν παρωδίες των πρωτότυπων ἀπόντων, ἀλλά τῶν κακέκτυπων παρόντων.

Ὅσοι θέλουν νά μάθουν περισσότερα γιά τό Θέατρο τοῦ Μπόστ τοὺς παραπέμπω στήν Χαρά Μπακονικόλα, ἀφοῦ τοὺς συμβουλέψω πρῶτα νά διαβάσουν ὅσα ἔγραψε γιά μένα.

Τά ὑπόλοιπα, εἶναι ὅπως δέν θά ἔλεγε ἡ Ἰουλιέτα, καί ὑμῖν τοῖς φίλοις πένθος. Καί ἄς μᾶς παρηγορεῖ ὁ γραπτὸς θεατρικὸς λόγος του, ὅπου καί νά πᾶμε, χωρὶς ἐκεῖνον στήν Ἑλλάδα.

EN XIOYMON NIKAI ἢ «In humour veritas», ὅπως θά ἔλεγε ὁ Ἄγγλος φίλος καί συλλέκτης του Eddie Duckworth, ὁ ὅποιος σαγηνεύτηκε ἀπὸ τόν Μπόστ, ἀπὸ τήν πρώτη ὀθωμανικὴ «πρόσκλησιν εἰς κωζερί» κατὰ τήν πρώτην —ἂν δέν κάμω λάθος— σύγκλησιν διά τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἰστανμπούλ.

«Εἰς τό βουνό ψηλά ἐκεῖ

εἶναι σκηνὴ ἐρημικὴ.

Ἔλα ἀγαπητέ γείτων

νά μιλήσωμεν διά τό Κολλέγιον τοῦ Ἦτον.

Θά ἔλθω τό βράδυ μετὰ τοῦ Ἀλφόνσου

γί' αὐτό φέρε κι ἓναν συνάδελφόν σου».

Μετέπειτα ἔγινε καί εἰκονολάτρης τοῦ Θεάτρου του, ἂν καί δέν εἶδε τόσες παραστάσεις, ὅσες δικές μου.

Αὐτό εἶναι τό μυστικὸ τῆς διαχρονικότητος τοῦ Θεάτρου τοῦ φίλου μου. Τό Γέλιο δέν ὀφείλεται μόνον στό Γελοῖο, ἀλλά καί στόν Γαλανόλευκο οὐρανὸ, καί στήν μετακατακλυσμιαία Γαλήνη. Κοινές εἶναι οἱ ρίζες ὅλων αὐτῶν τῶν λέξεων πού ἀρχίζουν μέ Γάμα. Τότε γιατί ἡ ἀριστερά, ὅπως λέει ὁ Κύρκος, (πού δέν ἐτίμησε κι αὐτός, ἂν καί Λεωνίδας, τίς «Θερμοπύλες» μου) ἀλλά

καί ἡ δεξιά, ὅπως λένε ὅλοι, στεροῦνται χιοῦμορ; Ἐνα ἀδέξιο ἐρώτημα, στό ὁποῖον, μέ ἄκρατον δόσιν πόσεως, δέν τολμῶ ν' ἀπαντήσω, οὔτε ἐγώ. Θά τολμοῦσε ὅμως ὁ Μπόστ.

Πάρις Τακόπουλος

Ἐνας ἠθοποιός πλησιάζει τόν Μπόστ

Τό νά ἐρμηνεύσεις τόν Μπόστ εἶναι σάν ν' ἀρμενίζεις στή θάλασσα κατακαλόκαιρο καί ξαφνικά νά πιάσει μπουρίνι. Οἱ πιθανότητες νά καταποντιστεῖς εἶναι περισσότερες ἀπό τό νά σωθεῖς. Κι αὐτό, γιατί στόν Μπόστ δέν ἰσχύουν τεχνικές, τερτίπια καί μηχανισμοί. Κανένας –ισμός δέν τοῦ ταιριάζει. Ὅ,τι ἔχει ἐφευρεθεῖ, ὅ,τι ἔχει γραφεῖ ἀπό μεγάλους δασκάλους, θεωρητικούς περί ὑποκριτικῆς, σκηνοθέτες, σ' αὐτόν τό συγγραφέα δέν ἰσχύει. Γιατί ὁ Μπόστ δέν εἶναι θεατρικός συγγραφέας μέ τήν τρέχουσα ἔννοια τοῦ ὄρου. Δέν τόν ἐνδιαφέρει ἡ τεχνική τῆς θεατρικῆς γραφῆς. Οἱ σκηνές διαδέχονται ἡ μία τήν ἄλλη χωρίς «θεατρική λογική». Μοιάζει νά θέλει νά πεῖ τήν ἱστορία του μέ τό δικό του τρόπο, κάνοντας συνεχεῖς ἀνατροπές γιά νά φτάσει στήν τελική, τή Μεγάλη Ἀνατροπή. Στή «Μήδεια» αὐτό εἶναι ὀλοφάνερο. Ἀκολουθεῖ τό γνωστό μῦθο «μποστικά» πάντα, μέ μικρές καί μεγάλες παρεκλίσεις, μέχρι τή σκηνή Ἰάσονα-Μήδειας, ὅπου θά γίνει ἡ ἀποκάλυψη. Ἡ σφαγή τῶν παιδιῶν θά τελεστεῖ γιά λόγους πού μόνο ἓνας Μπόστ θά μπορούσε νά ἐφεύρει. Καί ἡ «κάθαρση» ὀλοκληρώνεται μπροστά σ' ἓνα κοινό πού ξεκαρδίζεται στά γέλια καί χειροκροτεῖ ὄρθιο.

Τρεῖς ρόλους τοῦ Μπόστ εἶχα τήν τύχη νά ἐρμηνεύσω μέσα στά ὀκτώ τελευταῖα χρόνια: Ἀνεργίτσα, Φάυστα, Μήδεια. Τώρα βρίσκομαι «εἰς ἀναζήτησιν τῆς Ἰουλιέττας». Ὅμως, πρίν, πρέπει νά μιλήσω γιά ἓνα περιστατικό πού θά «βάραινε» τή μποστική μου καριέρα, ἄν δέν ἐρχόταν αὐτή ἡ σειρά τῶν ρόλων, πού ἄνοιξε καινούργιους δρόμους στήν καλλιτεχνική μου ματιά. Πρίν ἀπό πολλά χρόνια, 22 ἢ 23 νομίζω, σέ μιά δουλειά μέ πολύ φιλόδοξες προοπτικές, ἓνα κείμενο τοῦ Μπόστ, μ' ἔκανε νά ἀπο-

χωρήσω! Ναι, δέν φοβάμαι νά τό πῶ. Δέν μου ἄρεσε ἤ, πιά σωστά, δέν τό κατάλαβα. Μέχρι ἐκείνη τή στιγμή ἤξερα τόν Μπόστ σάν σκιτσογράφο ἤ γελοιογράφο, δέν τόν ἤξερα σάν συγγραφέα. Ἴσως τό γεγονός ἀπό μόνο του δέν ἔχει σημασία. Ὅμως τό ὅτι ἀποχώρησα ἀπό ἕνα θίασο ἐπειδή δέν ἤθελα νά παίξω Μπόστ ἔχει. Εἶναι Μποστικό! Ἕνας ἠθοποιός σποστρέφεται, στήν πρώτη του ἐπαφή τόν συγγραφέα, πού θά ἀποδειχθεῖ μοιραῖος γιά τήν καριέρα του!

Μ' αὐτό τό «βεβαρυμένο» Μποστικό παρελθόν ἄρχισα ν' ἀνιχνεύω ἕναν-ἕναν τούς ρόλους τοῦ Μπόστ. Στήν πορεία αὐτή, μέ βοηθό τό δημιουργικό ἔνστικτο καί τή διεισδυτική ματιά τοῦ Θανάση Παπαγεωργίου, ἀνακάλυψα κάποια στοιχεῖα, πού βοηθοῦν τόν ἠθοποιό νά προσεγγίσει τόν συγγραφέα καί ν' ἀποφύγει τίς παγίδες πού ἄθελά (;) του στήνει.

Πρωταγωνιστής στά ἔργα τοῦ Μπόστ δέν εἶναι κανένας ἀπ' τούς ἥρωες του· εἶναι ἡ γλώσσα. Μέσα σ' αὐτόν τόν εὐρηματικό καί ἀπροσδόκητο λαϊκό δεκαπεντασύλλαβο, ὁ Μπόστ σατιρίζει μέ τό δικό του ὑπονομευτικό τρόπο τά «κακῶς κείμενα» τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς πραγματικότητας.

Τό πρῶτο στοιχεῖο πού ἔχει νά μεταδώσει ὁ ἐρμηνευτής εἶναι τό κείμενο. Αὐτό τό κείμενο πρέπει νά φτάσει στό κοινό ἀτόφιο καί καθαρό κι ὁ θεατής νά τό καταλάβει καί νά τό γευτεῖ.

Δεύτερο σημαντικό στοιχεῖο εἶναι ἡ σοβαρότητα. Ἀκριβῶς ἐπειδή ὁ ἴδιος ὁ Μπόστ σοβαρολογεῖ ἐξωφρενικά, ὁ ἠθοποιός ὀφείλει νά ὑποστηρίξει σοβαρά, «δραματικά» τό ρόλο του.

Ἕνα ἄλλο στοιχεῖο πού ἀνοίγει ὀρίζοντες στόν ἠθοποιό εἶναι τό σκίτσο, δηλαδή ἡ μακέτα τοῦ κοστουμιοῦ. Ἐκεῖ φαίνεται καθαρά ὁ τρόπος πού ὁ συγγραφέας-ζωγράφος βλέπει τό ρόλο καί ὁ Μποστικός ἥρωας παίρνει σάρκα καί ὀστά στά μάτια τοῦ ἠθοποιοῦ.

Στά ἔργα τοῦ Μπόστ ἀπαγορεύεται ὁ ἠθοποιός νά «φορτώσει» τό ρόλο μέ εὐρήματα, νά «παίξει» τό κωμικό καί νά κάνει τόν ἔξυπνο κοροϊδεύοντας τό πρόσωπο πού ἐρμηνεύει. Τά εὐρήματα πρέπει νά 'ναι λίγα καί λειτουργικά, νά «χτίζουν» μέ μέτρο τήν κάθε σκηνή, χωρίς νά ὑποσκελίζεται οὔτε στιγμή ὁ πρωταγωνιστής: τό κείμενο!

Μιά μπόμπα τυλιγμένη σέ χρυσόχαρτο μέ ρόζ κορδελίτσα. Ἕνα ποιηματάκι σχολικῆς γιορτῆς, ἀθῶο καί ἀφελές. Μόλις, ὅμως, περάσουν κάποια δευτερόλεπτα κι ὁ θεατής συνειδητοποιήσει τήν ἔννοια τοῦ ἀκούσματος, ἐκρήγνυται στό κεφάλι του σάν δυναμί-

της. 'Ο Μπόστ είναι τολμηρός και επαναστάτης. Μισεί την υποκρισία, τη σοβαροφάνεια, τον καθωπρεπισμό κι όλα τά έλλατώματα πού αποκτήσαμε οι Έλληνες κάτω από ξένες έπιρροές, πού αλλοίωσαν την προσωπικότητά μας και μάς έκαναν φερέφωνα κι ανδρείκελα διαφόρων «φίλων» τής Ελλάδας. 'Ο Μπόστ μέ την ανελέητη σάτυρά του γκρεμίζει και κραυγάζει: χτίστε άπ' την αρχή!

Όμως πολύ φοβάμαι ότι απομακρύνθηκα από την αρχική μου πρόθεση πού ήταν νά μιλήσω για τή σχέση του ήθοποιού μέ τον Μπόστ.

Μπορεί όμως κι όχι. Δέν είναι εύκολο νά θεωρητικοποιήσεις και νά εξηγήσεις «λογικά» ένα συγγραφέα μέ τόσο προσωπικό ύφος και τέτοια ιδιαίτερη ματιά.

Ίσως μόνο παραληρώντας. Κι ίσως αυτό είναι τό «κλειδί» για νά προσεγγίσει ο ήθοποιός τον Μπόστ: ή τρέλα, τό παραλήρημα.

Άλλά μιά τρέλα συνετή, ένα παραλήρημα συγκρατημένο και λογικό.

Λήδα Πρωτοψάλτη

Μιά άπολογία...

Θέατρο ΠΑΡΚ
ή επιθεώρηση του Μασοδ.

'Ο έορτασμός τής έπετείου μας μέ Μπόστ, μέ ένα συγγραφέα δηλαδή πού δέν ανήκει ούτε σαν ηλικία ούτε σαν ύφος στην ομάδα των συγγραφέων τής δεκαετίας του '70 μέ τους οποίους ανδρώθηκε ή «Στοά», ίσως προξενήσει έντύπωση. Βέβαια, πέρσι, πού διανύαμε τό τριακοστό έτος, παρουσιάσαμε δύο Νεοέλληνες, τον Φακίνο και τον Μέντη, έτσι όπως ήταν ο στόχος μας όλα αυτά τά χρόνια, αλλά ο κυρίως έορτασμός μέ τή συμπλήρωση τής τριακονταετίας μας θέλαμε νά έχει μιά άλλη ιδιαιτερότητα, και σαν τέτοια θεωρούμε την περίπτωση του Μπόστ και του θεάτρου του. Και είναι βέβαιο πως ο Μπόστ είναι μιά ξεχωριστή φυσιογνωμία του θεάτρου μας, κι άς μήν είναι ο κατ' έξοχήν θεατρικός συγγραφέας.

Ίσως κάποιοι κάποτε τοῦ δώσουν τή θέση πού τοῦ ἀξίζει καί τοῦ ἀναγνωρίσουν τή σοβαρότητα καί τό βάθος τῆς ματιᾶς του, τήν εἰλικρινή ἀγωνία του γιά τά ἑλληνικά πράγματα, τήν πολιτικότητα τῶν ἔργων του, καί ἴσως συμπεριληφθεῖ κι αὐτός μέσα στους ἐλάχιστους σύγχρονους συγγραφεῖς πού ἔγραψαν λαϊκό θέατρο καί ὄχι λαϊκίζον. Γιατί αὐτό τουλάχιστον ὁ Μπόστ τό διέθετε σέ πολύ μεγάλη δόση. Ἐγραφε θέατρο, ζωγράφιζε πίνακες ἢ κοῦπες τοῦ καφέ, βότσαλα καί μπουκάλια, φιλοτεχνοῦσε ἐξώφυλλα βιβλίων, ἔκανε διαφημίσεις καί γελοιογραφίες γυρνώντας κυριολεκτικά τήν πλάτη του στήν ἀστική κουλτούρα καί τούς ἐραστές της, πού ἐκεῖνον σάν καλλιτέχνη τόν κτύπησαν ἄγρια, ἀπευθυνόμενος σ' ἓνα πλατύτερο κοινό.

Ὅλη μου ἡ ἀγωνία γι' αὐτή τή σύνθεση πού ἀποτόλμησα, ἦταν μήν τυχόν καί ἀσελήσω στό ἔργο τοῦ ποιητῆ, ἐπειδὴ καμιὰ φορά ὁ ὑπερβολικός θαυμασμός καί ἡ ἀγάπη ὀδηγοῦν σέ ἀποτελέσματα τελείως διαφορετικά ἀπό τά ἐπιδιωκόμενα. Κι αὐτό, γιατί σέ μιὰ σύνθεση τό πρόβλημα δέν εἶναι τί θά ἐπιλέξεις, ἀλλά τί θ' ἀφήσεις ἀπ' ἔξω χωρίς νά ἀδικεῖς τόν συγγραφέα καί τό ἔργο του. Εἶναι πολύ εὐκολο νά βάλεις σέ μιὰ σειρά τά ἅπαντα ἑνός δημιουργοῦ. Χρειάζεται μιὰ σχολαστική μελέτη καί ἓνα καλό γοῦστο. Ἀλλά ἐδῶ χρειαζόμασταν καί μιὰ θεατρική κατασκευή πού εἶναι μιὰ ἀπό τίς πολλές μορφές ἔκφρασης τοῦ πολυτάλαντου καλλιτέχνη ἀλλά ὄχι καί ἡ κύρια. Καί τό νά κατασκευάσεις ἓνα θεατρικό ἔργο, μέσα ἀπό τό σύνολο τοῦ ὕλικου πού ὑπάρχει καί πού νά ἀνταποκρίνεται στή γραφή καί τούς στόχους τοῦ συγγραφέα, εἶναι κάτι ιδιαίτερα ἐπικίνδυνο. Γιατί δέν εἶναι ὁ «παράξενος» λόγος πού χρησιμοποιοῦσε, οὔτε οἱ ἀπίθανες σχέσεις του, ἀλλά ἡ ιδιόρρυθμη θεατρική πλοκή καί ἐξέλιξη τῶν πλέον «παράξενων» τύπων (ἢ χαρακτήρων;) πού πέρασαν ποτέ ἀπό τό θέατρό μας. Βοήθησαν πολύ δύο πράγματα: πρῶτο ὅτι ἡ πλοκή του ἦτανε ἰδιαιτέρως ἀδιάφορη ἀφοῦ ἀλλιῶς ἐννοοῦσε τό βάρος καί τό βάθος ἑνός θεατρικοῦ ἔργου, καί δεύτερο πῶς ὅλα τά γραπτά του, θεατρικά καί μή, διαθέτουν ἀπό μόνα τους μιὰ θεατρικότητα, κάτι πού καθιστᾶ εὐκολη τήν χρησιμοποίησή τους γιά διαλογική ἀνάπτυξη. Ἄρα καί τήν ἐπιλογή τους. Ἐμενε λοιπόν νά βρεθεῖ ὁ κεντρικός μῦθος καί μετά νά διαλέξει κανεῖς τί μπορεῖ νά βοηθήσει τήν ἐξέλιξή του καί τί ὄχι. Ἡ ἀνάγκη νά συνυπάρξουν στή σκηνή διάφοροι ἥρωές του —ὅπως ἔκανε κι ἐκεῖνος στό ἔργο «40 χρόνια Μπόστ» (1987)— ὀδήγησε στήν ἰδέα μιᾶς ἐπίσκεψης ἢ ἑνός γλεντιοῦ, σέ μιὰ συνάθροιση τέλος πάντων μέ

κάποιο σκοπό, πού είναι και τό κλειδί για τή συνέχεια. Κάπως ἔτσι ξεκίνησαν τά πράγματα και φτάσαμε ἐδῶ. Θέλω νά πιστεύω ὅτι ὁ θεατής-ἀκροατής δέν θά στερηθεῖ τά βασικά Μποστικά στοιχεῖα, τήν αὐθαίρετη ρίμα, τόν ἀγαπημένο του δεκαπεντασύλλαβο, τήν ἀσυνταξία του, τή λεκτική ἀνορθογραφία πού ἀκολουθοῦσε κατά πόδας τήν γραπτή του ἀνορθογραφία, τήν ιδιόμορφη και τελείως προσωπική γραμματική του, στοιχεῖα πού συνθέτουν τό ἔργο του και πού εἶναι ἡ στάση του ἀπέναντι στά πράγματα. Μιά στάση πού προδίδει τή μεγάλη του ἀγάπη γι' αὐτή τή χώρα μέ τά χιλιάδες ἐλαττώματα τοῦ λαοῦ της και τῶν κυβερνήσεών της. Ὁ κύριος Μέντης ἦτανε βαθύτατα και εἰλικρινέστατα Ἕλληνας ὅσο ἐλάχιστοι ἀπό ἐμᾶς. Προτίμησε τήν ἀγνή και ἄδολη διακωμώδηση τῶν ἐλαττωμάτων μας μέ τήν διόγκωση και ὄχι μέ τήν εὐκολη και τρανταχτή καταδίκη τους πού εἶναι και πιό ἐμπορική.

Ἐπέλεξε τή μεγέθυνση για νά σατιρίσει τήν ὑποκρισία, τό σουσουδισμό και τήν ψευτιά. Διάλεξε τό χιοῦμορ για νά ἐξισοροπήσει τήν πίκρα του για τόν ἐκφυλισμό τῆς κοινωνίας του. Κατέφυγε στήν ἀνορθογραφία, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἦταν ἀπό τούς πιό ὀρθογράφους, γιατί ἦταν ὁ καλύτερος τρόπος νά ἐκφράσει τήν ἀνορθογραφία πού ἔβλεπε γύρω του.

Ἡ εὐκολία και ἡ ἐπιδερμικότητα τῆς ἐποχῆς θά μιλήσει γι' αὐτόν σάν ἕναν ιδιόμορφο καλλιτέχνη μέ παράξενη γραφή, παιδιάστικα σκίτσα και ἔξυπνες λεζάντες. Μακάρι νά ἔταν ἔτσι. Γιατί ὁ Μπόστ μᾶς βλέπει τώρα ἀπό ψηλά και μᾶς οἰκτίρει, ὅπως μᾶς οἰκτίρε πάντα για τήν κατάντια μας και τήν ἀδιαφορία μας.

Για τή σύνθεση αὐτή χρησιμοποίησα σκηνές και νούμερα ἀπό τά θεατρικά του «Φαύστα», «Μαρία Πενταγιώτισσα», «40 χρόνια Μπόστ», «Μήδεια», «Ρωμαῖος και Ἰουλιέτα», «Ἐφημερεύομεν» και «Ἐθνική Κωμωδία», σατιρικά ποιήματα, λεζάντες γελοιογραφιῶν και ἕνα τραγούδι ἀπό τό μοναδικό σενάριο πού ἔγραψε για τήν ταινία «Τό πιθάρι».

Σέ μερικές περιπτώσεις ἄλλαξα κάποιες λέξεις, ἀρσενικό ἀντί για θηλυκό, πληθυντικός ἀντί για ἐνικός, σέ ἄλλες περιπτώσεις ἀντικατέστησα μία λέξη ἢ μία φράση χρησιμοποιώντας πάντα τό δικό του λεξιλόγιο και φυσικά πολλές φράσεις και σκηνές δέν ἀνήκουν στούς ἥρωες για τους ὁποίους γράφτηκαν ἀπό ἐκεῖνον, ἀλλά χρησιμοποιοῦνται ἀπό ἄλλους για νά ἐξυπηρετηθεῖ ἡ πλοκή. Οἱ μοναδικές δικές μου παρεμβάσεις εἶναι οἱ στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ

τοῦ τέλους τῆς πρώτης πράξης, πού τραγουδιότανε στό φινάλε τῆς «Φαύστας» καί πού συνέθεσα πάνω στή μορφή καί τό ὕφος πού ἔδινε κι ἐκεῖνος ἀνάλογα μέ τό θίασο καί τό θέατρο πού ἔπαιζε τό ἔργο του.

Εἶναι οἱ μόνες μου ἐπεμβάσεις καί γι' αὐτό ἀπολογοῦμαι. Ἄς μοῦ τίς συγχωρήσει.

Θανάσης Παπαγεωργίου
Ἰούνιος 2001

Σκίτσο τοῦ Μποστ ἀπό τίς Σταυροφορίες τοῦ Νίκου Τσιφόρου, περιέχεται στο λεύκωμα «Μπόστ» τῆς Θεατρικῆς Ἐταιρείας «Στοά», Ἀθήνα 1996.

ΤΟ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΡΟΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΜΠΟΛΟΝΙΑ

Ευρωπαϊκός χώρος 'Ανώτατης Έκπαίδευσης

του Νίκου Θεοτοκά

Οί νεοφιλελεύθερες στρατηγικές, που συμπυκνώνουν τον σημερινό συσχετισμό δυνάμεων και πολιτικών για την ανώτατη εκπαίδευση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτυπώθηκαν (μέ τις υπογραφές των Υπουργών Παιδείας 29 Ευρωπαϊκών κρατών –μεταξύ αυτών και της Ελλάδας) στη Διακήρυξη της Μπολόνια (Ιούνιος 1999) και, ακολούθως, στο Ανακοινωθέν των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Συνόδου Κορυφής στην Πράγα (Μάιος 2001). Υπό το πρόσχημα της διευκόλυνσης της συνεργασίας των ευρωπαϊκών ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και της αμοιβαίας «ανάγνωσιμότητας» των τίτλων σπουδών που παρέχουν, στόχος της παρέμβασης αυτής είναι η θέσπιση ενιαίων προδιαγραφών για την «άνωτατη εκπαίδευση», τέτοιων που να ανταποκρίνονται στην έπιταγή της άμεσης σύνδεσης των πανεπιστημίων με τις ανάγκες της αγοράς, στις τάσεις απορύθμισης των εργασιακών σχέσεων και στις προσπάθειες να περιασφαλύν οι έγγυθσεις των εργασιακών δικαιωμάτων. Παράλληλα, στο ήγεμονικό πνεύμα του νεοφιλελευθερισμού, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι έθνικές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αναζητούν τρόπους ώστε να απαγκιστρωθούν από την υποχρέωση παροχής πόρων προς

τήν ολοένα μαζικοποιούμενη ανώτατη εκπαίδευση και, κατά συνέπεια, να αντισταθμίσουν τις περικοπές εισάγοντας την ανταποδοτική λογική στις δημόσιες «εκπαιδευτικές υπηρεσίες». Περισσότερο από μιά δεκαετία, οι πόροι που αφορούν στην κοινή ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση καθώς και τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά προγράμματα σύγκλισης των εκπαιδευτικών συστημάτων υπηρετούν κατά προτεραιότητα την αναδιάρθρωση της τριτοβάθμιας δημόσιας εκπαίδευσης στην κατεύθυνση της σύνδεσής της με την αγορά. Η «Διακήρυξη» της Μπολόνια και τό «Ανακοινωθέν της Πράγας» για έναν «Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Έκπαίδευσης» επαγγέλλονται ρητά την υποκατάσταση των πανεπιστημιακών σπουδών από έπιστημονικά υποβαθμισμένες εργαλειακές μαθήσεις και χαμηλού κόστους επαγγελματική κατάρτιση. Πρόκειται για μιά μεταλλαγή που οδηγεί στη γνωστική υποβάθμιση των πανεπιστημιακών σπουδών και στην άμεση ή έμμεση μεταβίβαση της χρηματοδοτικής και έλεγκτικής ευθύνης για την ανώτατη εκπαίδευση στην ιδιωτική σφαίρα.

Τό πανεπιστήμιο στό φάσμα του νεοφιλελευθερισμού

Τό 1995 η Ευρωπαϊκή Έπιτροπή έξέδωσε τό κείμενο που έπιγράφεται ως *Λευκή Βίβλος για τή Διδασκαλία και τή Μάθηση: Πρός τήν κοινωνία της μάθησης (White Paper on «Teaching and Learning»: Towards the learning society)*. Η *Λευκή Βίβλος* αποτελεί, υποτίθεται, πολιτική δέσμευση της Ε.Ε. για τήν εξειδίκευση των ευρωπαϊκών θεμελιωδών αρχών περί ακαδημαϊκών δικαιωμάτων και έλευθεριών που, έπτά χρόνια πριν, τό 1988, είχαν διατυπωθεί στη *Magna Charta Universitatum*. Στην πραγματικότητα, τό κείμενο αυτό χρησιμοποιήθηκε ως νομοποιητική αναφορά για τή

* Μέρος του κειμένου δημοσιεύθηκε στα «ΕΝΘΕΜΑΤΑ» της *Αύγης* (16.12.2001). Όλα σχεδόν όσα γράφονται έδω είναι ιδέες και διατυπώσεις δάνειες. Αναπαράγον η ανασυντάσσουν δημοσιευμένες απόψεις και έπισημάνσεις των Λ. Απέκη, Σπ. Αοδραχά, Σ. Βελισσαρίου, Μ. Δρεττάκη, Α. Μπαλτά, Ν. Πετραλιά, Κ. Σταμάτη, καθώς και έπεξεργασίες των Πολιτικών Κινήσεων Πανεπιστημιακών του ΣΥΝ στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα. Ός συμβολή στον διάλογο για τις προγραμματικές θέσεις του ΣΥΝ, στο κείμενο αυτό έπιχειρείται η ανακεφαλαίωση κοινών τόπων στον προβληματισμό της Αριστεράς για τό παρόν και τό μέλλον της Ανώτατης Έκπαίδευσης στην Ευρώπη και στη χώρα μας.

διολίσθηση προς τις νεοφιλελεύθερες επιλογές που, παρά τις δεδομένες αντιφάσεις και παλινωδίες, ηγεμόνευσαν στις εθνικές κυβερνήσεις και παγιώθηκαν στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών θεσμών. Έν όνοματι της «ελευθερίας», του «προσωπικού» στοιχείου που χαρακτηρίζει τη μαθησιακή διαδικασία και της οικονομικής «ευελιξίας» που πρέπει να κατακτήσουν τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες της *Λευκής Βίβλου*, αναζωογόνησαν και επανεισήγαγαν στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια τη μέριμνα για την άμεση και οργανική σύνδεσή τους με τις ανάγκες και τους πόρους της αγοράς.

Μετά την υιοθέτηση της *Λευκής Βίβλου* από την Έπιτροπή, οι κατευθύνσεις για την εκπαιδευτική πολιτική της Ε.Ε. πήραν περισσότερο συγκεκριμένες μορφές, στενά συνδεδεμένες με τη σημερινή πολιτική, οικονομική και ιδεολογική ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού. Με τη *Διακήρυξη της Σορβόνης* (Μάιος 1998) οι Υπουργοί Παιδείας της Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας και Ηνωμένου Βασιλείου προκατέλαβαν τη συνολική στρατηγική που διαμορφώθηκε έκτοτε στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανώτατη εκπαίδευση (χωρίς, προς το παρόν, οι μνημονούμενες προτεραιότητες να έχουν νομική μορφή που να δεσμεύει ρητά και άμεσα την εθνική πολιτική των κρατών μελών ή των συνδεδεμένων χωρών). Οι νεοφιλελεύθερες στρατηγικές, που πρυτανεύουν στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και συμπυκνώνουν τον σημερινό συσχετισμό δυνάμεων και πολιτικών για την ανώτατη εκπαίδευση στο πλαίσιο της Ε.Ε., αποτυπώθηκαν (με τις υπογραφές των Υπουργών Παιδείας 29 Ευρωπαϊκών κρατών –μεταξύ αυτών και της Ελλάδας) στη *Διακήρυξη της Μπολόνια* (Ιούνιος 1999) και, άκολούθως, στο *Ανακοινωθέν των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Συνόδου Κορυφής* στην Πράγα (Μάιος 2001), στο οποίο και ενσωματώθηκαν τα συμπεράσματα της Συνόδου «εκπροσώπων» τριακοσίων και πλέον Ευρωπαϊκών Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης στη Σαλαμάνκα (Μάρτιος 2001).

Από τη «Λευκή Βίβλο» στη διακήρυξη της Σορβόνης

Η προσχηματική μέριμνα των Υπουργών Παιδείας της Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας και Ηνωμένου Βασιλείου για την αναμόρφωση των εθνικών συστημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης επικαλέστηκε την πραγματική ανάγκη υιοθέτησης ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς προκειμένου, εν όψει των διευρωπαϊκών προγραμμάτων ανταλλαγής φοιτητών και διδασκόντων, να καταστεί έφικτη ή δυνατότητα αναγνώρισης των επί μέρους εθνικών τίτλων σπουδών στο πλαίσιο της Ε.Ε. Όπως, όμως, κατέδειξε η πραγματικότητα, η *Διακήρυξη της Σορβόνης* αποσκοπούσε κυρίως στη θέσπιση

ενιαίων διευρωπαϊκών προδιαγραφών για την «άνωτατη εκπαίδευση», τέτοιων που να ανταποκρίνονται όχι σε αυτήν καθ' εαυτήν την εκπαιδευτική και έρευνητική διαδικασία αλλά στην άμεση σύνδεση των πανεπιστημίων με τις ανάγκες της αγοράς, στις τάσεις απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και στις προσπάθειες να περισταλλούν οι έγγυήσεις των εργασιακών δικαιωμάτων.

Αντίστοιχη είναι και η πορεία των αναπροσανατολισμών στην ευρωπαϊκή έρευνητική πολιτική, όπως συνοψίζεται στην ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Έπιτροπής: «Πρός ένα Ευρωπαϊκό έρευνητικό χώρο» (Ιανουάριος 2000). Στόν τομέα αυτόν, η Έπιτροπή προβλέπει την άμεση και ισχυρή σύνδεση της έρευνας με τις επιχειρήσεις, έτσι ώστε, με τη μεταφορά κοινοτικών ή εθνικών πόρων, να καλυφθεί τό χαμηλό (σε σχέση με τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία) επίπεδο της παραγωγής έρευνας στον ιδιωτικό τομέα Βεβαίως, στο αμερικανικό και στο ιαπωνικό υπόδειγμα, η βιομηχανία αυτοαναπαράγεται τόσο στο επίπεδο της εύρεσης όσο και στο επίπεδο της χρηματοδότησης. Στη δύνη του νεοφιλελευθερισμού, η Ε.Ε. επέλεξε να ανατάξει τη σχετική καχεξία των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων προδιαγράφοντας ή ενυώνοντας τον προσανατολισμό μεγάλων πεδίων της πανεπιστημιακής και της δημόσιας χρηματοδοτούμενης έρευνας προς τις «ανάγκες της αγοράς». Με δεδομένο ότι οι συνολικές δαπάνες για την έρευνα στην Ε.Ε. μένουν καθηλωμένες στο 1,92% του ΑΕΠ, πολύ κάτω από εκείνες της Ιαπωνίας (3,04%) και των ΗΠΑ (2,64%), η πολιτική επιλογή σύνδεσης της έρευνας με τις επιχειρήσεις και την αγορά προτρέπει στην αναδιάταξη του ήδη υπάρχοντος ευρωπαϊκού έρευνητικού και πανεπιστημιακού δυναμικού, των αντίστοιχων θεσμών και της σχετικής υποδομής. Σε αυτήν τη στρατηγική εντάσσονται οι κατά τ' άλλα θεμιτές μέριμνες για τον «συντονισμό» της επιστημονικής έρευνας, τη «συμπληρωματικότητα» των έρευνητικών προγραμμάτων και την «ένισχυση της κινητικότητας των έρευνητών». Σήμερα, οι χρηματοδοτήσεις της Ε.Ε. για την έρευνα περιορίζονται σε «δράσεις» που οδηγούν στην παραγωγή «όλοκληρωμένων έργων» μεγάλης κλίμακας με όριζοντα τριών έως πέντε ετών, τα οποία διεξάγονται κατά προτίμηση από εταιρικά σχήματα δημόσια ή ιδιωτικά.

«Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης»: Μπολόνια και Πράγα

Τό Πρόταγμα της Μπολόνια (*The Bologna process*), όπως ανανεώθηκε στο Ανακοινωθέν της Πράγας, επαγγέλλεται τη δημιουργία ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (*European Higher Education Area*)». Προβλέπει, δηλαδή, μία ενιαία ευρωπαϊκή πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση (δημόσια και ιδιω-

τική), μέ στόχο τή δημιουργία ενός κατά τό δυνατόν ὁμοιογενοῦς χώρου μέ τά ἑξῆς χαρακτηριστικά: 1) Συγκρίσιμους καί ἀναγνωρίσιμους τίτλους σπουδῶν. 2) Κοινά κριτήρια γιά τή διάκριση προπτυχιακοῦ καί μεταπτυχιακοῦ κύκλου σπουδῶν μέ βάση τά ἔτη φοίτησης (ὁ προπτυχιακός κύκλος θά ἔχει διάρκεια τουλάχιστον τριῶν ἐτῶν). 3) Ἐνιαῖο σύστημα διδακτικῶν μονάδων γιά τή διευκόλυνση τῆς κινητικότητας τῶν φοιτητῶν. 4) Συνεργασία γιά τή διασφάλιση τῆς ποιότητας τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὑπηρεσιῶν, βάσει κοινῶν κριτηρίων καί μεθόδων σύγκρισης. 5) Προώθηση τῆς εὐρωπαϊκῆς διάστασης στίς σπουδές, στή διαπανεπιστημιακή συνεργασία, στήν ἔρευνα καί τήν ἐπιμόρφωση.

Στή γενικότητά τους, οἱ διατυπώσεις τῆς Διακήρυξης τῆς Μπολόνια μοιάζουν χρήσιμες, καθώς θεραπεύουν χρόνιες ἀδυναμίες οἱ ὁποῖες δυσχεραίνουν τίς ἀνταλλαγές φοιτητῶν καί διδασκόντων ἢ τίς ἐκπαιδευτικές συνεργασίες μεταξύ τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων. Ὡστόσο, πέραν τῶν ρυθμίσεων πού ἀφοροῦν στίς διαπανεπιστημιακές ἀνταλλαγές, στό πρόταγμα αὐτό προτανεύουν ἄλλες μέριμνες. Ὁ «Εὐρωπαϊκός Χῶρος Ἀνώτατης Ἐκπαίδευσης», ἔτσι ὅπως νοεῖται καί περιγράφεται στή Διακήρυξη, παραπέμπει εὐθέως στήν ἐπιδίωξη νά μειωθεῖ ἡ εὐθύνη κάλυψης καί χρηματοδότησης ἐκ μέρους τῶν Κρατῶν τῆς ὁλοένα καί ἀύξανόμενης ζήτησης γιά μεταλυκειακή ἐκπαίδευση. Διαφαινόμενος στόχος εἶναι ἡ ὑποκατάσταση τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν ἀπό ἐπιστημονικά ὑποβαθμισμένες ἐργαλειακές μαθήσεις καί χαμηλοῦ κόστους ἐπαγγελματική κατάρτιση τριετοῦς διάρκειας πού θά πιστοποιοῦν τά πανεπιστημιακά διπλώματα. Ὁ κίνδυνος πού διαγράφεται ἀφορᾷ τή γνωστική ὑποβάθμιση τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν καί τήν ἄμεση ἢ ἔμμεση μεταβίβαση τῆς χρηματοδοτικῆς καί ἐλεγκτικῆς εὐθύνης στήν ἰδιωτική σφαῖρα. Τό πανεπιστήμιο, δηλαδή, βρίσκεται μπροστά στόν κίνδυνο νά ἀπολέσει τή δημοκρατική καί πολιτισμική κατάκτηση τῆς ἀνεξάρτητης διδασκαλίας καί ἔρευνας. Ἡ ὑποβάθμιση τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν ἔχει ἤδη ἀρνητικές ἐπιπτώσεις σέ ὅλες τίς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης ὅπου, ὡς συνέπεια τῶν «μεταρρυθμίσεων», καταγράφονται οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ ἀποκλεισμοῦ μεγάλης μερίδας νέων.

Ἀπό τήν πανεπιστημιακή ἐκπαίδευση στήν κατάρτιση

Ἡ ἀποδοχή τοῦ Προτάγματος τῆς Μπολόνια ἀπό τίς εὐρωπαϊκές χῶρες ἐγκυμονεῖ κινδύνους γιά τήν ποιότητα καί τό εἶδος τῶν σπουδῶν, γιά τή σχέση τῶν πτυχίων μέ τήν ἀγορά ἐργασίας. Μιά τέτοια πολιτική ὑποτιθέμενης «εὐελιξίας» ὡς πρὸς τήν ἀγορά ἐργασίας καί ὑποβάθμισης τοῦ ἐπιστημονικοῦ καί ἐρευνητικοῦ ἐπιπέδου τῶν σπουδῶν, θά ἔχει ἀρνητικές ἐπιπτώσεις συνολικά στόν εὐρωπαϊκό χῶρο, πού ἔχει ἀντίθετες παραδόσεις. Δέν θά προωθήσει τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπι-

στήμης, τῆς γνώσης, τῆς ἔρευνας, τῆς τεχνολογίας, τῆς οἰκονομίας, τῆς κοινωνίας. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στή Διακήρυξη δέν γίνεται καμία ἀναφορά στίς προϋποθέσεις ἀναβάθμισης τῶν σπουδῶν, στήν ἀναγκαία ὑλικοτεχνική ὑποδομή, στήν ἐπάρκεια διδακτικοῦ προσωπικοῦ, στήν ποιότητα τῶν προγραμμάτων σπουδῶν, στοιχείων ἀναγκαίων γιά τήν ἐγκαθίδρυση ἐνός ἐνιαίου εὐρωπαϊκοῦ χώρου παροχῆς ἐκπαιδευτικοῦ καί ἐρευνητικοῦ ἔργου ὑψηλῆς στάθμης. Εἶναι, ἐπίσης, χαρακτηριστική ἡ πλήρης ἀπαλοιφή κάθε κριτηρίου πού ἀφορᾷ τή διάκριση τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαίδευσης ἀπό τήν τεχνική ἐπαγγελματική κατάρτιση. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι σέ ὅλα τά ἀνωτέρω κείμενα τῆς Ε.Ε. ὁ ὅρος «Ἀνώτατη Ἐκπαίδευση (Higher Education)» δέν ἀναφέρεται ἀποκλειστικά στή προγράμματα ἀνωτάτων σπουδῶν πού ὀδηγοῦν σέ πανεπιστημιακά πτυχία ἀλλά στό σύνολο τῶν μεταλυκειακῶν ἐπιστημονικῶν, τεχνικῶν καί ἐπαγγελματικῶν σπουδῶν οἱ ὁποῖες ἔχουν τριετή τουλάχιστον διάρκεια.

Πανεπιστήμιο, ἐπιχειρήσεις καί ἀγορά ἐργασίας

Ἡ Ε.Ε. καί οἱ ἐθνικές κυβερνήσεις ἀναζητοῦν τρόπους ὥστε νά ἀπαγκιστρωθοῦν ἀπό τήν ὑποχρέωση παροχῆς πόρων πρὸς τήν ὁλοένα μαζικοποιούμενη ἀνώτατη ἐκπαίδευση καί, κατά συνέπεια, νά ἀντισταθμίσουν τίς περικοπές εἰσάγοντας τήν ἀνταποδοτική λογική στίς δημόσιες «ἐκπαιδευτικές ὑπηρεσίες». Περισσότερο ἀπό μιά δεκαετία, οἱ πόροι πού ἀφοροῦν τήν κοινή εὐρωπαϊκή πολιτική γιά τήν ἐκπαίδευση καθώς καί τά ἀντίστοιχα εὐρωπαϊκά προγράμματα σύγκλισης τῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων ὑπηρετοῦν κατά προτεραιότητα τήν ἀναδιάρθρωση τῆς τριτοβάθμιας δημόσιας ἐκπαίδευσης στήν κατεύθυνση τῆς σύνδεσής της μέ τήν ἀγορά.

Ἡ ἐπιδιωκόμενη εὐελιξία καί ἐλαστικότητα τῶν προγραμμάτων σπουδῶν καί τῶν δυνατοτήτων ὀριζόντιας κινητικότητας τῶν φοιτητῶν, ὑποστηρίζουν διαπανεπιστημιακά καί διακλαδικά προγράμματα κατάρτισης πού ἐξασφαλίζουν τοὺς ὅρους «ἀπασχολησιμότητας» τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Τελικά, ἀπώτερος στόχος τῶν ἐμπνευστῶν καί τῶν συντακτῶν τῆς διακήρυξης εἶναι ὅτι τά Πανεπιστήμια ὀφείλουν νά εὐθυγραμμισθοῦν πρὸς τά ἦθη τῆς ἀγορᾶς, τίς πρόσκαιρες ἀπαιτήσεις τοῦ ἡγεμονικοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ καί τή συνακόλουθη ἀπορρύθμιση τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων. Ἡ Διακήρυξη τῆς Μπολόνια, ὅπως ἐξειδικεύεται ἀπό ὁσους ἔχουν ἀναλάβει τήν ὑλοποίησή της, εἶναι ἡ ἐκφραση τῆς ἐνιαίας καί οἰκονομιστικῆς σκέψης τῶν ἡγεμόνων. Πρόκειται γιά μιά μονοδιάστατη ὠφελμιστική ἀντίληψη πού, ὀμνύοντας στή λατρεία τῆς ἀγορᾶς, διαπερνᾷ τόν λόγο τῶν πολιτικῶν δυνάμεων πού κυριαρχοῦν στόν κόσμο καί στήν Εὐρώπη.

Πτυχίο ἢ τίτλος «ἀπασχολησιμότητας»;

Ήδη, από δεκαετίας τουλάχιστον, διευρύνεται ή τάση δημιουργίας υπερεξειδικευμένων πανεπιστημιακών μονάδων που, αντί να θεραπεύουν αυτότελεϊς επιστήμες, καταρτίζουν τους σπουδαστές σε περιορισμένα τμήματα των ακαδημαϊκά θεμισμένων γνωστικών πεδίων. Η βασική πανεπιστημιακή εκπαίδευση οδηγείται, κατά κανόνα, να προσφέρει εργαλειακή επαγγελματική κατάρτιση, χωρίς στέρεες εγκύκλιες σπουδές σε συγκεκριμένες επιστήμες. Σε κάποιες χώρες (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα), η τάση αυτή έχει ήδη γίνει κανόνας της πανεπιστημιακής πολιτικής. Αυτές οι αυτόνομημένες από τις επιστήμες εργαλειακές μαθήσεις προσφέρουν τίτλους σπουδών οι οποίοι υποτίθεται ότι αντιστοιχίζονται στην προσφορά θέσεων εργασίας.

Τά πανεπιστήμια προορίζονται να τροφοδοτούν την αγορά εργασίας με εξειδικευμένο προσωπικό πρόσκαιρης αποδοτικότητας τό όποιο, κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής του ζωής, θά μπορεί να επανακαταρτίζεται διαδοχικά σε δεξιότητες που, κατά περίπτωση, θά επιζητούν οι επιχειρήσεις. Μάλιστα, εδώ και αρκετά χρόνια ιδρύονται νέα πανεπιστημιακά Τμήματα βάσει παρόμοιων εκτιμήσεων για τις μελλοντικές ανάγκες των επιχειρήσεων σε «άπασχολήσιμο» προσωπικό. Αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης είναι ή όλο και μεγαλύτερη εμπλοκή των πανεπιστημίων σε «εύελικτα προγράμματα σπουδών» που απευθύνονται «με ευελξία» σ' ένα εμπορευματοποιημένο περιβάλλον προσφοράς και ζήτησης «εκπαιδευτικών υπηρεσιών». Σε ένα παρόμοιο εκπαιδευτικό περιβάλλον δημιουργείται έδαφος και για την προσφορά εκπαιδευτικών υπηρεσιών από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Κατά τούτο, εδώ και μερικά χρόνια αποτελεί σταθερή επιδίωξη του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου να «απελευθερωθεί» μέχρι τό 2010 ή «αγορά της ανώτατης παιδείας» σε όλόκληρον τόν κόσμο. Όπως φαίνεται, ή διακήρυξη της Μπολόνια (και ό,τι αυτή έχει ήδη θέσει σε κίνηση) αποτελεί, πέραν των άλλων, και μία περιφερειακή εφαρμογή των βλέψεων του διεθνούς κεφαλαίου για κερδοσκοπική εισοδο στον χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης στον όποιον, μέχρι πρόσφατα, δέν είχε άμεση πρόσβαση.

Εμπορευματοποίηση του δικαιώματος στή εκπαίδευση

Έν τέλει, τά εθνικά κράτη ώθούνται να παραιτηθούν από την υποχρέωση χρηματοδότησης και έποπτείας της ανώτατης εκπαίδευσης, από την έγγυση της δωρεάν και ελεύθερης πρόσβασης όλων των πολιτών σε αυτήν, από τή μέριμνα ύποστήριξης των σπουδών όσων στερούνται επαρκών οικονομικών πόρων. Ό «καθένας» καλείται να έπωμισθεί ίδιους έξόδοις τή μόρφωση και τήν επιμόρφωσή του. Μέ άλλα λόγια, ή ανώτατη εκπαίδευση παύει να αποτελεί κοινωνικό αγαθό και άντικείμενο δημόσιου ένδιαφέροντος και μετα-

τρέπεται σε πεδίο άτομικής επένδυσης όσων έπιθυμούν και διαθέτουν τά μέσα να σπουδάσουν. Έπιπλέον, ή ανώτατη εκπαίδευση άποτελεί μιά εύρωστη «αγορά» προς τήν όποία πρέπει να στραφούν τά πανεπιστήμια προσφέροντας «εκπαιδευτικές υπηρεσίες», σε άνταγωνισμό προς άντίστοιχου περιεχομένου κερδοσκοπικές δραστηριότητες του ιδιωτικού κεφαλαίου. Ό καθένας για τόν έαυτό του, δηλαδή, όποτε τόσο τό χειρότερο για όσους στερούνται των αναγκαίων εισοδηματικών μέσων. Σύμφωνα με τήν αντίληψη αυτή, ή διά βίου εκπαίδευση θά γίνεται είτε μέσα είτε έξω από τά Πανεπιστήμια. Από εκπαιδευτικές υπηρεσίες που, με ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια θά προσφέρουν τά πανεπιστήμια είτε από ιδιωτικές επιχειρήσεις που λειτουργούν με σκοπό τό κέρδος, παρέχοντας εξειδικευμένες, ιδίως τεχνικές, γνώσεις και ταχύρυθμη εκπαίδευση, με βάση τις εκάστοτε βραχυπρόθεσμες ζητήσεις τμημάτων της αγοράς. Όσως κάτι τέτοιο να έννοει ή διακήρυξη, όταν αναφέρεται σε «*συστήματα εκπαίδευσης εκτός του πλαισίου της ανώτατης εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένων και των συστημάτων διά βίου εκπαίδευσης, άρκει αυτά να αναγνωρίζονται από τά εμπλεκόμενα πανεπιστήμια ύποδοχής*».

Τό νεοφιλελεύθερο ιδεολόγημα: «ή κοινωνία της μάθησης»

Στό πρόταγμα της Μπολόνια οι σύγχρονες κοινωνίες θεωρείται ότι έχουν ήδη καταστεί ή τείνουν να είναι «κοινωνίες της μάθησης», των «δικτύων», της «ήλεκτρονικής οικονομίας». Στό νεοφιλελεύθερο ιδεολόγημα, ή «γνώση» είναι εκείνη που δημιουργεί τόν «πλούτο» των κοινωνιών. Όχι ή εργασία. Στήν πραγματικότητα, οι ραγδαίες και συνεχείς μετατοπίσεις που επιφέρει στην οργανική σύνθεση του κεφαλαίου ή ψηφιακή τεχνολογία επιφέρουν συγκεκριμένες και διαρκώς ανανεούμενες άπαιτήσεις εργασιακών «δεξιοτήτων». Ό άνταγωνισμός στις διεθνείς αγορές μεγιστοποιεί τις άπαιτήσεις αυτές του κεφαλαίου και πιέζει προς τήν έλαχιστοποίηση του χρόνου και των πόρων για τήν εξασφάλισή τους. Για μεγάλους κλάδους της παραγωγής και της κυκλοφορίας των «αγαθών» ή εύελικτη «μάθηση», που προσαρμόζει τις δεξιότητες της εργατικής δύναμης στις άπαιτήσεις της τεχνικής και της οργάνωσης της παραγωγής, άποτελεί όλο και περισσότερο καθοριστικό όρο της άνταγωνιστικότητας και της κερδοφορίας των επιχειρήσεων. Η ένταση του άνταγωνισμού δέν επιτρέπει τις άπώλειες που συνεπάγεται ή συνεχής κατάρτιση των εργαζομένων στό πλαίσιο της εργασιακής τους σχέσης ένω, παράλληλα, οι πιέσεις της αγοράς ύπαγορεύουν τάσεις απορρύθμισης των ύφιστάμενων έγγυσεων για τις συμβάσεις εργασίας. Η εύχη προοπτική της «διά βίου εκπαίδευσης» είναι συμπληρωματική της απορρύθμισης των εργασιακών σχέ-

σεων. Η επικράτηση νεοφιλελεύθερων αντίληψεων στά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, οι αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν τη δράση των συνδικάτων και οι αδυναμίες των κοινωνικών κινημάτων δυσχεραίνουν την προοπτική αλλαγής του συσχετισμού σέ όφελος του κόσμου της εργασίας.

Σύμφωνα μέ τούς ιδεολογικούς προσανατολισμούς που ήγemonεύουν στό πλαίσιο της Ε.Ε., ή ανώτατη εκπαίδευση όφείλει έφεξης νά προσαρμόζεται στίς ανάγκες της «άγοράς», του πύο αυθεντικού έκφραστή της «κοινωνίας των πολιτών». Καί ή άγορά, έπιτάσσοντας τόν «έκσυγχρονισμό» των εργασιακών σχέσεων προς τήν κατεύθυνση της νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, υπαγορεύει τήν υπαγωγή των πανεπιστημίων στίς δικές της μέριμνες. Οι αλλαγές και οι αναπροσαρμογές που σχεδιάζονται στήν προοπτική του «Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης», συνιστούν σκληρές ταξικές έπιλογές του ήγεμονικού μπλόκ κυριαρχίας στίς ευρωπαϊκές οικονομίες και κοινωνίες. Οι «νεωτερισμοί» στήν ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική δέν κατατείνουν παρά στήν αναζήτηση όρων διασφάλισης των εκπαιδευτικών προϋποθέσεων της «άπασχολησιμότητας» των πολιτών και των νέων της Ευρώπης. Μέ αυτόν τόν τρόπο, ή ανώτατη εκπαίδευση συρρικνώνεται έπιλεκτικά σέ μηχανισμό ρηχής επαγγελματικής κατάρτισης, υπονομεύεται ή παράδοση της διοικητικής αυτοτέλειας και της ακαδημαϊκής έλευθερίας των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ένώ ή πανεπιστημιακή κοινότητα αποδυναμώνεται από ουσιαστικές άρμοδιότητες στό πεδίο λήψης των αποφάσεων. Αυτή είναι ή προοπτική της «κοινωνίας της μάθησης», που έπαγγέλλεται ή σημερινή πολιτική της Ε.Ε.

Τό «πνεύμα» της Μπολόνια και οι όρατές συνέπειες

Τό «Πρόταγμα της Μπολόνια» θέτει υπό άμφισβήτηση τίς πάγιες δημοκρατικές και ακαδημαϊκές ευρωπαϊκές άρχές για τήν ανώτατη εκπαίδευση. Τό νεοφιλελεύθερο πρότυπο που κυριαρχεί όδηγει στήν άκύρωση των πανεπιστημιακών σπουδών και στήν υποκατάσταση τους από μία «ευέλικτη», απλούστερη, συντομότερη, φαινομενικά άποτελεσματικότερη και λιγότερο δαπανηρή για τό κράτος τριτοβάθμια εκπαίδευση, μή πανεπιστημιακή επί της ουσίας.

Μέ τόν τρόπο που προωθούνται οι παρεμβάσεις στή φυσιογνωμία της ανώτατης εκπαίδευσης δέν δίνεται στά Πανεπιστήμια ή δυνατότητα νά αναζητήσουν λειτουργίες και δραστηριότητες που νά ανταποκρίνονται στίς σύγχρονες άπαιτήσεις των κοινωνιών. Ιδιαίτερα στήν Ελλάδα, ή συρρίκνωση του πανεπιστημιακού χαρακτήρα των σπουδών, ό έξοβελισμός της βασικής έρευνας από τά ΑΕΙ και ή ουσιαστική άκύρωση της άλ-

ληλοτροφοδοτικής σχέσης των μεταπτυχιακών σπουδών μέ τήν έρευνα δημιουργούν συνθήκες που δέν έπιτρέπουν τήν άμηση και σέ εύρεία κλίμακα άναπαραγωγή του έπιστημονικού, έρευνητικού και ακαδημαϊκού δυναμικού της χώρας. Οι άνάγκες άναπαραγωγής του άπαραίτητου προσωπικού προτείνεται νά θεραπεύονται από ειδικά, κλειστά μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, μέ ύψηλά δίδακτρα και σκληρές «σχολικές» διαδικασίες μάθησης. Όλα αυτά έχουν ως συνέπεια νά προαλείφεται ένας περιφερειακός ρόλος στό έλληνικό εκπαιδευτικό και έρευνητικό σύστημα.

Ός βασική αίτια για τή συρρίκνωση των πανεπιστημιακών σπουδών στίς χώρες της Ε.Ε. και για τήν «έλάφρυνση» των κρατών από τίς οικονομικές τους υποχρεώσεις προβάλλεται ή υπερβολική αύξηση της ζήτησης για «εκπαιδευτικές υπηρεσίες» πανεπιστημιακού έπιπέδου. Έτσι, ρητά έπιδιώκεται ό περιορισμός της ανώτατης εκπαίδευσης σέ έναν βραχύτερο, έπιστημονικά ρηχότερο και, συνελώς, οικονομικότερο πρώτο κύκλο σπουδών. Στή χρηματοδότηση αυτού του τύπου τή «διευρυμένη πανεπιστημιακή εκπαίδευση» τείνει νά περιοριστεί ή υποχρέωση των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων.

Έπιπλέον, οι παρεμβάσεις που περιγράφηκαν άνωτέρω όδηγούν στήν άνατροπή κατοχυρωμένων όρων που άφορούν τή σύνδεση πανεπιστημιακών τίτλων και έπιστημονικών επαγγελμάτων. Η προοπτική αυτή άνατρέπει άρδην τή σχέση του πανεπιστημιακού διπλώματος μέ τήν έπιστήμη που υποτίθεται ότι πιστοποιεί και, άρα, μέ τήν έγνωσμένη ικανότητα άσκησης της αντίστοιχης έπιστημονικής επαγγελματικής δραστηριότητας. Έν όνόματι της «άπασχολησιμότητας» και μέ τό πρόσχημα της άνατροπής έγκαθιδρυμένων συντηχιακών συμφερόντων που περιορίζουν τήν εργασιακή κινητικότητα, τίθεται υπό άμφισβήτηση ή σχέση των σπουδών του πολιτικού μηχανικού, του γιατρού, του φυσικού, του μαθηματικού, του ιστορικού, του φιλόλογου, του οικονομολόγου κλπ. μέ τά αντίστοιχα επαγγέλματα. Αντί του πτυχίου, ή πιστοποίηση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων έπαφίεται στον έργοδότη και βασίζεται στήν κατά περίπτωση άποτίμηση προσωποποιημένων διαδικασιών συλλογής «διδασκικών μονάδων». Μέ τό πρόσχημα άποδυνάμωσης των συντηχιακών δικτύων, υπονομεύεται, έν τέλει, ή άύστηρά έπιστημονική άναφορά των τίτλων σπουδών σέ συγκεκριμένες έπιστήμες και προκρίνονται οι «ευέλικτες» σπουδές κατάρτισης.

Έν τέλει, ή υποκατάσταση της πανεπιστημιακής φυσιογνωμίας των μαθήσεων από τή λογική της κατάρτισης όδηγει εύθέως στήν κατάργηση γνωστικών περιοχών που δέν είναι άρκετά «ευέλικτες», ώστε νά έξυπηρετούν τήν άγορά εργασίας. Η «διεύρυνση» του θεσμικού συστήματος της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης έπιχειρείται μέσω της «όνομαστικής» ένταξης σέ αυτήν και «άλλων ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης», άδιάφορο αν αυτά παραμένουν ή όχι έξωθεσμικά (έξ

ού και η έμμονή του κεμένου στή φράση «πανεπιστήμια και άλλα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα». Επιπλέον, η «εὐελξία» που αντικαθιστά την επιστημονική αυστηρότητα της εγκύκλιος μάθησης οδηγεί στην ακύρωση του περιεχομένου των πτυχίων, ως διπλωμάτων που πιστοποιούν τη γνώση ενός ενιαίου γνωστικού αντικειμένου. Τά διπλώματα της ανώτατης εκπαίδευσης αρκούνται να πιστοποιούν ότι οι σπουδαστές διαθέτουν ένα άθροισμα διδακτικών μονάδων, βάσει των οποίων τεκμαίρονται οι επαγγελματικές τους δεξιότητες. Η επαγγελλόμενη στο πρόταγμα της Μπλόγια «εὐελξία στή διαδικασία της μάθησης και πιστοποίησης» ενθαρρύνει τά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης να άρθρωνουν τά προγράμματα σπουδών με τρόπο ώστε, όπως ρητά διατυπώνεται στο *Ανακοινωθέν της Σαλαμάνκα*, «νά εξυπηρετούν την άπασχολησιμότητα» πιστοποιώντας «τίς αποκτούμενες δεξιότητες». Τά πτυχία, λοιπόν, μπορούν βαθμιαία να υποκατασταθούν από επί μέρους πιστοποιήσεις επαγγελματικών προσόντων, τά όποια αποκτούνται μέσα ή έξω από τό θεσμικό πλαίσιο της ανώτατης εκπαίδευσης.

Η κατάρτιση: πανάκεια κατά της ανεργίας;

Οι δεξιότητες που προσφέρει μία κατάρτιση δίχως στέρεο έπιστημονικό υπόβαθρο άπαιξιώνονται γρήγορα, από την εξέλιξη και μόνο της τεχνολογίας. Η καχεξία των γνωστικών προϋποθέσεων του πτυχίου δέν επιτρέπει στον άπόφοιτο να παρακολουθει τίς επιστημονικές εξελίξεις και να ανανεώνει τίς γνώσεις του. Όσο περισσότερο οι σπουδές θά προσαρμόζονται στίς ανάγκες ταχύρρυθμης προετοιμασίας «άπασχολήσιμων», τόσο συντομότερης διάρκειας θά είναι και τό πέραςμα των πτυχιούχων από την αγορά εργασίας. *Κατάρτιση, είσαγωγή στήν εργασία, άπαιξίωση των δεξιοτήτων, έξοδος από την αγορά εργασίας, επανακατάρτιση και οὕτω καθ' εξής*. Αυτός προβλέπεται να είναι ό νεοφιλελεύθερης έμπνευσης κύκλος της «σύνδεσης» των πανεπιστημίων με τίς «έπιταγές» της αγοράς εργασίας. Στο σημείο αυτό θεμελιώνεται ή «ανάγκη» ενός ευρείας κλίμακας μηχανισμού «διά βίου κατάρτισης» που θά τροφοδοτεί τίς έκάστοτε ανάγκες της αγοράς. Άπό ποιόν θά ελέγχεται, ποιός θά παρέχει τούς πόρους; Υπό ποιούς όρους θά «επανακαταρτίζεται» ένας ξεπερασμένος από την τεχνολογία εργαζόμενος ή ένας άνεργος; Η άπάντηση σέ αυτά τά ερωτήματα θεωρείται σχολαστικισμός.

Σέ κάθε περίπτωση, οι συνθήκες που παράγουν τη μαζική ανεργία δέν είναι δυνατόν να άναιρεθούν από την όποια άλλαγή στο εκπαιδευτικό σύστημα. Τό αντίθετο. Τό δικανικό έπιχείρημα ότι ή ανεργία θά εξαφανιστεί όταν ή εκπαίδευση θά μπορεί παράγει πτυχιούχους κατάλληλα καταρτισμένους ώστε να ανταποκρίνονται στίς ανάγκες των έπιχειρήσεων, οδηγεί στην άποψη ότι πηγή της ανεργίας δέν είναι ό καπιταλι-

σμός αλλά ή πλημμελής εκπαίδευση. Η άνεργία, ωστόσο, θά εξακολουθήσει να υπάρχει όσο διατηρούνται οι γενικοί όροι που την παράγουν.

Πρός την έκπτωση των ακαδημαϊκών έλευθεριών;

Μέσω της έμμεσης ή άμεσης περικοπής των δημοσίων δαπανών για τη χρηματοδότηση των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, τά ιδρύματα άναγκάζονται να καλύπτουν όλο και μεγαλύτερο μέρος των λειτουργικών τους δαπανών άπορροφώντας πόρους είτε, άπ' ευθείας, από την αγορά είτε από τά Ευρωπαϊκά Προγράμματα Σύγκλισης. Τό άποτέλεσμα είναι ότι, για την έκταμίευση των πόρων αυτών, τά ιδρύματα υποχρεώνονται να προσαρμόσουν με άνελαστικό τρόπο τίς λειτουργίες τους στίς προδιαγραφές που θέτει ό χρηματοδότης. Άκόμα περισσότερο, τά πανεπιστήμια υποκαθιστούν τίς δικές τους έσωτερικές διαδικασίες έλέγχου και διοίκησης από τούς συμβατικούς κανόνες που προβλέπονται στούς όρους των χρηματοδοτήσεων και από τούς αντίστοιχους μηχανισμούς που «άξιολογούν» τίς επιδόσεις ως προς τίς συμβατικές τους υποχρεώσεις. Ένίστε, οι συμβατικές άπαιτήσεις έλέγχου που θέτει ό χρηματοδότης (έν προκειμένω ή Ε.Ε.) μετατρέπονται σέ έθνικά συστήματα αξιολόγησης και «βαθμολόγησης» των εκπαιδευτικών και έρευνητικών επιδόσεων. Στίς περιπτώσεις αυτές, με πειθαρχημένα τυπικό παράδειγμα την Ελλάδα, οι κανόνες του άνταγωνισμού έγγράφονται στίς έθνικές νομοθεσίες ως γενικοί κανόνες επίδοσης και αξιολόγησης, ως εκ του Νόμου προϋποθέσεις για τη χρηματοδότηση από πλευράς του δημοσίου ακόμα και των παγίων και άνελαστικών δαπανών των ΑΕΙ ή των Έρευνητικών Κέντρων.

Ό «άναγκαστικός» προσανατολισμός των πανεπιστημίων προς την αγορά ή/και τίς προδιαγραφές των έθνικών κυβερνήσεων και της Ε.Ε. είναι συνακόλουθος της σταδιακής περικοπής των έθνικών δημοσίων πόρων. Στήν Ελλάδα, επί παραδείγματι, οι προϋπολογισμοί έπενδύσεων όλων τό ΑΕΙ άφορούν πλέον άποκλειστικά έργα του ΕΠΕΑΕΚ. Άκόμα, μέρος του Τακτικού Προϋπολογισμού, των δαπανών δηλαδή που, ως τώρα, άφορούσαν άποκλειστικά την άρμοδιότητα του έλληνικού δημοσίου (όπως, ή μισθοδοσία μελών ΔΕΠ των «νέων Τμημάτων»), μετακυλίνεται σέ «δράσεις» που χρηματοδοτούνται από τό ΕΠΕΑΕΚ.

Στά ευρωπαϊκά συστήματα αξιολόγησης των χρηματοδοτούμενων «δράσεων» αλλά, πλέον, και σέ έθνικές νομοθεσίες, επιβάλλεται ένα σύστημα «τυποποίησης» του υπό «βαθμολόγηση» έργου, ένα σύστημα «ποσοτικής» άποτύπωσης της ποιότητας των «εκπαιδευτικών υπηρεσιών». Μπροστά στά άσφυκτικά οικονομικά προβλήματα των ΑΕΙ, τό ακαδημαϊκό έργο μετασηματίζεται σέ «βαθμολογικούς πόντους» λογιστικών και

διοικητικῶν ἀποδόσεων. Ἡ τυποποίηση καί συστηματοποίηση τῶν κανόνων ἐπίδοσης ὀδηγεῖ στήν ἀσφυκτική διοικητική καί λογιστική ἐπιτήρηση τῆς παιδαγωγικῆς καί ἐρευνητικῆς μέριμνας καί πρακτικῆς. Γιά νά τό ποῦμε χωρίς περιστροφές, ἡ ἀκαδημαϊκή φυσιογνωμία τῶν πανεπιστημιακῶν ἰδρυμάτων ἀλλοτριώνεται στίς πολιτικά ὑπαγορευμένες ποσοτικές, «ἀντικειμενικές» ὑποτίθεται, μετρήσεις τῶν ἐπιδόσεων τούς κατά τήν πραγματοποίηση τῶν ὑποχρεώσεων πού ἀναλαμβάνουν ἀέναντι σέ ἐξωπανεπιστημιακούς φορεῖς. Τελικά, ἡ τυποποίηση τῶν διδακτικῶν καί ἐρευνητικῶν λειτουργιῶν τῶν ΑΕΙ ὀδηγεῖ εὐθέως στήν ἀπώλεια τῆς διοικητικῆς τούς αὐτονομίας καί τῆς οικονομικῆς τούς αὐτοτέλειας. Ἡ ἀξιολόγηση τῶν δραστηριοτήτων καί τῆς ἀκαδημαϊκῆς φυσιογνωμίας πανεπιστημιακῶν Τμημάτων καί ΑΕΙ βάσει ἐξωεπιστημονικῶν κριτηρίων ὑποκαθιστᾷ σταδιακά τίς ἐσωτερικές τούς διαδικασίες ἐλέγχου. Αὐτό κυρίως, καί ὄχι οἱ κατά καιρούς ἐνσκήπτουσες «κρίσεις ἀσφάλειας» πού ἀφοροῦν διαιότητες, ἀπότοκες τῶν συγκρούσεων φοιτητῶν καί δυνάμεων τῆς τάξης, συνιστᾷ κατάφορη παραβίαση τῆς οὐσίας τῆς συνταγματικά κατοχυρωμένης ρήτρας περί αὐτοτέλειας τῶν ΑΕΙ καί Πανεπιστημιακοῦ Ἀσύλου.

Ἡ Εὐρώπη: νέο πεδίο διεκδικήσεων καί συγκρούσεων

Τόν τελευταῖο καιρό γινόμαστε μάρτυρες κινητοποιήσεων τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητας σέ ὁλόκληρη τήν Εὐρώπη. Τελευταῖα δείγματα, ἡ πανευρωπαϊκή διαμαρτυρία φοιτητικῶν ἐνώσεων κατά τῆς ἰδιωτικοποίησης τῆς ἀνώτατης ἐκπαίδευσης καί οἱ φοιτητικῆς διεκδικήσεις πού συγκλονίζουν τήν Ἰσπανία.

Σήμερα, τά εὐρωπαϊκά πανεπιστήμια ἐκδιάζονται νά ἀκολουθήσουν τόν δρόμο τῆς ἀγορᾶς. Ἄν δέν συμμορφωθοῦν πρὸς τίς ἀρχές τῶν κυβερνήσεων, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τῆς οικονομικῆς τούς κατάρρευσης ἢ (προβλέπεται πλέον καί αὐτό) τῆς ἀναγκαστικῆς προσφυγῆς τούς στόν δανεισμό γιά νά ἀνταποκριθοῦν στίς τρέχουσες ὑποχρεώσεις τούς. Τί ἐγγυήσεις, ὅμως, μποροῦν νά προσφέρουν τά πανεπιστήμια γιά τή δανειδότησή τούς ἀπό πιστωτικούς ὀργανισμούς; Τήν ὑποθήκευση τῆς ἀκίνητης περιουσίας τούς; Τό ἐμπορεύσιμο προϊόν πού παράγουν; Οὕτως ἢ ἄλλως, ἐάν δέν ἀνατραποῦν οἱ κεντρικές πολιτικές ἐπιλογές τῶν ἡγεμόνων, τά ἀνώτατα ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα δέν θά μποροῦν πλέον νά διατηροῦν τήν πανεπιστημιακή τούς φυσιογνωμία παρά σέ ὅλο καί περισσότερο περιορισμένους τομεῖς τῶν δραστηριοτήτων τούς.

Σήμερα οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ καλοῦνται νά ὑπερασπιστοῦν τόν πολιτισμό τούς. Μαζί μέ τούς ἀγῶνες σέ ἐθνικό ἐπίπεδο, ἡ εὐρωπαϊκή Ἀριστερά ὀφείλει νά συνδεθεῖ μέ τίς εὐρωπαϊκές δυνάμεις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Φώτων, νά καταστήσει εὐρωπαϊκό θέμα κεφαλαιώδους σημασίας τήν ὑπεράσπιση τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημιακῶν θεσμῶν. Ἡ συνεργασία τῶν εὐρωπαϊκῶν φοιτητικῶν ἐνώσεων, τῶν συνδικάτων διδασκόντων καί ἐργαζομένων στά πανεπιστήμια καθώς καί τῶν ἰδίων τῶν διοικήσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδρυμάτων ἀνώτατης ἐκπαίδευσης πρέπει νά ἀποτελεῖ σταθερή ἐπιδίωξη τῶν δυνάμεων ἀντίστασης στή νεοφιλελεύθερη μετάλλαξη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πανεπιστημιακοῦ κεκτημένου. Ἡ ἡγεμονία τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ στήν Εὐρωπαϊκή Ἐνωση δέν εἶναι ἀμετάκλητη. Μποροῦμε νά τήν γκρεμίσουμε ἀπό τό βάθος τῆς.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟΥ

ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ

Σ' αὐτήν τήν κλασική πλέον μελέτη γιά τό ρεμπέτικο πού ἐπανεκδίδεται βελτιωμένη, ὁ συγγραφέας, ἐκτός τῶν ἄλλων, συγκρίνει τά δεδομένα τῆς διεθνούς ἐρευνας καί τά ἀποτελέσματα τῆς ἀνάλυσης δείγματος ρεμπέτικων τραγουδιῶν γιά νά προσδιορίσει τά στοιχεῖα πού καθιερώνουν τό ρεμπέτικο ὡς πολιτισμικό φαινόμενο τοῦ ἀστικοῦ κέντρου, νά κωδικοποιήσει τά ταξικά, κοινωνικά καί πολιτισμικά χαρακτηριστικά τῶν ὑποπρολεταριακῶν κύκλων, νά ἀποσαφηνίσει τίς σχέσεις ἐθνικῆς καί ταξικῆς κουλτούρας καί νά ἀποδείξει τήν παγκοσμιοποίησή τῶν φαινομένων σέ κοινωνίες στή φάση τῆς καπιταλιστικῆς ὁλοκλήρωσης. Ἐπίσης, τοῦ ἐπιτρέπουν νά ἐπιβεβαιώσει τή στενή σχέση ταξικῶν καί γενικότερων κοινωνικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ὑποπρολεταρίων ἀφενός καί τῆς ἰδεολογίας ἀφετέρου, καί νά μελετήσει τίς ψυχοσυναισθηματικές στάσεις, νοοτροπίες, συλλογικές παραστάσεις, τό πολιτισμικό, ἐν γένει, σπερῶμα πού ἐκφράζει τό ρεμπέτικο τραγούδι.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ Μασσαλίας 20α, Ἀθήνα, τηλ.: 36.45.057, e-mail: plethron@otenet.gr

ΤΟ ΠΥΡ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣΕΩΣ*

του Δημήτρη Κυριάτου

Η εικόνα που έχουμε για τη χριστιανική κόλαση είναι αρκετά σαφής και οικεία. Κύρια χαρακτηριστικά της είναι το σκότος, το πῦρ και ο βόρβορος. Τιμωροί ἄγγελοι ἢ δαίμονες ἀσκοῦν τή γενική ἐποπτεία φροντίζοντας, ἀφενός νά μὴν ξεφύγει κανεὶς ἀπὸ αὐτήν, ἀφετέρου νά βρῖσκεται καθένας συνεχῶς στή θέση του, ὑφιστάμενος τὴν ποινή πού τοῦ ἔχει ὀριστεῖ. Πάνω ἀπὸ ὅλα ὅμως, ὅπως ὀφείλουν νά θυμοῦνται ὅλοι οἱ πιστοὶ, ἡ χριστιανική κόλαση δὲν ἔχει τέλος: τίποτε, ποτέ δὲν πρόκειται νά σῆσει τίς φλόγες μέσα στίς ὁποῖες οἱ ἁμαρτωλοὶ θά πληρῶνουν εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὰ ἔργα τους.

Λεπτομερεῖς περιγραφές γύρω ἀπὸ τὰ βασανιστήρια καὶ τίς ποινές τῶν κολασμένων κυκλοφοροῦν στὸν χριστιανικὸ κόσμον μὲ πολλοὺς καὶ διαφορετικοὺς τρόπους. Ἡ *Θεία κωμωδία* τοῦ Δάντη εἶναι ἕνας καλὸς καὶ ἀσφαλὴς ὁδηγός. Παραστατικότερες εἶναι ἐπίσης ὀρισμένες τοιχογραφίες σέ παλαιές ἐκκλησίες. Σημαντικὸς θά ἦταν κάποτε ὁ ρόλος τῶν κατηχητικῶν. Στὸ μεγαλύτερο ὡστόσο βαθμὸ, οἱ γνώσεις μας γύρω ἀπὸ τὴν κόλαση προέρχονται ἀπὸ εὐτράπελες ἱστορίες πού μεταδίδονται μὲ ἐπιμονή ἀπὸ στόμα σέ στόμα. Ὁ διασκεδαστικὸς τους χαρακτήρας ἐξορκίζει τὸ κακὸ ἀλλὰ προδίδει συνάμα ἀνησυχία, ἂν ὄχι καὶ κάποιο φόβο. Ἐκεῖ πάντως πού ὁ ἐνδιαφερόμενος δὲν θά βρεῖ πολλές πληροφορίες, γιὰ τὴν κόλαση ὅσο καὶ ἂν τίς ἀναζητήσει, εἶναι ἡ Καινὴ Διαθήκη.

Στὴν Καινὴ Διαθήκη, ἡ λέξη «κόλαση» ἀπαντᾷ ἐλά-

χιστες φορές καὶ ἔχει περιορισμένη σημασία. Δηλώνει, κατὰ τὸ ἀρχαιοελληνικὸ λεξιλόγιον, τὴν ποινή ὄχι τὸν τόπον στὸν ὁποῖο αὐτὴ ἐπιβάλλεται. Γιὰ τὸν ἰδιαιτέρου τόπον τιμωρίας, ὀρισμένοι συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης χρησιμοποιοῦν τὴ λέξη «γένενα», τὴν ὁποία δανείζονται ἀπὸ τὸ ἑβραϊκὸ λεξιλόγιον. Προτιμοῦν ὡστόσο νά ἀναφέρονται στὸν ἐνιαῖο Ἰάδη, πού ἀντιστοιχεῖ στὸ ἑβραϊκὸ sheol, ὅπου, μετὰ τὸ θάνατό τους, κατεβαίνουν ὅλοι οἱ νεκροὶ, δίκαιοι καὶ ἄδικοι. Μέσα στὸν Ἰάδη, ἕνα ἀγεφύρωτο χάσμα κρατᾷ τοὺς ἄδικους χωριστὰ ἀπὸ τοὺς δίκαιους (Λουκάς 16:26).

Ἔτσι κι ἄλλιῶς πάντως, οἱ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι φειδωλοὶ τόσο στὴ χρῆση αὐτῶν τῶν ὄρων, ὅσο καὶ σέ πληροφορίες γύρω ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τους. Θεωροῦν δεδομένο ὅτι στὴ γέενα ὑπάρχει πῦρ καὶ μάλιστα «ἄσβεστο» ἢ «αἰῶνιον». Ὁ Μάρκος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φωτιά, κάνει λόγο γιὰ ἕνα σκουλήκι πού κατατρώγει τίς σάρκες τῶν ἁμαρτωλῶν (9:48). Ὁ Λουκάς ὑπενθυμίζει ὅτι μέσα στὴν πυρακτωμένη ἀτμόσφαιρα, οἱ ἁμαρτωλοὶ δὲν διαθέτουν οὔτε σταγόνα γιὰ νά δροσίσουν τὴ γλώσσα τους (16:24).

Στὴν Καινὴ Διαθήκη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπαγγελία τοῦ αἰῶνιου βασανισμοῦ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐπαγγελία τοῦ αἰῶνιου θανάτου: Τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως, οἱ ἁμαρτωλοὶ θά ἀπολέσουν τὴν ἀνάσταση καὶ τὴ ζωὴ —αὐτὴ θά εἶναι ἡ τιμωρία τους. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ μάλιστα ἐνδέχεται νά βρῖσκεται πλησιέστερα πρὸς τὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ. Στὸ φῶς τῆς, ἡ εἰκονοποιία τῆς γέενας ἴσως νά ἀποκτᾷ ἕνα νόημα συμβολικόν. Τὸ σκουλήκι καὶ ἡ φωτιά δὲν εἶναι παρὰ οἱ δύο βασικοὶ τρόποι μὲ τοὺς ὁποῖους φθειρεται τὸ ἀνθρώπινο σῶμα γιὰ νά περάσει ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ στὴν ἀνυπαρξία. Ἔτσι, ἡ περικοπή τοῦ Μάρκου ἐνδέχεται νά δηλώνει, μὲ τρόπο ἔντονον καὶ παραστατικόν, τὸν αἰῶνιον θάνατον καὶ ὄχι τὸν αἰῶνιον σωματικὸν κολασμὸν.

* Τὸ κείμενον αὐτὸ διαβάστηκε στὴν παρουσίαση τοῦ Peter Kingsley, *Ἀρχαία φιλοσοφία, μυστήρια καὶ μαγεία: Ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ἡ πυθαγόρεια παράδοση*, μετάφραση Φώτης Τερζάκης, ἐκδόσεις Ἀρχέτυπον, Ἀθήνα 2001. Ἡ παρουσίαση ἐγένετο στίς 19 Ὀκτωβρίου 2001, στὴ Στοά τοῦ Βιβλίου.

Γιά ἀπώλεια τῆς ἀνάστασης κάνει οὐσιαστικῶς λόγο καί ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Ὅσοι τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως δέν βρεθοῦν γραμμένοι στό βιβλίο τῆς ζωῆς θά ριχτοῦν στή λίμνη τοῦ πυρός πού καίγεται μέ θειάφι. Ἡ λίμνη τοῦ πυρός θά μπορούσε νά συγκριθεῖ μέ τή γνωστή μας κόλαση. Ἡ διαφορά τους ὡστόσο εἶναι καθοριστική. Οἱ ἀμαρτωλοί τῆς Ἀποκάλυψης δέν θά καίγονται εἰς τόν αἰῶνα. Θά καταστραφοῦν καί θά χαθοῦν εἰς τόν αἰῶνα.

Ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στή διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τήν κοινήν χριστιανικήν πίστην περὶ αἰώνιου κολασμοῦ εἶναι προφανῶς μεγάλη. Ἀκόμα κι ἂν τό σκουλήκι, ἡ φωτιά καί ἡ λίμνη τοῦ πυρός ἐκληφθοῦν μέ τήν κυριολεκτική τους σημασία, πάλι βρισκόμαστε πολύ μακριά ἀπό τίς σκοτεινές ὑπόγειες στοές, μέ τούς διαβόλους πού βασανίζουν νυχθημερόν, τεμαχίζοντας, πυρώνοντας καί θυθίζοντας τούς ἀμαρτωλούς στό δόρυδρο. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ χριστιανική διδασκαλία, ὅπως τή γνωρίζουμε, δέν βασιζέται σέ κανένα ἀπό τά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης.

* * *

Χάρη σέ μιά παραξενιά τῆς τύχης, τό κείμενο πού καθόρισε ὅλα τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς χριστιανικῆς ἐσχατολογίας μᾶς εἶναι γνωστό. Βρέθηκε στόν τάφο ἐνός μοναχοῦ πού θέλησε νά τό ἔχει κοντά του ὅταν πέθανε γύρω στόν ὄγδοο ἢ τόν ἔνατο αἰῶνα. Πρόκειται γιά τήν ἀπόκρυφη Ἀποκάλυψη τοῦ Πέτρου, τήν ὁποία πολλοί πρωτοχριστιανοί θεωροῦσαν θεόπνευστη καί γνήσιο ἔργο τοῦ ἀποστόλου. Γιά τήν ἀρχική της διάδοση ἔχουμε πολλές καί ἀξιόπιστες μαρτυρίες, πού τίς ἐπιβεβαιώνει ἄλλωστε ἡ ἀνακάλυψη ἀρκετῶν πρώιμων μεταφράσεων σέ διάφορες γλώσσες.

Τό ἐνδιαφέρον μέ τήν ἀποκάλυψη αὐτή εἶναι ὅτι ἐνῶ κάποια στιγμή καταδικάστηκε ὡς ψευδεπίγραφη καί αἰρετική συνέχισε νά ἀσκεῖ τήν ἀρχική της ἐπιρροή καί νά ἐπιβάλλει τή δική της ἐσχατολογία σέ ἀντίθεση μέ τή διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ πολεμική τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἐναντίον της ἦταν τόσο ἐπιτυχής ὥστε ἀπό δημοφιλές σύγγραμμα νά ἐξαφανιστεῖ τελείως καί νά παραμείνει ἄγνωστη μέχρι τήν ἐποχή τῶν μεγάλων ἀνασκαφῶν καί τῶν λαμπρῶν ἐπιτευγμάτων τῆς παπυρολογίας. Ταυτοχρόνως, ὅμως, οἱ ἴδιοι πατέρες πού τήν καταπολέμησαν φρόντισαν νά διαδώσουν τό μήνυμά της. Σχεδόν ὅλα ὅσα θεωροῦμε σήμερα δεδομένα περὶ κολάσεως ἐμπεριέχονται στίς ἀναλυτικές της περιγραφές: Οἱ βλάσφημοι κρέμονται ἀπό τίς γλώσσες τους· οἱ γυναῖκες πού βάφουν τά μαλλιά τους μέ σκοπό τήν ἀκολασία κρέμονται ἀπό τούς λαμούς καί τά μαλλιά τους· οἱ ἄνδρες πού πλάγιασαν μαζί τους κρέμονται ἀπό τά πόδια· οἱ φονιάδες καί οἱ συνεργοί τους ρίχνονται μέσα στή φωτιά, ὅπου τούς βασανίζουν θηρία χωρίς ἔλεος· ὅσοι συγκοπάντησαν τούς μάρτυρες στέκονται μέ κομμένα χεῖλη,

καθώς ἡ φωτιά πού μπαίνει ἀπό τό στόμα τους φθάνει στό ἐντόσθιά τους· δαγκώνοντας τίς γλώσσες τους καί τυλιγμένοι μέσα σέ αἰώνια φωτιά ἐμφανίζονται οἱ δούλοι πού δέν ἦταν ὑπάκοοι στούς δεσπότες τους.

Μιά μικρή μονάχα λεπτομέρεια τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Πέτρου θά ξένιζε τόν σημερινό ἀναγνώστη. Πρὶν ἀπό τήν ὀριστική κρίση, ἡ ὁποία θά ἀποδώσει στόν καθένα ἀπολαβές καί τιμωρίες, κατὰ τά ἔργα του, ὅλοι, νεκροί καί ζωντανοί θά ὑποχρεωθοῦν νά περάσουν πρῶτα μέσα ἀπό ἕναν ποταμό φωτιάς. Γιά τή φωτιά αὐτή κάνει πολύ σύντομα λόγο καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος (1 Κορ. 3:13-5), ὅταν ἰσχυρίζεται ὅτι τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως θά φανερώσει τήν ποιότητα τῶν ἔργων κάθε ἀνθρώπου. Ὁ ρόλος καί ἡ χρησιμότητα αὐτῆς τῆς δοκιμασίας δέν δηλώνονται μέ σαφήνεια. Ὁ σημερινός ἀναγνώστης μάλιστα θά μπορούσε νά προσπεράσει τή σύντομη αὐτή δήλωση χωρίς νά τῆς ἀποδώσει ιδιαίτερη σημασία. Ἀκόμα καί εἰδικοί μελετητές δυσκολεύονται νά ἐντοπίσουν τίς καταβολές της. Ὁρισμένοι τίς ἀναζητοῦν σέ αἰγυπτιακές δοξασίες, ἐνῶ ἄλλοι σέ ζωροαστρικές. Καί ὅμως, ὅπως μᾶς θυμίζει μέ ἐνάργεια ὁ Κίγκολεῦ στό σπουδαῖο του βιβλίο *Ἀρχαία φιλοσοφία, μυστήρια καί μαγεία*, τά πύρινα ποτάμια μέσα ἀπό τά ὁποῖα περνοῦν οἱ νεκροί περιλαμβάνονται καθαρά στήν πλατωνική μυθοποιία.

Ὁ Πλάτων εἶχε ἀποδεχτεῖ καί δίδασκε μέ θέρμη τή θεωρία περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Σύμφωνα μέ τίς δοξασίες τῶν πυθαγορείων καί τῶν ὀρφικῶν, ὁ ἄνθρω-

πος έχει τή δυνατότητα, στή διάρκεια τῆς ζωῆς του, νά προετοιμάσει τήν ψυχή του γιά τό μεταθανάτιο ταξίδι. Ἀλλά καί ὅταν γιά λόγους ἄγνοιας, ἀδιαφορίας ἢ ἀδυναμίας ἡ ψυχή δέν ἔχει προετοιμαστῆ σωστά, τῆς δίδονται νέες εὐκαιρίες νά κατοικήσει ξανά σέ σώματα ἀνθρώπων, ζώων ἢ φυτῶν. Ἀκόμα καί μετά τό θάνατο τοῦ σώματος, ἡ (ἀσώματος) ψυχή μπορεῖ νά περάσει διαδικασίες καθαρῶν. Στό ἔργο τοῦ Πλάτωνα γίνεται λόγος γιά τέτοιου εἶδους καθαρτήριες δοκιμασίες τῆς ψυχῆς μέσα σέ λίμνη, καθώς καί γιά ἀστείρευτους φλεγόμενους ποταμούς, θερμά καί ψυχρά ὕδατα, πῦρ, ὑγρό πυλό, καθαρότερο ἢ βορβορωδέστερο καί ἄλλα συναφή (βλ. Φαίδωνα).

* * *

Οἱ πρῶτοι χριστιανοί πίστευαν στήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ὄχι στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Σύμφωνα μέ τή διδασχὴ τους, τό σῶμα πεθαίνει μαζί μέ τήν ψυχή καί ἀνασταίνεται μαζί μέ τήν ψυχή. Στό μεσοδιάστημα κανένας καθαρμός καί καμιά ἄλλη διαδικασία δέν μπορεῖ νά μεταβάλλει τή διάθεση τῆς ψυχῆς. Ὁ ἀναστημένος ἀνθρώπος θά κριθεῖ γιά τά ἔργα πού ἔπραξε ἐπί γῆς: ὁ δίκαιος θά ἀξιωθεῖ τήν αἰώνια ζωή, ἐνῶ ὁ ἀδίκος θά καταδικαστῆ στήν αἰώνια ἀπώλεια (ἢ τόν αἰώνιο κολασμό). Ἀκόμα καί ὅταν ὁ χριστιανισμός ἀποδέχτηκε σιωπηρά τήν πλατωνική θεωρία τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἐξακολουθοῦσε νά ἀρνεῖται κατηγορηματικά τή μετεμψύχωση καί τούς μεταθανάτιους καθαρμούς καί ἐξακολουθοῦσε νά ἐπιμένει ἀνυποχώρητα στήν ἀνάσταση τοῦ σώματος. Ἔτσι οἱ πύρινοι ποταμοί μέσα ἀπό τούς ὁποίους διαβαίνουν οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν δέν εἶχαν πλέον καμιά σημασία καί κανένα ρόλο νά παίξουν στή νέα χριστιανική ἐσχατολογία. Στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Πέτρου, ἡ εἰκόνα ἔχει παραμείνει ξεκρέμαστη, προδίδοντας ὡστόσο τίς πηγές τῆς. Στίς μεταγενέστερες χριστιανικές ἐπεξεργασίες, ἡ ἰδέα ἀπλῶς ξεχάστηκε. Μόνον ἡ ρωμαιοκαθολική ἐκκλησία διατύπωσε ρητά τό δόγμα τοῦ πουργατόριου –καί αὐτό, μετά τόν 12ο αἰώνα.

Οἱ χριστιανοί γνώριζαν καλά τά ἔργα τοῦ Πλάτωνα. Εἰδικῶς ὀρισμένα τοῦ συγγράμματα, ὅπως ὁ *Φαίδων*, βρισκόνταν στά χέρια ὄλων τῶν μορφωμένων διδασκάλων καί ἀπολογητῶν. Ὁ συγγραφέας τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Πέτρου ὡστόσο δέν δανείστηκε τήν εἰκονοποιία του κατευθείαν ἀπό τό μαθητή τοῦ Σωκράτη. Ὅπως εἶναι φανερό, οἱ διάφορες λεπτομέρειες πού καταγράφει ἔχουν ὑποστῆ ἐπεξεργασία μέσα σέ ἰουδαϊκούς καί ἄλλους κύκλους τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ἡ συμβολή τοῦ Κίγκσλεῦ βρίσκεται στήν ἀνάδειξη τῶν διαδρομῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, πού θά μπορούσαμε νά τίς ὀνομάσουμε ὑπόγειες. Σύμφωνα μέ τή θεώρηση αὐτή, ὁ Πλάτων δέν ἦταν ἕνας τόσο μο-

ναχικός φιλόσοφος, ὅσο τόν θέλει ὁ σύγχρονος μύθος. Ἀνάμεσα σέ αὐτόν καί τόν κόσμο τῶν πρῶτων χριστιανῶν μεσολαβεῖ μιά συνεχῆ καί δημιουργική παράδοση. Οἱ ἱστορικοί τῆς φιλοσοφίας εἶναι κάποτε σέ θέση νά διακρίνουν τίς κορυφές καί τίς ἀπολήξεις τῶν ἰδεολογικῶν ρευμάτων πού συνέχιζαν τήν πορεία τους. Ἐκτός ἀπό τόν Ἀριστοτέλη καί τούς μεγάλους νεοπλατωνικούς φιλοσόφους ὑπῆρχαν καί ἄλλοι στοχαστές πού ἐξακολουθοῦσαν νά σκέφτονται μέ τούς μυθικούς καί μυθοποιητικούς τρόπους τοῦ Πλάτωνα καί τῶν προδρομῶν του.

Ὅπως δείχνει ὁ Κίγκσλεῦ, ἡ ἐσχατολογική παράδοση στήν ὁποία ἀναφέρεται ὁ *Φαίδων* εἶναι παλαιά. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ἀποκαλύπτει τίς ὀφειλές του στόν Πυθαγόρα καί ἄλλους προγενέστερους του σοφούς. Ἀλλά ἡ γενική τάση τῶν μελετητῶν εἶναι συνήθως νά υποβαθμίζουν τίς καταβολές καί νά ὑπερονίζουν τήν πρωτοτυπία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Ἡ ἐπίπονη καί σχολαστική ἐρευνα τοῦ Κίγκσλεῦ ὑπογραμμίζει τήν ἀκριβῶς ἀντίθετη πλευρά. Ὅλη ἡ εἰκονοποιία τοῦ κάτω κόσμου στηρίζεται σέ προγενέστερες πηγές καί, κυρίως, τόν Ἐμπεδοκλή.

Ὁ προσδιορισμός τοῦ Ἐμπεδοκλή ὡς πηγῆ ἐμπνευσης γιά τόν Πλάτωνα δέν ἔχει ἀποκλειστικῶς φιλολογικό ἐνδιαφέρον. Οἱ εἰκόνας μέ τούς φλεγόμενους ποταμούς, τίς λίμνες μέ τά κοχλάζοντα ὕδατα καί τά ρυάκια πού ξεβράζουν πύρινο πηλό δέν εἶναι προϊόνα καθαρῆς φαντασίας. Ὁ Ἐμπεδοκλής εἶχε χαρακτηρήσει τό ἡφαιστειακό περιβάλλον τῆς κάτω Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας. Ἡ λάβα, ὁ πηλός, τά ρυάκια πού ἀναβλύζουν καυτό νερό καί μυρίζουν θειάφι εἶναι χαρακτηριστικά ὀφθαλμοφανῆ σέ ὅλους τούς ἐπισκέπτες τῆς Αἴτνας καί τοῦ Βεζούβιου –οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι τά περιγράφουν ἄλλωστε λεπτομερῶς.

Οἱ ἀπλές καί σαφεῖς αὐτές διαπιστώσεις μετατοπίζουν τό πεδίο τῆς ἐρευνας γύρω ἀπό τίς καταβολές τῆς κόλασης. Τό πῦρ παίζει ἀσφαλῶς κάποιον ρόλο σέ ὅλες τίς μυθολογίες καί, κατά συνέπεια, ὅλες τίς ἐσχατολογίες. Ἀλλά ὅταν ἔχει κανεῖς στή διάθεσή του τίς συγκεκριμένες περιγραφές πού ἐπαναλαμβάνονται σχεδόν ἀπαράλλακτες πολλούς αἰῶνες ἀργότερα, δέν ἔχει ἀνάγκη νά καταφεύγει σέ οἰαδήποτε τετριμμένη μνεία πυρός.

* * *

Ὁ Ἐμπεδοκλής, ὅπως δέν κουράζεται νά μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ Κίγκσλεῦ, πῆρε τήν Αἴτνα πολύ στά σοβαρά. Μέσα ἀπό ποταμούς φωτιᾶς, λάβας, καί κοχλάζοντος νεροῦ, ὁ κρατήρας τοῦ ἐντυπωσιακοῦ αὐτοῦ βουνοῦ ὀδηγεῖ βαθιά στό κέντρο τῆς γῆς. Ἀπό τήν ἄλλη, ὅταν τό ἡφαιστειο ξερνᾷ τά πυρακτωμένα μέταλλα, οἱ τρομερές τοῦ φλόγες φθάνουν μέχρι τόν οὐρανό. Ὁ θρόλος γύρω ἀπό τό θάνατο τοῦ σοφοῦ πού πήδηξε μέ-

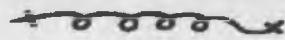
σα στον κρατήρα συμπυκνώνει με τον καλύτερο ίσως τρόπο βασικά χαρακτηριστικά της διδασκαλίας του. Κεντρική ιδέα είναι να εξαγνιστεί ή ψυχή μέσα από τη φωτιά που καίει στα έγκατα της γης και να αποθεωθεί φθάνοντας στον ουρανό. Η καθαρτήρια αυτή δράση του πυρός ήταν άλλωστε γνωστή από το μύθο του Ηρακλή τον οποίο συχνά επικαλούνταν όσοι συμμερίζονταν τις ιδέες των πυθαγορείων και του Έμπεδοκλή.

Η αντίχνευση των διαδρομών και των δικτύων που οδηγούν από την κάτω Ιταλία και τη Σικελία των αρχαϊκών χρόνων στην Αθήνα, την Αίγυπτο, την Παλαιστίνη, τον κόσμο των πρώτων χριστιανών, τους αλχημιστές αλλά και τους Άραβες και τους Πέρσες είναι ασφαλώς μία υπόθεση με πολλά κενά και πολλές υποθέσεις. Ο Κίγκολεϋ έχει συχνά ως οδηγό περισσότερο τη διαίσθηση παρά τα τεκμήρια με τα οποία είναι συνηθισμένοι να εργάζονται οι μελετητές. Διαθέτει ωστόσο και ένα επιχείρημα που γίνεται συχνά ακαταμάχητο: Η ιστορία των ιδεών, για να συνεχίσει την άενη πορεία της, δεν έχει τόσο πολύ ανάγκη τις επίσημες επεξεργασίες των φιλοσόφων (τις οποίες μπορεί να αντίχνευσει ο σύγχρονος μελετητής), όσο την καθημερινή ανθρώπινη επικοινωνία. Όπως οι πύρινες μάζες που καίγουν στα έγκατα της γης δε βρίσκουν μόνο διεξόδους στους κρατήρες των ήφαιστειών αλλά και στις θερμές πηγές καθώς και τις λίμνες με το θειάφι, έτσι οι κοσμολογικές και έσχατολογικές δοξασίες δεν βρίσκουν μόνο διεξόδους στις πραγματείες και τα θεολογικά δοκίμια αλλά και στους μύθους που διαδίδονται από στόμα σε στόμα. Η ιστορία της χριστιανικής κόλασης είναι για αυτό έπαρκής απόδειξη.

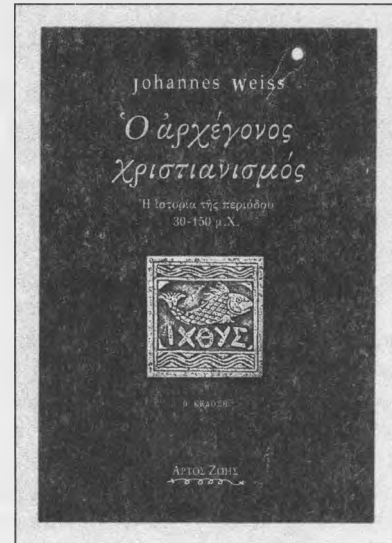
Τό πεδίο της έρευνας παραμένει βεβαίως πάντοτε ανοικτό. Για να υπογραμμίσει τη συνέχεια και την επίβιωση των αρχαϊκών ιδεών, ο Κίγκολεϋ υποβαθμίζει κάποτε τη σημασία των μεταλλάξεων και των μεταμορφώσεων τους. Άρκει και πάλι να θυμηθούμε ότι τό καθαρτήριο πύρ του Έμπεδοκλή, αυτό στο οποίο βασίστηκε κάθε βαθιά έλπίδα αποθέωσης και άπαθανάτισης, επέζησε με πολλές από τις ιδιότυπες λεπτομέρειές του στον κόσμο των πρώτων χριστιανών, με έναν όρο: μετατράπηκε στο αντίθετό του και έγινε τό αιώνιο πύρ της κολάσεως —ένα πύρ που, αντί να δοκιμάζει και να εξαγνίζει ψυχές, βασανίζει άναστημένα σώματα.

Τό πλούσιο και προκλητικό αυτό βιβλίο δεν στέκεται βεβαίως μόνο σε ζητήματα ήφαιστειών, καθαρμών και εξαγνισμών. Από τά πλέον ενδιαφέροντα θέματα που πραγματεύεται είναι ή διαπλοκή μαγείας και φιλοσοφίας σε έναν κόσμο που έχουμε μάθει να θεωρούμε μέσα από τό άριστοτελικό πρίσμα του όρθου λόγου. Αλλά ακόμα και για τά θέματα αυτά, ή ιστορία της φωτιάς μού φαίνεται πως είναι μία καλή εισαγωγή.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ

Μπουμπουλίνας 28, 106 82 Αθήνα ♦ Τηλ: 010 88 24 547
Fax: 010 82 28 791 ♦ e-mail: artos@otenet.gr

JOHANNES WEISS

Ο αρχέγονος χριστιανισμός

Τό μεγάλο έργο για τον Άρχεγονο Χριστιανισμό θεωρείται μέχρι σήμερα ως ένα από τά δύο ή τρία σπουδαιότερα βιβλία που γράφτηκαν σχετικά με τό θέμα αυτό. Ο Παύλος που συναντήσαμε στις σελίδες του Γιοχάνες Βάις είναι μία καινούργια και ενδιαφέρουσα μορφή, όχι ο παραδοσιακός φιλόσοφος ή ο συστηματικός θεολόγος, αλλά ο άνθρωπος με ένθουσιασμούς, προκαταλήψεις, έντονες αγάπες και μίσση —ένα πολύ ανθρώπινο πρόσωπο. Η θεωρία του για την εξέλιξη δεν αποτελεί τό κέντρο του όπτικού του πεδίου, αλλά ή έμπειρία της νέας ζωής εν Χριστώ —ή θεολογική θεωρία ήταν μόνο μία προσπάθεια, που χρησιμοποίησε τις προϋποθέσεις του Παύλου και του συγχρόνου του έλληνορωμαϊκού θρησκευτικού κόσμου, για να εκφράσει τις μορφολογικές και τις λογικές συνέπειες αυτής της μεταμορφωτικής έμπειρίας. Ούτε ή διδασκαλία για την εξέλιξη είναι τό κεντρικό μήνυμα της Καινής Διαθήκης στο σύνολό της ούτε ή διδασκαλία της δικαιοσύνης με την πίστη ούτε οποιαδήποτε θεωρητική διδασκαλία: τό μήνυμα αυτό είναι ή μεγάλη και κυριαρχική έμπειρία του Θεού, που τώρα βρίσκει κανείς στο πρόσωπο του Χριστού».

FR. GRANT

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΜΟΣ

Μαυροκορδάτου 7, 106 78 Αθήνα

Τηλ: 010 33 04 196, 010 38 30 604 ♦ Fax: 010 38 19 439

ΣΩΤΗΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ*Η βραδυπορία του καλού*

Διηγήματα

Έκδόσεις Πατάκη

Αθήνα 2001, σ. 140

Παρ' ότι βρισκόμαστε εδώ και κάποια χρόνια υπό διακυβέρνηση Σημίτη, ζώντας πλέον και επισήμως στον άστερισμό του έσκυγχρονισμού, αυτή η διαδικασία στο κοινωνικό πεδίο έχει άρχισε κάπως νωρίτερα. Συμβατικά, ως ταυτίσουμε την πρώτη εμφάνιση του πεζογράφου Σωτήρη Δημητρίου (1987) με κάποια έναρκτήρια στιγμή, πού σήμανε την άγρια επιτάχυνση των οικονομικών και κοινωνικών διαδικασιών. Καί αυτό, γιατί είναι τόση η έπιμονή του να έστιάζει στο περιθώριο της κοινωνίας, της ζωής, της γλώσσας, της πρωτεύουσας, της έπαρχίας, μά και τόση η άπροθυμία του να έντάξει αυτό τό περιθώριο σε κάποια από τις τρέχουσες και άπλόχερα προσφερόμενες άναγνώσεις των κοινωνικών εξέλιξεων (πολιτικές, αισθητικές, κοινωνιολογικές, οικονομικές, πολιτισμικές), πού μάς ύποχρεώνει να διαβάσουμε αυτές τις έμμονές του ως πρωτογενή άνάδραση, ή όποια μέ έναν δικό της τρόπο συναρθρώνεται άδιαχώριστα μέ τή βασική φορά των πραγμάτων, μέ τόν θηματισμό της σύνολης έποχής. Καί εδώ, είναι τό διαρκές στοιχείο της πεζογραφίας του Δημητρίου, γιατί όσο εύκολα και άν διαστέλλονται οι πόροι της ευαισθησίας μας όταν εύρισκόμεθα εμπρός στη νοσταλγία, στο δράμα των μοναχικών άνθρώπων, στις κακοφωτισμένες γωνίες της πόλης, στην άθέατη όψη, μπρός στην τραχύτητα πού άποπνέει ή άρνηση της κοινωνικής ένταξης ή στις όποιες ένοχές παράγει ή κοινωνική περιθωριοποίηση, τόσο πιά δύσκολα θά μπορούσε έν τέλει να δικαιωθεί μία πεζογραφία πού καταχωρείται ταυτιζόμενη μέ όλα αυτά τά έλάσσονα, πού δέν φαίνεται να ύπερβαίνει τά όριά τους, την ίδια στιγμή πού ή κοινωνία μέ όλοένα έντεινόμενους ρυθμούς τραβάει τό δικό της δρόμο. Άλλωστε, παρ' ότι ή ήθογραφία άποτελεϊ μία εκ των μακροβιοτέρων κατευθύνσεων της πεζογραφία μας και πάντα έντόμως συγκινούσε τόσο τό άναγνωστικό κοινό όσο και τους κριτικούς, ποτέ δέν αξιολογήθηκε σαν μία έκδοχή της λογοτεχνίας πού έπιδιώκει τό ύψηλό, τό μεγάλο, τό ανανεωτικό, πού διεκδικεί τό ρόλο της έπίσης λογοτεχνίας μάς έποχής. Η ικανοποιηθείσα συγκίνηση μετά από κάποια χρόνια μετατρέπεται σε άναπόληση και συγκατάβαση, ένω ή διαρκής σχετική άνάγκη εύκολα μεταστεγάζεται σε κάποια άλλη πηγή συγκίνησης, σε μία πιά φρέσκια ήθογραφία, και βέβαια, δυστυχώς για την ήθογραφία, ή ιστορία της λογοτεχνίας μεσοπρόθεσμα γράφεται μέ κριτήριο τις

στοχεύσεις σε έπίπεδο ιδεών και μορφών, συχνά δε μέ κριτήριο την ίδια την πρόθεση.

Όμως, από τό έργο του Δημητρίου φαίνεται να άπουσιάζει ή πρόθεση, ένω από τις ύμνητικές κριτικές πού γράφονται για τό έργο του συνήθως άπουσιάζει μία εύδιάκριτη ένταξή του στο σώμα της λογοτεχνίας μας και όποτε αυτή ύπάρχει, δέν όμολογείται άνοικτά. Έτσι, ή γενικευμένη και σε ύψηλότατους τόνους θετική ύποδοχή του φαίνεται να βρίσκεται στον άέρα, να μήν έδράζεται σε ισχυρές βάσεις. Χαρακτηριστικό συμβάν ή μή έπιλογή του Δημητρίου, από την άρμόδια προς τουτό έπιτροπή, μεταξύ των χρισθέντων ως έπισήμων εκπροσώπων της ήμεδαπής λογοτεχνίας στην έκθεση βιβλίου της Φρανκφούρτης, μάλλον έπειδή ύπέθεσε πώς ό Δημητρίου άπλως διακονεί την ήθογραφία, ίσως δε και άπλοϊκά, και είναι παλαιόθεν γνωστό πώς ή έγχώρια ήθογραφία δέν ένδιαφέρει κανέναν Ευρωπαίο, παρά μόνο άν έξυπηρετεί τό φολκλόρ μέσα από έπιφάσεις ιστορικότητας, είδος του όποιου οι σημερινοί μαίτη έντοπίζονται κυρίως στον κατάλογο των γυναικών πεζογράφων. Έπιπλέον, ή έπιτροπή σωστά δέν διέκρινε κάποια δυνατότητα προσπέλασής του προς ένα κοινό πού δέν γνωρίζει την έλληνική και άρα άδυνατεί να εισπράξει έστω τόν γλωσσικό πλούτο πού κομίζουν τά κείμενά του και κάπως έτσι πρέπει να θεώρησε περαιωθείσα τή διαδικασία αξιολόγησης του Δημητρίου, αφού είναι γνωστό πώς τό καθ' ήμάς περιθώριο όχι μόνο δέν διαφέρει από τό ευρωπαϊκό, αλλά και ύπολείπεται ως προς αυτό, λόγω της έν γενει κοινωνικής καθυστέρησης, και άρα ή πεζογραφία του Δημητρίου σίγουρα δέν θά είχε να προσθέσει τίποτα στην πληθωρική «περιθωριακή φιλολογία», πόσο μάλλον, πού ό συγγραφέας άρνεϊται πεισματικά να όδηγήσει τή γραφή του στα άναγνωρισμα και βατά έδάφη κάποιας πολιτισμικά όριζόμενης μειονότητας. Γιατί λοιπόν να κληθεί ό Δημητρίου; Μόνο για λόγους άντιπροσωπευτικότητας; Μά τό χαρτί της νοσταλγίας παίζεται έπιτυχώς τά τελευταία χρόνια από άλλους πεζογράφους, άποφέροντας άπρόσμενες πωλήσεις, βραβεία και ταχεία άναγνώριση στους ένδιαφερομένους και μάλιστα παίζεται σε όλες τις έκδοχές πού ύπαγορεύουν οι είδικές κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις των άναγνωστών, όμοίως δε άποδοτικό άποδεικνύεται και τό χαρτί των ιδιαίτερων πολιτισμικών ταυτοτήτων. Μέ λίγα λόγια, τό κενό κάλυπεται και ό Δημητρίου φαίνεται να περισεύει.

Υπό αυτή την προοπτική, τό έσχατο έπιχείρημα, πού φέρεται ικανό να διασώσει την πεζογραφία του Δημητρίου, να την διατηρήσει έντός των προτεραιοτήτων της έπικαιρότητας, είναι μία φράση του, πού σταχυολογημένη ήδη έτέθη τίτλος σε μία συνέντευξή του σε έφημερίδα: «Όλοι περιθώριο είμαστε». Όμως, δέν είμαστε όλοι περιθώριο, ούτε άποτελεϊ «ριζική» μας άνάγκη ή σχετική άτμόσφαιρα, μέ άποτέλεσμα, για παράδειγμα, να μή συχνάζουμε όλοι στα μεζεδο-

πωλεῖα καί τὰ ἑλληνάδικα τοῦ Ψυρρή, νά μήν εἶμαστε ὅλοι φάν τῶν ρεμπετοειδῶν, ἐξομοιώνοντας τήν γιάπικη ἀνασφάλειά μας μέ τή ρέμπελη ζωή κάποιων μεσοπολεμικῶν «τύπων», νά μήν ἀντιπαραβάλλουμε νοσταλγικά τήν καθημερινή μας πληκτρολόγηση μέ τήν ἐπιούσια χειροναξία πάνω στά τάστα τοῦ μπουζουκιοῦ. Δέν εἶμαστε ὅλοι περιθώριο καί τέλος πάντων ὅσοι ὄντως εἶναι, δέν διαβάξουν Δημητρίου ἀλλά *Φῶς τῶν Σπόρ* καί *Ἀθλητική Ἥχώ*, βλέπουν πολύ τηλεόραση, Big brother, γουέστερν, ἀστυνομικά τρίτης διαλογῆς καί πορνό, ἀπό βιβλία δέ, ὅταν διαβάξουν, ἀρκοῦνται στά ΒΙΠΕΡ.

Μέσα σέ συνθήκες πλήρους ἀμηχανίας καί συνεχιζόμενης ὑποχώρησης τῆς ἀριστερῆς σκέψης, ἀτροφίας τῶν ἱστορικῶν ἀνακλαστικῶν της καί, κυρίως, ὑπό τό βάρος τῶν συνεχῶν μεταλλάξεων μεγάλου μέρους τῆς πάλαι ποτέ ἀριστερῆς διανόησης, ὁ νεο-λαϊκισμός διεκδικεῖ μιά δική του ἀμφισβητησιακή καί περιθωριακή νότα, χωρὶς ὅμως νά ἐνδιαφέρεται πιά νά καλύψει τίς ἀνάγκες μιάς στρεβλωμένης ἱστορικῆς ὀργανικότητας, ὅπως ἔκανε ὁ ἀκραιφνῆς πρόδρομός του κατά τή δεκαετία τοῦ '80, ἀλλά χρειάζεται νά τονώνει τακτικά τό προφίλ του μέ ὑβριδικά κατασκευάσματα περιορισμένης χρήσεως, εὐχρηστα καί ἀπολύτως συμβατά μέ τήν θέση τῶν φορέων του, ὡς μέλη τῆς κυριαρχοῦσης ἐλίτ. Ἐτσι, οἱ πολυποικίλες underground πινελιές (τελευταία ἐσοδεῖα οἱ μεταμοντερνίζουσες νεοπαραδοσιακές) εἶναι μὲν μιά κάποια λύσις, ἀλλά ἀξιῶνται αὐτό τό ρόλο μόνο διὰ τῆς προσωρινότητάς τους. Οἱ δέ προσφέροντες ἀνάλογα προϊόντα πρέπει συνεχῶς νά ἀνανεώνουν τήν πραγματεία τους καί μάλιστα κάποιες ἰδιαίτερα προσοδοφόρες γωνιακές προθήκες ἔχουν καθιερώσει τή διαρκή ἀνακαίνιση, πάντα ὑπό τό γενικό ὕψος τοῦ μελοδραματικοῦ ἐλεγείου, διὰ τοῦ ὁποῦ ἀυθαίρετα, κατ' ἐξακολούθησιν καί σχεδόν ἐκβιαστικά, διαχειρίζονται τίς δάφνες τῆς ἀντιστασιακῆς διαχρονίας, κατασκευάζοντας βολικά ἄλλοθι γιά τήν ἐφήμερη φλυαρία καί τοὺς διεκδικούμενους κανονιστικούς ρόλους.

Ἀντιστοίχως, ἡ συμπολιτευόμενη μερίδα, ὄχρωσμένη πίσω ἀπὸ τόν ἀμφίβολη ἐπάρκειαν καί ἀποτελεσματικότητας τεχνοκρατισμό της (μέ συμπληρωματικές δόσεις ἀντεχνοκρατισμοῦ, ἐσχάτως καί ἀντικαθεστωτισμοῦ), ἔχοντας μετατρέψει τήν πολιτική της ὑστέρηση σέ προγραμματική παράκαμψη τῆς πολιτικῆς (καί τῆς λογοτεχνίας), προσεγγίζει τό περιθώριο μέ ἐρευνες καί στατιστικές, τὰ σχετικά εὐρήματα κατηγοριοποιοῦνται ὡς μετρικά σφάλματα καί ἀνοχές, ὡς παράπλευρες ζημιές καί ἀναπόφευκτες θυσίες, ὡς ἀντικείμενα προγραμμάτων ἐπανεξέτασης. Ἀπὸ τήν πεζογραφία προτιμᾷ καί ἀβαντάρει αὐτή πού περιπλανᾶται σέ τόπους σκληροῦς μὲν ἀλλά μακρινούς, αὐτή πού καταφεύγει σέ μιά ἐκσυγχρονισμένη ἱμπρεσιονιστική κατάθεση προκλητικῶν ψυχοδραματικῶν καταστάσεων ἢ λογοκρατούμενων ἀντιλογοκρατικῶν πειρουετῶν καί βεβαίως τήν ἄλλη πού ἀναδιοργανώνει

τό παρελθόν, διηλαδῆ πού προσφέρει ἐκεῖνο τό διακάως ἐπιζητούμενο παρελθόν, ταχείας ἀναπτύξεως καί ἐιδικῆς ἀποδόσεως, στρογγυλεμένο καί κυρίως συμβατό μέ τή σημερινή θέση της. Ὁ ὀρίζοντάς της φθάνει μέχρι τή μελέτη τῆς «περιθωριακῆς λογοτεχνίας» ὡς μιάς ἀκόμα θεματικῆς, προορισμένης νά γεμίσει life style σελίδες, πονήματα ἐπαγγελματικῆς προοπτικῆς ἢ πλήρως ἐλεγχόμενες κατὰ τό πολιτικά ὀρθόν καί σταθερά ἐπαναλαμβανόμενες μικρές, δηλαδή ἀσήμαντες, «ἐκτροπές».

Τί θέλω νά πῶ, ἀνοίγοντας ἀφόρητα τή συζήτηση; Πῶς ἡ πεζογραφία τοῦ Δημητρίου δέν εἶναι εὐκολο νά βρεῖ θύλακες σταθερῆς δεξιότητός της, ἀφοῦ δέν εἶναι λόγια ἀλλά οὐσιαστικά ἐντεχνη, δέν εἶναι νάϊφ ἀλλά ἀφοπλιστικά πρωτογενῆς, ὁμόρριξη τῆς λογοτεχνίας τοῦ Μιχάλη Γκανᾶ καί τοῦ Μάρκου Μέσκου. Μᾶς ἐγκαλεῖ νά ἐπισκεφθοῦμε μαζί ἕνα ἀπολύτως «κανονικό» περιθώριο, προσηχηματικό βέβαια, γιὰτί χρειάζεται νά κάνουμε τουλάχιστον ἕνα βῆμα ἔξω ἀπὸ τήν προφάνεια, νά ἀνέβουμε ἔστω τό πρῶτο σκαλί πάνω ἀπὸ τό ἐπίπεδο τῆς καθημερινότητας, ὄχι μόνο γιά νά διαβάσουμε Δημητρίου, ἀλλά ἐν γένει λογοτεχνία. Αὐτή τουλάχιστον πού φτιάχνεται μέσα σέ διαρκή καί διαχρονικά «θέματα», ἀπὸ ταλαντούχους μαστόρους μέ πλήρη συγγραφικὴ συνείδηση. Ὁ Δημητρίου εἶναι ἕνας ἀπ' αὐτούς, γιὰτί, προκειμένου νά ἐπιτύχει ἐκεῖνη τήν ἐλάχιστη ἀλλά ἀναγκαῖα μετατόπιση, δέν χρησιμοποιεῖ κανένα τρυκ (π.χ. δέν κατακλύζει τό κείμενο μέ ὑπολογισμένες ποσότητες ἀσάφειας), δέν κάνει παραχωρήσεις πρὸς τόν ἀναγνώστη, δέν ἐρωτοτροπεῖ μέ τίς διὰ συνοπτικῶν διαδικασιῶν ἀνακυκλούμενες «ἐπιστροφές» στοὺς παραδείσους τῶν ἀθωοτήτων. Ἐν ὀλίγοις, δέν ἐπικαλεῖται καί δέν ἰσχυρίζεται, δηλαδή δέν ὑποδέεται τόν συγγραφέα σέ ἕνα φόντο ἐπικλήσεων καί ἰσχυρισμῶν, ἀλλά ἀντιμετωπίζει τὰ πάντα ἀπολύτως ἐνδοαφηγηματικά, ἐμπιστευόμενος τὰ ἐργαλεῖα του, τήν ἐπάρκειαν τοῦ λόγου του, τήν ἴδια τή λογοτεχνία. Μέ αὐτό τόν τρόπο, βρίσκει τό θάρρος καί φέρνει συχνά τή γραφή του τόσο κοντά στήν καθημερινότητα, χωρὶς οὔτε στιγμή νά κινδυνεύει νά ἀπορροφηθεῖ ἀπ' αὐτήν. Ἐχω τή γνώμη, πῶς αὐτό ἐγγράφεται στήν περιοχὴ τῶν ἰσχυροτέρων κριτηρίων πού ἔχουμε στή διάθεσή μας, ὥστε νά ἀξιολογήσουμε ἕναν συγγραφέα, νά φτιάξουμε τό περίγραμμα τοῦ συγγραφικοῦ προσώπου του, νά ἀποτυπώσουμε τό προφίλ τοῦ ἀφηγητῆ πού ἐμπιστευθήκαμε, νά μπορέσουμε νά διακρίνουμε τήν ὄντως λογοτεχνία ἀπὸ τήν ἀναλωσιμὴ βιβλιοπαραγωγή.

Τό τελευταῖο βιβλίο τοῦ Σωτήρη Δημητρίου, *Ἡ βραδυπορία τοῦ καλοῦ*, εἶναι «ὅπως τὰ προηγούμενα», δηλαδή ἀξιο γιά ἐπαίνους, κατάλληλο γιά ἀτμοσφαιρικές καί κοινωνιολογίζουσες ἀναγνώσεις, καί βέβαια καθόλου «ἠθογραφικό». ὅπως ἄλλωστε καί τὰ προηγούμενα, παρ' ὅτι τὰ σύντομα διηγήματά του ἐστιάζουν σέ πρόσωπα πού φέρουν ἐμφανῆ καί βα-

θιά τά ίχνη του χρόνου πού πέρασε πάνω τους, γι' αυτό και είναι πρόσωπα ευδιάκριτα και όμιλούντα, ικανά νά αποτυπώνουν και νά συνθέτουν όψεις τής ζωής, όπως και τό κάνουν. Μά όλα μαζί δέν φτιάχνουν έναν κόσμο. Έναν κόσμο προβλέψιμο και άναμενόμμενο, μικρό πλύν τίμιο ή μεγάλο και οίωνει άπειλητικό, έναν κόσμο άθωότηας, έναλλακτικότητας, ιδιορρυθμίας, άνατρεπτικότητας ή έστω μιά διακαώς και έμφανώς έμπρόθετη άπεικόνισή του, μιά έξιδανίκευσή του. Είναι ακριβώς τό σημείο, όπου ο Δημητρίου δείχνει τήν ώριμότητά του, άποφεύγοντας τίς θεδιασμένες, συνήθως άστοχες και πάντα καταστροφικές γιά άνάλογα έγχειρήματα άναγωγές, γενικεύσεις και διεκδικήσεις. Ο κόσμος του παραμένει έγγενώς άνοικτός και δομικά άνολοκλήρωτος, έτσι καθίσταται δραστικότερος και άπρόβλεπτος, γιατί μέ προφανή τή μερικότητά του πολιορκεί τό υπόλοιπο, τό διαφεύγον, αλλά μόνο γιά νά τό κλείσει στιγμιαία έντός των τειχών, χωρίς όμως νά τίθεται έπ' ουδένι θέμα έκπόρθησής τους. Μέ αυτό τόν τρόπο, ο συγγραφέας διεκδικεί και διανοίγει τόν έλάχιστο αλλά άναγκαίο ζωτικό χώρο, ώστε τό κάθε μικρό έπεισόδιο νά έχει έπιτυχή έκβαση και ή γραφή του νά συνεχίζει νά προσθέτει καινούργιες σελίδες πάνω στίς προηγούμενες. Έν τέλει, ο Δημητρίου δημιουργεί, άθόρυβα αλλά συστηματικά, μιά δυσεύρετη σήμερα πρωταρχική συσσώρευση ζωσας λογοτεχνικής μάζας, πού ήδη άδυνατούμε νά τήν προσπεράσουμε άνώδυνα διά τής ήθογραφικής ρεασιέτας, ένω, αντίθετα και έν προόδα, μās υποχρεώνει νά τήν άντιμετωπίσουμε ως έργο άτελευτότο, πού προβάλλει συνεκτικό, παρά τήν συνεχιζόμενη και δι' αυτού του βιβλίου μοριακή κατάτμηση και διάχυση του άφιρηγματικού πλάνου, ως ένα έργο πού έγγράφεται μέ ασφάλεια σάν άπολύτως ιδιότυπο, παρ' ότι ο συγγραφέας του δέν έξωθει τή γραφή του προς τήν έκζήτηση, δέν ένδίδει στίς άπαιτήσεις μās άγχωτικής άνανέωσης τής θεματικής, δηλαδή δέν άκολουθεί τούς έντεινόμενους καταναλωτικούς ρυθμούς των κάθε λογής προϊόντων, τής λογοτεχνίας συμπεριλαμβανομένης. Πόσο μπορεί νά άντέξει αυτή ή γήϊνη και προσθετική τακτική του, ή άπλή άριθμητική, μέσα στο στερέωμα των διαπτώτων άστέρων και των δορυφορικών ταχυτήτων; Θά δούμε.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ

Νηκτικός νοῦς

Ποιήματα

Έκδόσεις Γαβριηλίδης

Άθήνα 2001, σ. 56

Όσο άπομακρυνόμαστε από τή δεκαετία του '80 τό ένδιαφέρον γιά τίς νέες ποιητικές έμφανίσεις βάνει

αύξανόμενο (τρόπος του λέγειν...), όχι μόνο γιατί ή δυστοκία καθίσταται πλέον έμφανής, άφου έλάχιστοι νέοι ποιητές προέκνυσαν μέχρι στιγμής, αλλά και γιατί ή άπορία περί τής ιδιαίτερης ταυτότητας του λόγου των μελλόντων νά λάβουν τή σκυτάλη παρατείνεται, χωρίς νά υπάρχουν ένδειξεις ικανές νά τροφοδοτήσουν κάποιες στοιχειωδώς έπαρκείς υποθέσεις. Έτσι, τό βιβλίο του Βασίλη Ρούβαλη δέν μπορεί παρά νά έξεταστεί υπό τό φως των προηγούμενων, έστω και αν κινδυνεύει νά φορτωθεί μέ άπαιτήσεις δυσβάσταχτες.

Μέ θητεία στή βιβλιοπαρουσίαση του περιοδικού *Διαβάζω* και τώρα στο πολιτιστικό τής *Έλευθεροτυπίας*, περί τά τριάντα κατά τήν ηλικία, ο Ρούβαλης εισέρχεται στον ποιητικό στίβο έξοικειωμένος μέ τό τοπίο του σημερινού ποιητικού λόγου, όπως ή οποτε υποψιασμένος και άρα λιγότερο κατάλληλος γιά «δείγμα», όπου πιθανόν νά άπογραφόταν οι ένδιάθετες τάσεις. Η γραφή του έχει ήδη κατακτήσει μιά έπαρκεια ύφους, ένω τά σημεία άναφοράς του και οι όφειλές του δηλώνονται άνοικτά. Θά έλεγε καιείς, πώς ή δημοσιογραφική θητεία τόν ώφέλησε, πώς ή γνώση του χώρου και ή ύπαρξη ενός βήματος έκφρασης είχαν σάν άποτέλεσμα νά μίν χρειαστούν οι μιά δυό προκαταρκτικές συλλογές, οι όποιες συνήθως είναι άπαραίτητες, όπου ο νέος ποιητής νά όριστικοποιήσει τή φωνή του.

Ο Ρούβαλης λοιπόν έμφανίζεται έτοιμος, κομίζοντας μιά χυμώδη, βαθή και άρκετά μεστή λυρική ποίηση. Κινείται μέ άνεση στο μεγαλύτερο μέρος του ποιητικού φάσματος των προηγούμενων δεκαετιών, από τήν προοιμακή ποίηση του Σαραντάρη μέχρι τίς μετασεφερικές λυρικές άπηχήσεις στο έργο των ποιητών του '70 και του '80, προτιμώντας τούς χαμηλούς τόνους, άποφεύγοντας τίς έντονες αντίθεσεις και τούς σκληρούς φωτισμούς, τίς άνατροπές και τίς κορῶνες, τίς άκραίες λύσεις και έν γένει τήν αισθητική τής πρόκλησης. Μόνο όταν γίνεται έπιγραμματικός χρησιμοποιεί λέξεις φορτισμένες, αλλά ακόμα και τότε φροντίζει νά «κλείσει» τό ποίημα, νά μίν άφήσει τόν λόγο μετέωρο ή τόν ρυθμό πάνω άπ' τήν κειμενική άποτύπωση, μη έπιτρέποντας έτσι στήν άναγνωστική σχέση νά έπεκταθεί και έκτός τής σελίδας, δηλαδή άποφεύγοντας τήν επίδιψη τής μεγαλύτερης διάρκειας γιά τή συγκίνηση και τήν ύποβολή των άντηχήσεων, τεχνικές πού ως γνωστόν διευκολύνουν τήν βαθύτερη έγχάραξη του αισθήματος και τής εικόνας. Οι πυρήνες τής ποίησης του Ρούβαλη είναι άνομοιογενείς και άρκετά έμφανεis, ή διακύμανση του ύφους δηλοϊ μιά υπόκωφη ένταση, οι μικρές έξάρσεις προσώρας συγκρατούνται από τό γενικό πλαίσιο αλλά θέτουν βάσιμες ύποθήκες γιά μελλοντικές έπεξεργασίες, γιά άναπτύξεις αυτόνομες ή και άποκλίνουσες.

Άν μέ βάση τά έλάχιστα σαφή δείγματα πού μās έχουν δώσει μέχρι στιγμής οι νεότατοι ποιητές άπο-

φασίζαμε νά ρισκάρουμε, θά μπορούσαμε νά διακρίνουμε τουλάχιστον τρεις τάσεις, τρεις πιθανούς δρόμους απ' όπου ή ποίηση πού έπεται πρόκειται νά περάσει στό άμεσο μέλλον. Ο πρώτος είναι, σέ μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, γλωσσοκεντρικός και έπιμένει στήν περαιτέρω αποδιοργάνωση του στίχου, σχεδόν μέ μανία ντανταϊστική. Ο δεύτερος αναζητά τις άφεταιρίες του σέ ιδρυτικές απόπειρες του παρελθόντος, πχ. στον Ούιτμαν ή τον Σικελιανό, προβάλλοντας μάλλον άγχωτικά τή στόχευσή του, ίσως ως αντίδραση στήν βίωση τής δυσχερούς θέσης στήν όποία βρίσκεται σήμερα ο ποιητής και ή τέχνη του. Τέλος, ή τρίτη προτιμά τους βατούς τόπους τής πρόσφατης ποιητικής παράδοσης, χωρίς νά επιδιώκει τόσο τήν ιδιοτυπία αλλά τή συνέχεια, όπως είναι ή περίπτωση του Ρούβαλη. Και οι τρεις όμως σύντομα θά φθάσουν στό όριακό σημείο, τό όποιο συνάντησαν οι άμέσως προηγηθέντες ποιητές του '80, μέ αποτέλεσμα άρκετοί απ' αυτούς, καθ' όλη τή διάρκεια τής δεκαετίας του '90 και πιά συστηματικά κατά τήν τελευταία πενταετία, νά δοκιμάσουν νά βγουν πέραν του όριου, εκτιθέμενοι στους κινδύνους πού έμπεριέχει τό τοπίο τής νέας ευαισθησίας, αντιμετώπιζοντας ευθέως τά διακυβεύματα, αποδεχόμενοι τήν πρόκληση τής επαναδιατύπωσης των αίτημάτων του σύγχρονου ποιητικού λόγου, τής τροποποίησης των σταθερών του.

Ίδρυμα Τάκη Σινόπουλου
Ποιητικό έργαστήριο

Είχα τήν τύχη, νά είμαι παρών σέ μία βραδυά μέ τον Μάρκο Μέσκο, στό ανακαινισμένο από τον Δήμο Νέας Ίωνίας προσφυγικό σπίτι, όπου έζησε επί δεκαετίες ο Τάκης Σινόπουλος και πλέον στεγάζεται τό όμώνυμο ίδρυμα, τό όποιο έχει δραστηριότητες σπουδαστηρίου και σημαντικότερη απ' όλες ένα ποιητικό έργαστήριο. Όταν τελείωσε ή βραδιά, έφυγα μέ πάμπολλες σκέψεις εν θερμώ, οι όποιες μάλλον θά κρυώσουν γρήγορα, μέ σχέδια πού δέν θά πραγματοποιηθούν, μά κυρίως μέ τήν ανάγκη νά μιλήσω για τά συμβάντα εκεί, καθ' ότι τά θεωρώ σημαντικά και δυσεύρετα.

Έκτός από κάποιους ακόμα επισκέπτες σαν έμένα, τό κοινό, τό «προσωπικό» του έργαστηρίου, αποτελείτο από φιλόλογους των περίξ Γυμνασίων και Λυκείων και κυρίως από μαθητές. Όμως όλοι οι επισκέπτες φθάσαμε εκεί μέ κάποιο «κράτημα», γιατί ή ιδέα ενός ποιητικού έργαστηρίου είναι κατ' άρχήν άπαθητική, μία και παραπέμπει σέ προγυμναστήριο επίδοξων ποιητών, αν δέ υπεύθυνη δέν ήταν ή Έλσα Λιαροπούλου, ή όποία ως πρόσωπο παρέχει ισχυρά

έχέγνα σοβαρότητας, άμφιβάλλω αν θά φθάναμε ποτέ εκεί, μηδέ του τιμωμένου εξαιρουμένου.

Μέ κάποιο κράτημα λοιπόν ξεκίνησε και ή βραδυά, αλλά γρήγορα διαφάνηκε πώς οι φόβοι μας δέν ήταν δικαιολογημένοι. Τό αντίθετο μάλιστα. Οι καθηγητές και οι μαθητές σέ προηγούμενες συνεντεύξεις τους είχαν άσχοληθεί συστηματικά μέ τό έργο του προσκληθέντος ποιητή, μέ τις πρώτες τους ερωτήσεις έδειξαν πώς δέν ενδιαφέρονται νά μάθουν τά «μυστικά» τής τέχνης του ή νά πληροφορηθούν για τά προαπαιτούμενα, αλλά νά γνωρίσουν, νά συζητήσουν, νά διδαχθούν ουσιαστικά. Σέ αυτό βέβαια βοήθησε και ο Μέσκο, πού δέν συμπεριφέρθηκε ως τιμώμενος, αλλά προτίμησε νά τιμήσει τή σχέση μαθητείας συζητώντας άνοικτά και ισότιμα, είχε τό θάρρος νά άφειθεί στους κινδύνους τής βραδιάς και τής άμεσης έπαφής, νά τροφοδοτήσει μία άτμόσφαιρα άμοιβαίας έμπιστοσύνης. Άλλωστε, αυτό υπέβαλε τό διαμορφούμενο κλίμα, πού δέν επέτρεπε βεντετισμούς και διδακτισμούς από τήν εδω πλευρά ή έξυπναδιομούς από τήν εκείθεν, και έτσι, παρ' ότι τά όρια των δύο πλευρών μετατοπίστηκαν γρήγορα, δέν καταργήθηκαν άντιστρέφοντας τους ρόλους, ενδίδοντας σέ κάποια ρηξικέλευθη έναλλακτική διάθεση, άναμενόμενη και συνηθισμένη σέ συναφείς δραστηριότητες.

Έν τέλει, διαπιστώθηκε πώς επρόκειτο για άναγνωστικό έργαστήριο, μέ τους μέν μαθητές νά έχουν φθάσει εκεί αφήνοντας κατά μέρος τις πιθανές συγγραφικές φιλοδοξίες τους, τους δέ καθηγητές έτοιμους νά ξεχάσουν προς στιγμήν τις συνήθειες τής αίθουσας διδασκαλίας. Κάποτε βέβαια ή συζήτηση έφθασε και στό σχολείο, στά βιβλία λογοτεχνίας, στον τρόπο πού αυτή διδάσκεται, στή διδακτέα και εξεταστέα ύλη, στις οδηγίες του Ύπουργείου Παιδείας, στις ανεπάρκειες και στά αίτούμενα. Συζητήθηκαν και αυτά, αλλά υπό τό φως των προηγηθέντων, μέσα σέ μία συνθήκη έμπιστοσύνης, πού φτιαχόταν βήμα τό βήμα, άνάμεσα σέ μαθητές, καθηγητές και «έξωσχολικούς». Μετά τό πέρας, τό μυαλό όλων των ανθρώπων του λογοτεχνικού συναφιού πήγε στήν ίδια σκέψη: τί ώραία θά ήταν αν υπήρχαν και άλλες τέτοιες έστίες!

Όμως, τό παράδειγμα δέν ενδείκνυται προς αντίγραφή, από επίδοξους εργαστηριούχους ή δημοτικές επιχειρήσεις, δέν είναι μία «ώραία ιδέα» πού θά μπορούσε εύκολα νά αναπαραχθεϊ, ίσως δέ και νά γενικευθεϊ, γιατί προϋποθέτει συστηματική δουλειά εντός του σχολείου, διά τής όποίας και μόνον δημιουργείται εκείνο τό πλεονάζον ενδιαφέρον καθηγητών και μαθητών, ικανό νά παράξει τήν άπαραίτητη συνάφεια, νά τροφοδοτήσει τήν συνένωση μέ περιεχόμενο, νά εξασφαλίσει τή διάρκεια. Προϋποθέτει έναν «υπεύθυνο» του όλου πράγματος δοκιμασμένο μέ έπιτυχία τόσο στα τής λογοτεχνίας όσο και στα τής διδασκαλίας, προϋποθέτει μεράκι και βαθιά εκτίμηση στήν ίδια τή λογοτεχνία, γιατί όλο αυτό τό χα-

μαλίκι δέν πρόκειται νά πλουτίσει κανένα βιογραφικό σημείωμα ή νά άνοίξει κάποιες προοπτικές καριέρας.

Δέν ξέρω άν από τό έν λόγω ποιητικό έργαστήριο θά προκύψει κάποιος ποιητής, ίσως οί συμμετέχοντες καθηγητές άποκόμισαν κάτι χρήσιμο πού θά τό μεταφέρουν καί στήν αίθουσα διαδασκαλίας, όπου οί μαθητές του έργαστηρίου θά έχουν πλέον μεγαλύτερες απαιτήσεις, αλλά σίγουρα ή όλη διαδικασία δημιουργεί έπαρκείς αναγνώστες, μοναδική κατηγορία άπ' τήν όποία έν τέλει προκύπτουν οί συγγραφείς. Όμως οί ποιητές καί έν γενεί οί άνθρωποι τής συντεχνίας φθάνοντας στό ποιητικό έργαστήριο έχουν μία έκτακτη εύκαιρία νά δοκιμάσουν τήν ισχύ καί τή δραστηριότητα του λόγου τους, ένώπιον ενός κοινού διαφορετικού άπό τό σύνθηες τών φίλων καί όμοτέχνων, πού λόγω άμοιβαίων ύποχρεώσεων παρευρίσκειται στίς φιλολογικές εκδηλώσεις. Ένώπιον ενός κοινού ιδιαίτερα άπαιτητικού, καθ' ότι έξω άπό τίς δεδομένες συμβάσεις του σχολείου ή τής κοινωνίας, πού κατά κάποιον τρόπο βρίσκεται σέ ένα σινοπουλικό «μεταίχμιο». Γι' αυτό καί οί επισκέπτες όφείλουν μεγάλες χάριτες στους μαθητές καί στους καθηγητές του ποιητικού έργαστηρίου.

Κώστας Βούλαρης

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΡΜΕΝΗΣ

Τό «*Historein*» ώς διακύβευμα
τής έπιστημονικής δεοντολογίας

Άπό 30-11-2001 μέχρι 2-12-2001 πραγματοποιήθηκε στό Πάντειο Πανεπιστήμιο έπιστημονικό συνέδριο μέ θέμα: «*Η ιστορία ώς διακύβευμα. Μορφές σύγχρονης ιστορικής κουλτούρας*», του όποιου παρακολούθησα τίς συνεδρίες πού ήταν πράγματι αξιόλογες. Η έπιστημονική ομάδα πού όργάνωσε τό συνέδριο εκδίδει καί τό έπιστημονικό περιοδικό *Historein-ιστορείν*. Οί γραμμές πού άκολουθούν άφορούν τό έν λόγω περιοδικό καί όχι τό συνέδριο.

Η εκδοση ενός νέου περιοδικού περιί ιστορίας είναι ένα γεγονός κατ' άρχήν ευπρόδεκτο όταν μάλιστα τά περιεχόμενά του, όσο πρόχειρα μπόρεσα νά κρίνω, είναι ύψηλου έπιστημονικού επιπέδου. Η ένστασή μου όμως συνίσταται στό γεγονός ότι τό έν λόγω περιοδικό γράφεται έξ ολοκλήρου καί άποκλειστικά σέ ξένες γλώσσες. Είναι έπιτρεπτό βέβαια, οί Έλληνες συντάκτες τών κειμένων νά θέλουν νά επικοινωνήσουν άμεσα μέ τή διεθνή έπιστημονική κοινότητα ή όποία στήν έποχή τής παγκοσμιοποίησης επικοινωνεί πράγματι

στήν άγγλική γλώσσα. Άλλ' αυτό πρέπει νά γίνεται μέ τό νά παρακάμπτεται έντελώς άπό έλληνικό περιοδικό ή έλληνική γλώσσα; Καί ναι μέν τό περιοδικό αυτό αποκαλείται, σέ καλαίσθητα διαφημιστικά δελτάρια πού κυκλοφόρησε, πολύγλωσσο, στήν ουσία όμως είναι παντελώς ξενόγλωσσο. Οί Έλληνες δηλ. έπιστήμονες πού παραθέτουν τίς εργασίες τους έχουν παραιτηθεί του δικαιώματός τους (είτε οικειοθελώς είτε κατόπιν συμφωνίας μέ τή σύνταξη του περιοδικού) νά γράφουν τίς εργασίες τους στήν έλληνική γλώσσα, αλλά τίς παρουσιάζουν σέ μία άλλη γλώσσα, συνήθως πιο «ισχυρή» (άγγλική, γαλλική κλπ.) μέ προφανή σκοπό, όπως τό όνομα καί τό έργο τους, τουλάχιστον τών νεότερων σέ ηλικία άπ' αυτούς, νά προβληθεί στό έξωτερικό.

Έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα τά έλληνικά έπιστημονικά περιοδικά νά παρουσιάζουν στήν έλληνική γλώσσα τίς εργασίες καί ν' άκολουθεί μία περίληψη στήν άγγλική, κυρίως, γλώσσα. Θά μπορούσε λοιπόν καί τό περιοδικό αυτό νά εκδίδεται μέ ξενόγλωσσα κείμενα εάν άκολουθούσε περίληψη στήν έλληνική γλώσσα ή, τό πλέον όρθό, εάν εκδίδονταν κάθε φορά τά τεύχη του περιοδικού άντοτελώς, δηλ. ένα ξενόγλωσσο καί ένα στήν έλληνική γλώσσα. Έπειδή αυτό, όπως άντιλαμβάνομαι, για οικονομικούς λόγους ήταν δύσκολο, θά έπρεπε νομίζω ν' αύξηθεί ή τιμή πού πωλούνται τά τεύχη. Εάν καί αυτό πάλι δέν συνέφερε οικονομικά, τότε έπρεπε, για δεοντολογικούς λόγους, ή συντακτική έπιτροπή νά παραιτηθεί τής ιδέας για τήν εκδοση του περιοδικού αυτού στή μορφή πού τελικά πήρε.

Συγκεκριμένα, ή πολυγλωσσία στήν όποία είναι γραμμένα τά κείμενα παρεμποδίζει τήν επικοινωνία τών συγγραφέων μέ τόν Έλληνα αναγνώστη είτε άπόλυτα, εάν αυτός μιλάει μόνον τήν έλληνική, είτε σχετικά, εάν ό ίδιος μιλάει μόνο μία ξένη γλώσσα, ένω τά κείμενα είναι άλλα γραμμένα στήν άγγλική, άλλα γραμμένα στήν γαλλική γλώσσα κλπ. Έτσι εμφανίζεται τό περιοδικό αυτό ένω εκδίδεται στήν Ελλάδα καί άπό Έλληνες κυρίως επιστήμονες (τής Έταιρείας μελέτης τής ιστοριογραφίας καί τής θεωρίας τής ιστορίας) μέ σκοπό άσφαλώς νά προαχθεί ή έπιστημονική γνώση, αυτό νά γίνεται έρήμην του έλληνικού λαού. Δίνεται ή έντύπωση μιας μικρής έπιστημονικής έλίτ νά θέλει νά επικοινωνήσει μέ τή διεθνή έπιστημονική κοινότητα, σέ θέματα ιστορικά, δηλαδή σέ θέματα πού έχουν άμεση σχέση μέ τόν λαό, τήν κοινωνία, πού είναι γενικά τό αντικείμενο τής ιστορικής έρευνας, χωρίς ό λαός στή πλειοψηφία του νά μπορέι νά επικοινωνήσει μέ τά έπιστημονικά κείμενα του περιοδικού. Ίσως αυτό νά τό άποδεχόταν κανείς εάν τό περιοδικό ύπηρετούσε μία άλλη έπιστήμη (π.χ. ιατρική, φυσική κλπ.) όχι όμως τήν ιστορία.

Η ιστορία όμως σήμερα βλέπουμε ότι ενδιαφέρει τά μέγιστα τήν έλληνική κοινωνία. Αυτό άποδεικνύεται καί άπό τήν αύξηση του άριθμού τών σχολών καί τών φοιτητών πού σπουδάζουν τήν έπιστήμη αυτή —όταν

μάλιστα αυτή διαπλέκεται και με άλλους παρεμφερείς κλάδους όπως της κοινωνιολογίας, ανθρωπολογίας, έθνολογίας κλπ.— αλλά και από τον μεγάλο αριθμό ιστορικών βιβλίων που εκδίδονται στη χώρα μας καθώς και από τα πολλά ένθετα, με ιστορικά θέματα, που παρουσιάζουν οι έφημερίδες.

Ο έπιστημονικός λόγος των ιστορικών πρέπει να διαδοθεί όχι μόνο μέσα στους έπιστημονικούς κύκλους αλλά και μέσα στην ελληνική κοινωνία γιατί ο μέσος Έλληνας άναγνώστης θέλει να διαβάσει κείμενα σχετικά με την ιστορία που θα τον προβληματίζουν και θα τον άπομακρύνουν από την έπισημη έκδοχή της ιστορίας όπως αυτή εμφανίζεται στα σχολικά βιβλία που διαπνέονται από έλληνοκεντρισμό, ξενοφοβία κλπ. Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας θα έβρισκε αντίσταση από κείμενα Έλλήνων ιστορικών γραμμένα όμως στην ελληνική γλώσσα που θα μπορούσαν να διαβάσουν όλοι οι Έλληνες. Το έπιχείρημα που τυχόν μπορεί να προβληθεί ότι ένα έπιστημονικό περιοδικό, εκ των πραγμάτων, άπευθύνεται σε λίγους, νομίζω, τουλάχιστον για την ιστορία δέν εϋσταθεί. Σήμερα βλέπουμε όχι άπλώς δημοσιογράφους αλλά και έπιστήμονες ιστορικούς σε ειδικές σελίδες μεγάλων έπιφημερίδων να αναπτύσσουν έμπεριστατωμένα και βιβλιογραφικά τεκμηριωμένα έπιστημονικά άρθρα που άφορούν ιστορικά θέματα. Έν πάση περιπτώσει όσοι άπ' αυτούς τά δημοσιεύουν, για διαφόρους λόγους, σε έπιστημονικά περιοδικά, καλό θα είναι αυτά να δημοσιεύονται στην ελληνική γλώσσα, έφ' όσον δημοσιεύονται στην Ελλάδα.

Όταν λοιπόν τό περιοδικό αυτό γράφεται άποκλειστικά ξενόγλωσσα, από λίγους για τους λίγους, άποκομμένο γλωσσικά από την κοινωνία που προέρχονται οι Έλληνες συντάκτες τους, δίνουν την έντύπωση ότι αυτοί ύπηρετούν την ιστορία χωρίς να έπικοινωνούν γλωσσικά, μέσω του περιοδικού, με την κοινωνία της

όποιας είναι γέννημα και θρέμμα.

Οι εκδότες και συντάκτες τους όμως είναι έν πολυλοϊ Έλληνες πανεπιστημιακοί ή ύποψήφιοι που επιδιώκουν πανεπιστημιακή καριέρα. Φοίτησαν άρα οι περισσότεροι στα δημόσια σχολεία της χώρας τά όποια —έστω και με την κουτσουρεμένη «δωρεάν παιδεία» που παρέχουν— λειτουργούν με έξοδα των Έλλήνων φορολογουμένων. Οι μισθοί και οι συντάξεις, όλων αυτών των πανεπιστημιακών, έπιβαρύνουν τον Έλληνα πολίτη. Έχουν λοιπόν την ήθική ύποχρέωση τό έργο τους, τά κείμενά τους που εκδίδονται στη χώρα τους, όποιες και εάν είναι οι έπιστημονικές τους άποψεις ν' άπευθύνονται γλωσσικά και στη κοινωνία της οποίας είναι μέλη.

Οι γραμμές αυτές δέν γράφονται από κάποιο έλληνοκεντρικό, γλωσσαμύντορα κλπ. αλλά νομίζω ότι ή έκδοση του έπιστημονικού αυτού περιοδικού άποκλειστικά σε ξένη γλώσσα, από Έλληνες πανεπιστημιακούς που εργάζονται και κατοικούν οι περισσότεροι στην Ελλάδα, δίνουν την έντύπωση (χωρίς να έχουν, νομίζω, αυτή την πρόθεση) ότι όχι μόνο συμφωνούν με τίς δηλώσεις της κ. Διαμαντοπούλου, όπως διευτώθηκαν τουλάχιστον αυτές άρχικά (και ειδικά για την έπισημη ίσοτιμία μεταξύ της ελληνικής και της άγγλικής γλώσσας) αλλά ότι προχωρούν άκόμη και παραπέρα, όταν στην πράξη έξοβελίζουν παντελώς την ελληνική γλώσσα και καθιερώνουν την ξενόγλωσση γραφή σ' ένα κατ' έξοχήν ελληνικό έπιστημονικό περιοδικό. Διερωτώμαι, θα συμφωνούσαν οι Έλληνες ιστορικοί που συγκροτούν την έπιστημονική εταιρεία που εκδίδει τό περιοδικό αυτό, άκολουθώντας τό παράδειγμά τους, όλα τά ελληνικά έπιστημονικά περιοδικά, όλων των κλάδων των έπιστημών, να εκδίδονται στην άγγλική γλώσσα;

* Ο Άντώνης Άρμένης είναι νομικός.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ

Ταξίδι στό Λόγο και την Ίστορία: Κείμενα 1969-1996 (τόμ. Α', Β')

ΦΩΤΕΙΝΗ ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ (έπιμ.)

Η Ψυχολογία στην Ελλάδα σήμερα

ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ (έπιμ.)

Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι

ΘΑΝΟΣ ΔΗΘΩΜΤΣ

Ψυχανάλυση—Φιλοσοφία—Πολιτική Κουλτούρα: Διαπλεκόμενα κείμενα

ΝΙΚΟΣ Β. ΡΟΥΖΩΚΟΣ

Έπανάσταση και έμφύλιος στό είκοσιένα

ΛΦΡΟΔΙΤΗ ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ (έπιμ.)

Εικόνες έγκλήματος

Χ. ΚΑΣΙΜΙΗΣ-Α. ΛΟΥΛΟΥΔΗΣ (έπιμ.)

Υπαίθρος Χώρα: ή ελληνική άγροτική κοινωνία στό τέλος του είκοστού αιώνα

PIERRE BOURDIEU

Πρακτικοί λόγοι: για τή θεωρία της όράσης

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Αίμίλιος ή για την εκπαίδευση (τόμ. Α', Β')

ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ

Κοινωνιολογία του Ρεμπέτικου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ Μασσαλίας 20α, Άθήνα, τηλ.: 36.45.057, e-mail: plethron@otenet.gr